

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT POLİTİKASI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE FINDIK PİYASASINDA LİSANSLI
DEPOCULUK SİSTEMİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

EMİNE COŞKUN

2501170296

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. AHMET İNCEKARA

İSTANBUL, 2020

ÖZ

TÜRKİYE FINDIK PIYASASINDA LİSANS LI
DEPOCULUK SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
EMİNE COŞKUN

Lisanslı Depoculuk Sistemi (LDS) ve sistem ile bağlantılı olan ticaret borsaları ya da belirli emtiaların alım satım işlemleri üzerine uzmanlaşmış Ürün İhtisas Borsaları, özellikle dayanıklı ve bu nedenle depolanmak için uygun olan tarım ürünleri piyasalarının dönüşümü ve gelişimi için önerilen önemli yapısal unsurlardandır. Depoculuk sistemi istenilen yapı, kalite, miktar ve özellikle ürüne ulaşım şeklini dönüştürmekte, ürün borsaları da bu ürünlerin pazarlanmasını, alım satımını kolaylaştırıcı platformların oluşmasına neden olmaktadır. Ülke örneklerinden de yola çıkılarak gerçekleştirilen bu yapılar ve yapıların sağladığı avantajlar sonucunda Türkiye’de de ilk olarak hukuki boyutta daha sonraki yıllar ise fiziki olarak faaliyete geçici adımlar atmıştır. Dayanıklı tarım ürünleri piyasalarında LDS ve sisteme entegre yapıların dönüştürücü olacağı, sistemin özellikle dünya üretiminde önemli bir yere sahip olduğumuz fındık ürünü için verilen öneriler arasında ilk sırada yer aldığı bilinmektedir. Bu nedenle çalışmada, LDS için 2005’ten bu yana Türkiye’de gerçekleşmiş gelişmeler incelenmiş, özellikle fındık piyasasının sisteme entegrasyonu için neler yapıldığı araştırılmıştır. Uygulamalar fındık üretim hacminin ufak bir kısmını oluştursa da entegrasyon için yeni adımlar atılmış ve yapılar oluşturulmuştur. Tarım piyasasında sistemin kapsamı genişletilmek istenmekte ancak fındık özelinde özellikle üretici tarafının çoğunlukla küçük ölçekli olması, yıllar içerisinde piyasa aktörlerin geliştirdiği informal ilişkiler, uzun yıllar piyasada kamu müdahalesinin etkili olması ve bunun yarattığı alışkanlıklar gibi unsurların çok önemli olduğu ve bunların incelenerek politika üretilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fındık Ürünü, Fındık Piyasası, Lisanslı Depoculuk Sistemi, Ürün Senedi, Ürün Borsası

ABSTRACT
THE CONSIDERATION OF LICENSED WAREHOUSING
SYSTEM IN TURKEY HAZELNUT MARKET
EMINE COSKUN

The Licensed Warehousing System (LWS) and commodity exchanges that specialize in trading of especially agricultural products are important structural factors that are recommended. Therefore, these are an important determinant for the transformation and development of agricultural products markets that are particularly durable and can be stored. The warehousing system transforms the way of accessing the desired structure, quality, quantity, and feature to the durable agricultural products. The commodity exchanges lead to the creation of substructure that facilitates the marketing and trading of these products. Evaluation of the examples of other countries and the advantages of these structures, Turkey first took steps in the legal dimension and then in the physical dimension. In durable agricultural products markets, LWS and system-related structures are thought to be transformative. And so the system ranks first among the recommendations given for the hazelnut product which our country has an important place in world production. For this reason, in the study, the developments that have taken place for LWS in Turkey have been examined. Besides, the processes for the integration of the hazelnut market into the system have been investigated. Although the executions constitute a small part of the hazelnut production volume, new steps have been taken for integration and structures have been created. The scope of the system is intended to be expanded in the agricultural market, but there are various situations in the hazelnut market. These are factors such as the producer is largely small in scale, informal relations developed by market actors over the years, the public intervention in the market for many years, and the habits created by this. These determinations are very important and it has been concluded that policy should be produced by examining them.

Keywords: Hazelnut Product, Hazelnut Market, Licensed Warehousing System, Warehouse Receipt, Commodity Exchange

ÖNSÖZ

Geçmişten günümüze tarım sektörü için spesifik ürünlere ait ya da genel olarak politikalar uygulanmış ve önerilerde bulunulmuştur. Tarım sektörü yapısı, ülkeler özelinde ihtiyaç dahilinde değişime uğramış ya da başka ülke örneklerinin olumlu örneklerinden yola çıkılarak çeşitli politikalar ile yönlendirilmeye çalışılmıştır. LDS ve beraberinde gelecek olan sistem ile ilişkili yapılar da özellikle ABD örneği ve tarımına olumlu yansımalarıyla ülkemiz de dahil birçok ülke tarafından oluşturulmaya çalışılmaktadır. Özellikle sistem, depolamaya uygun fındık ürünü için önerilen politikalar arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Bu nedenle çalışmada hem sistemin anlaşılması hem de fındık piyasası için değerlendirmesinin yapılması amaçlanmaktadır. Herhangi bir oluşumda gerçekleştirilecek yapı değişimi öncesi ve sonrası mevcut yapının durumuna ve içerisindeki aktörlerin işlevlerine dikkat edilmesi önemlidir. Bu yüzden ülke tarımına getirilmek istenen sistem için de bu unsurlara dikkat edilmelidir. Fındık ürünü özelinde ancak genel tarım ürünleri için de sistem, kapsayıcı, tüm piyasa yapısına etki edecek ve olumlu yansımaları olacak düzeydedir. Sistemin eleştiriye açık tarafları olmakla birlikte tamamen olumlu ya da olumsuz bakış açısı bir araştırma için doğru olmayacaktır. Bu nedenle sistemin getireceği avantaj ve dezavantajlar doğru değerlendirilmeli ve bunun yanında ülke tarımının genel dinamiklerinin iyi tahlil edilmesi öncelikli olmalıdır.

Tüm bunların yanı sıra bu çalışmayı gerçekleştirirken bana maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme, hep yanımda olan arkadaşlarıma teşekkür ederim. Görüşlerini belirten ve yanlışlarımı görmemi sağlayan tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet İncekara'ya da ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul, 2020

Emine Coşkun

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE FINDIK PİYASASI

1.1. Fındık Tarımı.....	2
1.1.1. Kullanım Alanları.....	3
1.1.2. İklim ve Toprak Şartları	5
1.1.3. Hasat	6
1.1.4. Harman	8
1.1.5. Depolama	9
1.2. Fındık Piyasasında Uygulanan Politikalar ve Tarımsal Destekleme Yöntemleri.....	10
1.2.1. Destekleyici Fiyat ve Alım Politikası.....	12
1.2.1.1. Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği	13
1.2.1.2. Toprak Mahsulleri Ofisi	15
1.2.2. Dikim Alanlarının Sınırlandırılması.....	16
1.2.3. Alternatif Ürün Projesi	17
1.2.4. Yeni Fındık Stratejisi ve Doğrudan Gelir Desteği	19
1.3. Fındık Ürünü Arzı.....	27
1.3.1. Dünya Üretimi	27
1.3.2. Türkiye Üretimi	29
1.3.3. Dünya İhracatı	31
1.3.4. Türkiye İhracatı.....	32
1.4. Fındık Ürünü Talebi	34
1.4.1. Dünya ve Türkiye Tüketimi.....	34
1.4.2. Dünya İthalatı	35

1.5. Fiyat Oluşumu	36
--------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

LİSANSLI DEPOCULUK SİSTEMİ

2.1. Lisanslı Depoculuk Sistemi Tanımı ve Amacı	40
2.1.1. Lisanslı Depoculuk Sistemi ile İlgili Kavramlar	42
2.1.2. Lisanslı Depoculuk Sistemi İşleyişi	44
2.2. Lisanslı Depoculuk Sistemi'nin Avantaj ve Dezavantajları	45
2.3. Ticaret Borsaları.....	50
2.4. Ticaret Borsalarının Avantaj ve Dezavantajları.....	51
2.5. Dünyada Lisanslı Depoculuk Sistemi	53
2.5.1. Amerika Birleşik Devletleri	53
2.5.2. AB Ülkelerinde Lisanslı Depoculuk Sistemi.....	56
2.5.2.1. Polonya.....	57
2.5.2.2. Macaristan	58
2.5.2.3. Bulgaristan.....	58
2.5.2.4. Slovakya	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE FINDIK PİYASASINDA LİSANSLI DEPOCULUK SİSTEMİ UYGULAMALARI

3.1. Türkiye’de Lisanslı Depoculuk Sistemi.....	61
3.1.1. Sistemin İşleyişi.....	62
3.1.2. Sistemin Alt Kurumları ve Kavramları.....	69
3.1.2.1. Tazmin Fonu.....	69
3.1.2.2. Yetkili Sınıflandırıcı.....	69
3.1.2.3. Merkezi Kayıt Kuruluşu.....	70
3.1.2.4. Takasbank.....	70
3.1.2.5. Elektronik Ürün Senedi.....	71
3.1.3. Sistem İçerisinde Kamu Teşvik ve Yardımları	71
3.2. Türkiye’de Ticaret Borsaları	72
3.3. Ürün İhtisas Borsası	74
3.3.1. Türkiye Ürün İhtisas Borsası (TÜRİB)	76
3.3.2. TÜRİB’de İşlem Süreci	77

3.4. Fındık Piyasasında LDS İşlemleri.....	79
3.5. Fındık Piyasasında Borsa İşlemleri	81
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	88

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. İzin Verilen Fındık Dikim Alanları	17
Tablo 1.2. Fındık Ürünü için Doğrudan Gelir Desteği Tutarları	20
Tablo 1.3. Ülkeler Bazında Fındık Alanı(ha).....	27
Tablo 1.4. Ülkeler Bazında Kabuklu Fındık Üretimi(ton).....	28
Tablo 1.5. Ülke Bazında Üretim Verimi Oranları(kg/da)	28
Tablo 1.6. Türkiye’de İl Bazında Fındık Alanı(da)	29
Tablo 1.7. Türkiye’de İl Bazında Fındık Üretim Miktarı(ton).....	30
Tablo 1.8. Türkiye’de İl Bazında Fındık Üretim Verimi(kg/da)	30
Tablo 1.9. Dünyada İç Fındık İhracatı(ton)	31
Tablo 1.10. Türkiye Tarım Sektöründe İhracat Değerleri(bin dolar).....	32
Tablo 1.11. Ülkeler Bazında Türkiye’nin İç Fındık İhracatı(ton).....	33
Tablo 1.12. Türkiye Kabuklu Fındık Tüketim Miktarı(bin ton)	35
Tablo 1.13. Dünya İç Fındık İthalatı(ton)	35
Tablo 1.14. Yıllara Göre Türkiye’de Fındık Fiyatı.....	38
Tablo 3.1. LDS ile İlgili Temel İstatistiki Bilgiler(25.11.2019 tarihli veriler).....	64
Tablo 3.2. Mevcut Lisanslı Depoların İllere Göre Dağılımı(Ton)(25.11.2019 tarihli veriler).....	65
Tablo 3.3. TÜRİB Tüm Ürünler için İşlem Tutarları(kg-TL).....	80
Tablo 3.4. Depo Hizmet Tarifeleri(04.07.2020 tarihli veriler).....	82
Tablo 3.5. Gerçekleşen Kabuklu Fındık İşlem Miktarları(Ton-Bin TL)(2017-2019)	82
Tablo 3.6. TÜRİB Platformu Toplam Fındık İşlemleri(kg-TL)	82

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. 2019 Yılı Bitkisel Ürünleri İhracat Değerlerinin Oranı	33
Şekil 2.1. Lisanslı Depoculuk Sistemi İşleyişi.....	44

KISALTMALAR LİSTESİ

CBOT	: Chicago Ticaret Borsası
CCC	: ABD Ürün Kredi Kurumu
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EBRD	: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
ELÜS	: Elektronik Ürün Senedi
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
LDS	: Lisanslı Depoculuk Sistemi
MKK	: Merkezi Kayıt Kuruluşu
USAID	: ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı
SFMR	: Piyasa Regülasyonu için Devlet Fonu
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TÜRİB	: Türkiye Ürün İhtisas Borsası
TSE	: Türk Standartları Enstitüsü
TTK	: Türkiye Ticaret Kanunu

GİRİŞ

Yıllara göre elde edilen rekolte sonucu dünya fındık üretimi, yüzde elli ile yetmiş oranları arasında Türkiye’de gerçekleşmektedir. Dünya üretiminde ilk sırada yer almakla birlikte fındık piyasası ülkedeki diğer tarım ürünleri piyasaları gibi çeşitli sorunlar içermektedir. Ürün arzının yüksek olduğu yıllar düşük fiyat seviyeleri ve o yıl içerisinde talebi olmayan bir kısım ürünün diğer yıllara aktarılması, birçok tarım ürününde olduğu gibi hasat sonrası arz yoğunlaşması ile fiyat seviyelerinin düşmesi ve yıl içerisinde yükselmesi, yıllar içerisinde üretim bölgelerinden hem yurtiçi hem yurtdışı göçlerin yaşanması ve büyük bir nüfusun senenin belirli ayları haricinde üretim yerinden uzakta olması, yıllara göre değişkenlik gösteren piyasa müdahaleleri ve benzeri gibi durumlar ürün piyasasının işlerliğini ve üreticinin öngörebilirliğini zayıflatmaktadır. Türkiye’de ise sadece fındık özelinde değil tüm depolanabilir ve saklanabilir tarım ürünlerine yönelik özellikle fiyat seviyelerinde belirlilik yaratma, piyasa aktörleri arasında bağlantıları düzenlemek gibi nedenlerle LDS ve bu sistem ile ilişkili kurumlara yönelik çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Araştırmada hem genel olarak kurulmak istenen ve oluşturulmaya başlanan sistemi anlamaya hem de özellikle fındık piyasasında sistem ile ilgili gelişmeler incelenmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte Depoculuk sisteminin ve kurumlarının fındık piyasası için getirileri, piyasanın ve aktörlerin genel yapısı ile sistemin gerektirdiklerinin bağlantısı değerlendirilmektedir.

Bunlar ile birlikte çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, fındık ürünü, ürün için uygulanan kamu politikaları, ürünün arz ve talep yapısı aktarılmaktadır. İkinci bölümde, depoculuk sisteminin yapısı, getirdiği yenilikler, sistem ile bağlantılı en önemli alt kurumlardan ticaret borsaları, sistemin dünyadaki örnekleri, üçüncü bölümde ise depoculuk sistemi için Türkiye’de yaşanan gelişmeler, ürün borsacılığı ve Türkiye’de kurulmuş olan yeni yapı, bu gelişmelerin içerisinde fındık ürününün depoculuk ve borsa işlemleri incelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE FINDIK PİYASASI

1.1. Fındık Tarımı

Fındık, bitki türü olarak Fagales takımının, familya olarak Betulaceae ve cins olarak da *Corylus* içerisinde bulunan sert kabuklu bir meyvedir. Ekonomik anlamda önemli ve kültürü yapılan fındık türleri; *Corylus Avellane* L. (Adi fındık), *Corylus Colurna* L. (Türk fındığı) ve *Corylus Maxima* Mill. (Lambert fındığı)'dır.¹ Fındık meyvesi, Kuzey Yarım Kürede ılıman iklim şartları altında yaygın olarak yetişmektedir. Ancak en önemli fındık türleri, Türkiye sınırlarında Artvin ilinden Kırklareli iline kadar uzanan ülkenin kuzey bölgesinde yoğun olarak yetiştirilmektedir. Fındığın yabani türden kültüre alınmasının çok eski tarihlere dayandığı ve alınan bölgenin de Trabzon ve çevresi olduğu, dolayısıyla Doğu Karadeniz bölgesinin kültür fındığında önemli bir yere sahip olduğu belirtilmektedir.²

Fındığın eski çağlardan günümüze tarihsel gelişimine bakılacak olursa, bu sert kabuklu meyvenin anavatanı hakkında birçok tarihçi, yazar, tabiat araştırmacısı farklı görüşler öne sürmektedir. Antik Çağ tarihçisi Herodot'un, Herodot tarihi eserinde Karadeniz'in doğu bölgelerinde fındık yetiştirildiği belirtilmekte ve fındıktan nasıl yağının elde edildiği anlatılmaktadır. Başka tarihçiler ve filozoflar tarafından da fındık türünün yabani halden ehlileştirilmesi, besin olarak ve yemek soslarında kullanıldığı belirtilmektedir. Türk kaynaklarında ise en eski olarak Uygur Destanı'nda fındık ağaçlarından bahsedilmektedir. Ayrıca İbn-i Sina'nın eserlerinde fındığın ilaç olarak kullanıldığı ve Trabzon bölgesi seyahatinden sonra Evliya Çelebi tarafından da bölgede yoğun olarak fındık ağaçları olduğu bilgisi verilmektedir.³

Fındığın uluslararası olarak ilk satışını gösteren belge ise 1403 yılına dayanmaktadır. İspanya Kralı III. Henri, Timur İmparatorluğu'na elçi gönderir ve elçinin yaptığı yolculuğu anlattığı Seyahatnamesinde, elçinin Trabzon'dan İstanbul'a

¹T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, "2018 Yılı Fındık Raporu", Ankara, 2019, s. 3, (Çevrimiçi) <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e59913b87639ac9e02e8/5c41e34d540794faaa011bdfa3466ff3.pdf>, 10.08.2019.

² Haydar Kurt, "Fındığın Üretim ve Pazarlama Aşamasındaki Sorunları", 3. Milli Fındık Şurası, Giresun, 2006, s. 158.

³T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, "Fındığın Tarihçesi", (Çevrimiçi) <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=26>, 10.08.2019.

findık yüklü bir gemiyle geri dönüşü aktarılmaktadır. Ayrıca 1737 yılında Fransa ile Osmanlı arasında ticaret anlaşması gerçekleşmiş ve Osmanlının satacağı ürünler arasında findık da yer almıştır. Bu yıllar ve sonrasında da Türk findığının Avrupa ülkelerine satılması başlamıştır. Cumhuriyet döneminde de tarım ürünlerinde findığa önem verilmiş, Doğu Karadeniz bölgesi findık üretimi için teşvik edilmiş, 1927 yılında findık fidanlarının ihracatı engellenmiştir. Birinci Ulusal Findık Kongresi 1935 yılında gerçekleştirilmiş ve daha sonraki yıllarda ise Atatürk tarafından findık öncelikli birçok tarım ürününde birlik oluşturulması kararı alınmıştır ve bunun sonucunda Fiskobirlik kurulmuştur.⁴

Findık, dünyada en fazla yetiştirilen ve tüketilen sert kabuklu meyve olan ceviz ve bademden sonra gelmektedir. İçeriğinde bulunan yüksek oranlı yağ nedeniyle insan sağlığına yararlı ve çeşitli hastalıklara karşı faydalıdır. Büyük oranda Türkiye’de Doğu Karadeniz Bölgesi’nde üretilmekteyken göçler, devlet alım teşvikleri gibi nedenlerle findık üretiminde Batı Karadeniz’e doğru bir genişleme gerçekleşmiştir. Çeşitli üretim alanlarında kullanılan findık hala büyük oranda Türkiye’de üretilmektedir.⁵

1.1.1. Kullanım Alanları

Findık, yaygın anlamda meyve olarak gıda ve tıp alanında kullanılmasının yanı sıra yaprakları ve gövdesinden de yararlanılan bir bitki türüdür. Ancak yoğun olarak çikolata, pastacılık ve kuruyemiş sanayisinde kullanılmaktadır. Findık, %80 oranında çikolata sektöründe kıyılmış ve öğütülmüş olarak, %10-12 oranında bisküvi, pastacılık ve çeşitli unlu mamuller sektörlerinde ek ürün olarak, %3-4 oranında ise kuruyemiş olarak ve geri kalan ufak bir oranda da dondurma ve yağ sektöründe kullanılmaktadır. Ayrıca farklı işlemlerden geçirilerek çeşitli şekillerde satışa ya da üretime sunulmaktadır. Bu çeşitler sıralanacak olursa; beyazlatılmış, kavrulmuş, kıyılmış, dilinmiş, öğütülmüş/toz ya da un haline getirilmiş, findık ezmesi, yağı, sosu, nugası

⁴ A.e.

⁵ T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, “2017 Findık Ürün Raporu”, Ankara, 2018, s. 1, (Çevrimiçi) <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2017%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/F%C4%B1nd%C4%B1k%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202017-298.pdf>, 10.08.2019.

vb. gibi şekillerde mamul ya da yarı mamul olarak alıcıya ya da tüketiciye sunulmaktadır.⁶

Bu çeşitli işleme yöntemleri sanayide üç grup şeklinde ayrılmaktadır. Birinci grup, kavrulmuş, beyazlatılmış, kıyılmış, ezmesi ve tozu yapılmış fındık türleridir. İkinci grup, krokan ve nuga haline getirilmiş çeşitleridir. Üçüncü grup ise araştırma ve geliştirmeleri devam eden filips ve draje çeşitleridir. Yakın zamana kadar ülke fındık ihracatı kabuklu ve iç fındık olarak gerçekleşmekteydi. Ancak zamanla ihracat daha fazla işleminden geçirilerek gerçekleşmektedir. Bu duruma etki eden etmenlerden biri de sayı ve kapasite olarak fındık kırma işletmelerinin gelişmeye başlamış olmasıdır.⁷

İlk olarak ifade edildiği gibi fındık sadece gıda sektöründe değil tıp alanında ve bitki olarak da çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Bitki olarak ağaç dalları, yaprağı, zurufu daha çok yerel halk tarafından yakacak olarak ve hayvan yetiştirilmesinde kullanılmaktadır. Ayrıca yüksek kalorili bir yakacak olarak fındık kabuğundan da kömür formuna getirilmiş şekilde yararlanılmaktadır.⁸

Sağlık alanının da ise eski çağlardan günümüz modern tıp araştırmalarına kadar fındığın sağlık için önemi belirtilmektedir. Eski çağlarda örnek olarak İbn-i Sina'nın ve Yunanlı hekim Dioscorides'in yazmış oldukları eserlerinde fındığın sağlığa yararlarından bahsedilmekte ve o dönemlerde fındıktan yapılan yiyecek çeşitleri aktarılmaktadır. Günümüz modern tıbbında ise fındık, içerdiği enerji ve besin değeri nedeniyle kalp damar hastalıkları, kolesterol gibi rahatsızlıkları azalttığı ve önlediğine dair araştırmalar bulunmaktadır. Birçok araştırmacı sağlıklı bir yaşam için her gün fındık, ceviz, badem gibi sert kabuklu meyve tüketimini tavsiye etmektedir. Ayrıca fındığın çeşitli kanser hastalıklarını ve sigara dumanının zararlı etkisini azalttığı da belirtilmektedir.⁹

⁶ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, "Gıda Olarak Fındığın Değeri", (Çevrimiçi), <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=29>, 10.08.2019.

⁷ T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2018 Yılı Fındık Raporu, s. 20.

⁸ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, "Her Derde Deva Fındığın Değeri", (Çevrimiçi), <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=30>, 10.08.2019.

⁹ A.e.

1.1.2. İklim ve Toprak Şartları

Fındık, çalı ağaççık olarak oluşan uzun ömürlü bir bitki türüdür. Doğru bakım ve yetiştirme şekilleriyle ekonomik ömrü daha da uzun olmaktadır ve ortalama ömrü yirmi ile yirmi beş sene civarındadır. Ortalama olarak 13-16 C derece, minimum -8 ile -10 C derece, maksimum ise 36 ile 37 C derece düzeyindeki sıcaklıklar yetişmesi için uygundur. Ayrıca 700 mm ortalama yağış alan ve bu yağışın aylara göre dengeli olduğu iklim koşulları fındık meyvesi için önemlidir. Fındık ağacı meyvesi Mart Nisan gibi ilkbahar aylarında gelişmekte ve Mayıs ayı sonu Haziran ayı başı gibi de olgunlaşmaktadır.¹⁰

Fındık Türkiye iklim şartlarında ılıman sıcaklığa sahip bölgelerde ve büyük su yatakları çevresinde yetiştirilmektedir. Genel olarak belirtildiği şekliyle her bitki türünde olduğu gibi fındık da bazı özel iklim şartlarında büyümektedir. Çok sıcak ve soğuk hava şartlarında zarara uğramaktadır. Bol ve aylara göre düzenli yağış alan bölgeler uygun iklim şartlarını sağlamaktadır. Yeni dikilmiş bir fındık ağacından beş ile altı yıl içerisinde ürün alınmaya, sekiz ile on sene içerisinde ise yüksek verim alınmaya başlanmaktadır.¹¹

İlkbahar donu, Sonbahar ya da Yaz kuraklığı gibi etmenler özellikle yüksek rakımlarda bulunan bahçeleri büyük oranda etkilemektedir. Bu iklim koşulları fındığın gelişim ve olgunlaşma aşamalarında olduğu için fındığı tamamen verimsiz hale getirmekte ya da kalite ve rekoltesini düşürmektedir. Bu nedenle nemli ve ılıman iklim en ideal iklim koşullarını sağlamaktadır. Örneğin, fındık yetiştiren İtalya, İspanya, Amerika gibi ülkeler bazı bölgelerinde yaz aylarında fındık bahçelerini kurumaya karşı belirli aralıklarda sulamaktadır.¹²

Toprak şartları bakımından da fındık bitkisi humuslu ve derinliği olan toprak şartlarında daha adapte olarak yetişmektedir. Kırıaç olan toprak şartlarında dalları kısa

¹⁰Fındık Tarım Satış Kooperatifler Birliği, “Fındık-İklim İlişkisi”, (Çevrimiçi) <http://camas.fiskobirlik.org.tr/duyurular.php?id=14>, 20.08.2019.

¹¹ Oktay Kızılkaya, “XX. Yüzyılın Başlarında Türkiye’de Fındık Üretimi ve Ticareti”, **Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi**, C.II, No:2, 2018, s. 121, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anatoluiid/issue/39759/466505>, 20.08.2019.

¹² Hayati Doğanay, “Türkiye Fındık Meyvacılığında Yeni Gelişmeler”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, C.XVII, No:27, 2012, s. 3-5, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunidcd/issue/2455/31265>, 20.08.2019.

ve verimliliği düşük olmakta, yer altı suyu fazla olan toprak ise dallarının uzun olmasına neden olmakta bu da verimliliği düşürmektedir.¹³

Toprak şartları kadar bir fındık ağacının dikiminden itibaren verimli meyve verebilmesi için doğru gübrenilmesi de çok önemlidir. Fındık fidanı dikiminden itibaren fidanın gelişimi, olgunlaşması ve kaliteli ürün verebilmesi için gübreleme gerekmektedir. Gübrelemeye ihtiyaç duyulmasının nedeni bahçe yapılan arazi toprağının dikilen bitki fidanı için yeterli besin maddelerine sahip olmamasıdır. Bu nedenle gübreleme ile bu besin değerleri sağlanmış olur, bu besin değerlerinin bulunması da ancak arazi için yapılan toprak ve bitki için yapılan yaprak analizleriyle gerçekleşmektedir. Yeni dikim ve verim çağında olan bahçeler için farklı gübreleme yöntemleri uygulanmaktadır ancak genel olarak bitki için ihtiyaç duyulan besin maddeleri azot, fosfor ve kalsiyumdur.¹⁴

Analiz yapılmayarak bilinçsiz olarak yapılan gübreleme yanlış sonuçlara yol açmaktadır. Fazla ya da az gübreleme ile doğru miktarda gübre kullanılmamasına neden olunmaktadır. Fazla ve yanlış yapılan gübreleme hem toprağın yapısını bozmakta hem de çiftçiyi ekonomik anlamda zora sokmaktadır. İlaveten ürünün yanlış besin maddesini almasına yol açmakta bu da üründe istenilen gelişimin sağlanamamasına neden olmaktadır. Ayrıca toprak ve yaprak analizleri için numune alınırken ayrı ayrı dikkat edilmesi gereken unsurlar bulunmaktadır. Arazinin büyüklüğü, numunenin alınma zamanı, arazi yerine göre toprağında ve üzerinde bulunan ağaçların yapraklarında farklılık olması gibi unsurlar önemlidir. Yaprak numuneleri hasattan on ile on beş gün öncesi, toprak numuneleri ise sonbahar aylarında alınmalıdır. Ancak harman sonrası tarihlerde yapılacak gübrelemeye yetişmesi için toprak numuneleri yaprak analizi zamanında da alınabilmektedir.¹⁵

1.1.3. Hasat

Hasat, gelişip büyüyen bir tarım ürününün toplanma zamanına denir. Hasat zamanı ürün geleneksel yöntemlerle toplanacağı gibi çeşitli makineler ile de

¹³ A.e., s. 6.

¹⁴ İsmail Hakkı Kalyoncu, “Ülkemiz Milli Meyvesi Olan Fındık Yetiştiriciliğinde Uygulanması Gereken Ülkesel ve Bölgesel Gerçekçi Politikalar”, **3. Milli Fındık Şurası**, Giresun, 2006, s. 250.

¹⁵T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, “Fındık Yetiştirme Teknikleri”, (Çevrimiçi) <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=22>, 10.08.2019.

toplanmaktadır. Fındık meyvesi ise Türkiye’de çoğunlukla geleneksel yöntemle yani insan gücüyle toplanmaktadır. Bunun yanı sıra bazı bölgelerde arazinin el verdiği şekilde fındık toplama makinelerinden yararlanılmaktadır.

Fındık hasadına başlamadan yaklaşık bir hafta önceden fındık tabanının zemini temizlenmektedir. Hem bahçelerden senede bir kez ürün alınması hem de yoğun yağış alan bölge olması nedeniyle bahçe tabanları yabancı ot ve dikenlerle çevrili olmaktadır. Hem bahçeye girmeyi kolaylaştırmak hem de düşen fındığı toplayabilmek için bu ön işlem gerçekleştirilmektedir. Bu temizlik genel olarak insan gücüyle ve el aletleriyle sağlanmaktayken teknolojik gelişimle de birlikte son yıllarda motorlu kesici aletler kullanılmaktadır. Fındık hasat zamanı, fındık çeşidinin olgunlaşmasına göre farklılık gösterse de genel olarak alınan güneş nedeniyle sahil seviyesinde 1-10 Ağustos, orta seviye 10-20 Ağustos, üst seviye ise 20 Ağustos’tan sonra başlamaktadır. Hasat zamanının fındık için en verimli zamanda başlaması için çeşitli unsurlar vardır. Bunlar fındık zurufunda sararma olması, zurufun soyulmaya başlaması, fındık meyvesinin yere düşmeye başlaması gibi unsurlardır. İşgücünün bulunamaması, yağışların yoğunlaşacağı sonbahar ayına yaklaşımadan toplamanın gerçekleşmesi gibi çeşitli nedenlerle erken hasat gerçekleştirilmektedir. Bu da fındık üretiminde verim düşüşüne ve satışında, ihracatında kalite kaybına yol açmaktadır.¹⁶

Fındıkta hasat, insan gücüyle daldan, yerden ve makine kullanarak gerçekleşmektedir. Daldan toplamak, Karadeniz Bölgesi arazi şartlarının da el vermemesiyle yoğun olarak kullanılan yöntemdir. Bu yöntemde fındık ağaçlarına zarar verilmemeye ve dalların tekrar doğru şeklide yerleştirilmesine dikkat edilmelidir. Yerden toplamak, daha çok düz arazilerde yani Batı Karadeniz gibi bölgelerde mümkün olmaktadır. Bu yöntem, olgunlaşan fındıkların yere düşmesi ya da silkelenerek düşürülmesi ile uygulanan yöntemdir. Fındığın uzun süre yerde kalmamasına, küf oluşturmamasına dikkat edilmelidir. Makine ile toplama ise en az tercih edilen yöntemdir. Bu yöntem için hem arazi şartları hem de bahçe yapıları izin vermemektedir. Bu yöntemde, yerden toplama gibi yere düşmüş fındıklar vakumlu

¹⁶ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, “Fındıkta Hasat Teknolojisi”, (Çevrimiçi) <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=32>, 10.08.2019.

makineler ile toplanmaktadır.¹⁷ Dünyada fındık üretimi yapılan İtalya, İspanya, Amerika ülkelerinde hasat, ürünün dökülmesi beklenilerek ve makineler ile gerçekleşmektedir.¹⁸

1.1.4. Harman

Fındık hasadı gerçekleştirildikten yani toplandıktan sonra fındık uzun süre konulan çuvallarda kalamaz ve fındığın miktarına göre boş bir toprak ya da beton zemine hem çuvalda kalmaması hem de ön kurutma olması için serilmektedir. Ancak uzun süre bozulma ya da kalite düşmesi nedeniyle de zuruflu bekletilmemelidir. Bu nedenle fındığın geleneksel insan gücüyle ya da makinelerle zurufundan ayrılmasına ve kurutulmak için serilmesine harman denilmektedir. Hasadın çoğunlukla Ağustos ayı sonuna gelmesi ve bu tarihlerde Karadeniz bölgesinin yağış almaya başlaması nedeniyle kurutma işlemi üretici için zorlu geçmektedir. Kurutucu makineler olmasına rağmen üreticiler arasında yaygın bir kullanımı söz konusu değildir.

Harman zemininin seçimi için zeminin açık alan, rüzgar alan, su tutmayan, güneş alımı yüksek, maksimum %5 meyilli ve sert olması gibi unsurlar önemlidir. Özellikle beton zeminin kurutma için en doğru zemin olduğu belirtilmektedir. Ancak beton zeminin maliyetli olması nedeniyle üreticiler daha çok toprak zeminde harman işlemini gerçekleştirmektedir. Bu da toprağın nemi ve bölgenin aldığı yağışa göre kurutma süresini etkilemektedir. Havanın güneşli olmasına bağlı olarak kurutma işlemi üç ile beş gün sürmektedir ve bu işlem sırasında belirli aralıklarla ürün karıştırılarak ürünün her yerinin kuruması sağlanmakta ve ayrıca ürün içerisinde olan taş, çöp gibi yabancı maddeler, kırık, delik, boş olan fındıklar da ayrılmaktadır. Kurutma ve kurutma sonrası ürünün nem oranı fındığın kalitesi, lezzeti ve satılırken derecesinin belirlenmesinde çok önemli bir etmendir. Fındık üretimi gerçekleştiren diğer ülkelerde ise harman daha çok makinelerle gerçekleşmektedir. İşletmelerin çoğunlukla da üretici birliklerinin ve fabrikaların sahip olduğu kurutucu makineler bunu sağlamaktadır ve kurutulan ürünler silolarda depolanmaktadır.¹⁹

¹⁷ Turan Karadeniz ve diğerleri, **Fındık Yetiştiriciliği**, Ordu, Ordu Ziraat Odası Başkanlığı Bilimsel Yayınlar Serisi, 2008, s. 80-81, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/287331865_Findik_Yetistiriciligi, 25.08.2019.

¹⁸ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Fındıkta Hasat Teknolojisi.

¹⁹ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, "Fındıkta Harman Teknolojisi", (Çevrimiçi) <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=33>, 10.08.2019.

Genel olarak harman sürecinde, ürünün zuruflu ya da değil, uzun süre sıkışık ve üst üste bekletilmemesine, kurutma için doğru zeminin seçilmesine, yağmurdan korunma için ürün üzerine örtülen maddelerin ürün ile arasında boşluk olmasına, hazır hale gelen ürünlerin naylon değil jüt çuvallara konulmasına dikkat edilmelidir.²⁰

1.1.5. Depolama

Harman ve hasat sonrası kullanıma hazır hale gelen ürünlerin satışına kadar depolanarak saklanması gerekmektedir. Depolamanın nedeni ürünün satışına kadar üründe yapı ve kalite kaybına uğranmamasıdır. Bu nedenle depolama koşullarına, süresine ve bu süre içerisinde ürünü etkileyecek etmenlere dikkat edilmelidir. Fındık da kabuklu halde saklanmak için daha dayanıklı olsa da doğru şartlar altında depolanmasına dikkat edilmelidir. Aksi takdirde lezzetinde ve kalitesinde bozulmalar yaşanmaktadır.

Fındığın depolanacağı ortamın serin, kuru ve hava alan bir şekilde olması gerekmektedir. Bu şekilde uygun şartlarda ürün bir sene depolanabilmektedir. Bir seneden fazla depolanabilmesi için ise soğuk hava depolarında 2 ile 4.5 C derece sıcaklık, % 55-70 arasında ise rutubet olan ortama ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi takdirde yüksek sıcaklık tadın acılaşmasına, nem oranının yükselmesi ise küflenmeye neden olmaktadır.²¹

Jüt çuval ya da dökme olarak depolamada bazı unsurlara dikkat edilmelidir. Depo alanında havalandırmayı sağlayacak aynı zamanda da zararlı girişini engelleyecek pencere ve koruyucuların olması, fare gibi ürüne zarar verecek canlıların girişini engelleyecek kapı yapılarının olması, 15 ile 20 C derece arasında sıcaklık ve serinlik, eski ve yeni ürünlerin ayrı olarak tutulması gibi unsurlara önem verilmelidir.²²

Ürünün uzun süre depolanması isteniyorsa soğuk hava depoları tercih edilmelidir. Daha önce de belirtildiği gibi ürünün erken toplanması, tam kurutulmadan kaldırılması, yanlış saklanması gibi durumlar ürünün tadında değişme, bozulma, küflenme gibi durumlara yol açmaktadır. Bunlara ek olarak yanlış saklama ile fındığın içerdiği yağlar değişikliğe uğramakta ve bu durum üründe tüketen için zararlı olacak

²⁰ Turan Karadeniz ve diğerleri, Fındık Yetiştiriciliği, s. 84-86.

²¹ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, “Hasat ve Harman Sonrası İşlemler”, (Çevrimiçi) <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=34>, 10.08.2019.

²² Turan Karadeniz ve diğerleri, Fındık Yetiştiriciliği, s. 88.

kimyasal değişime yol açabilmektedir. Türkiye’de fındık daha çok basit depolarda saklanmaktadır. Bu da sıcaklık ve nemin bulunulan bölgenin iklimine göre değiştiği ortamlar olduğu için ürünün satış değerine etki etmektedir.²³

Hem bütün bu nedenlerden hem de ülke olarak sahip olduğumuz fındık meyvesi kapasitesinden dolayı soğuk hava depoları en doğru depolama şekli olmaktadır. Soğuk hava depolarının ise üründe nitelik ve nicelik kaybını en aza indirme, ürünün pazarlama sürecini uzatma ve bu nedenle sanayisini geliştirme, ürün satışında devamlılığı sağlanma ve bunun sonucunda ihracatını geliştirme, üretici ve tüketicisi arası dengeli fiyat oluşumu sağlama gibi olumlu etkileri bulunmaktadır. Fındık retiminde yıllara göre farklılıklar olması nedeniyle depolanması daha da önem kazanmaktadır. Mevcut olan basit depolama yöntemi ürünün, üretiminde verilen bir yıllık emeğe karşı satış değerinde azalışa neden olmaktadır. Bu nedenle depolama şartlarının iyileştirilmesi, uzman kişilerden yararlanılarak yeni yatırımların yapılması, depoculuk sistemiyle modern depoların gerekli bölgelere kurulması fındık tarımı için elzem gözükmektedir.²⁴

1.2. Fındık Piyasasında Uygulanan Politikalar ve Tarımsal Destekleme Yöntemleri

Gıda yetiştirmede kendine yeterlilik, sahip olunan coğrafi şartları değerlendirmek, gıda güvenliği gibi nedenlerle her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de tarım sektörü için çeşitli politikalar gerçekleştirilmekte ve yaygın olarak destekleme yöntemleri uygulanmaktadır. Bu yöntem ve politikalar bulunulan dönemin şartları, yapılan ulusal ve uluslararası anlaşmalar, dönemin yönetim bakış açısı gibi unsurlarla değişiklik göstermektedir.

Türkiye’de tarımsal politikaları özetlemek gerekirse, Cumhuriyet sonrası, geçirilen zorlu yıllar nedeniyle gıda üretimi ve yeterliliği en fazla önem verilen unsurdur. İlk yıllarda ülke içi gıda yeterliliği, gıda arzını güçlendirmek çok önemli olmuştur. Ancak yakın zamana kadar genel olarak tarım politikasında destekleme fiyatı ve alımları, girdi ve kredi sübvansiyonları yaygın olarak uygulanmıştır. Destekleme alımı, bir devlet kurumu ya da devlet tarafından yetkilendirilen bir kurum

²³ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Hasat ve Harman Sonrası İşlemler.

²⁴ A.e.

tarafından, yetkililerce belirtilen fiyat ile desteklenecek ürün piyasasına alıcı olarak girilmesidir. Cumhuriyet sonrası, destekleyici alım ilk kez buğday için 1932 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu alım için ilk olarak Ziraat Bankası yetkilendirilmiştir ancak daha sonra 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) kurulmuş ve görevlendirilmiştir. Destekleyici alımlar tarım üretiminde önemli olan diğer ürünleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir.²⁵

Bu gelişmelerden sonra ilerleyen yıllarda destekleyici alımların oranı artmıştır. Ancak 1990 yılı ve sonrası alım oranlarında ve ürün sayısında, hem 24 Ocak Kararları hem de yaşanan ekonomik krizler sonucu azalış yaşanmıştır. Destekleyici alım ve fiyat uygulaması ilk yıllarında amaçlanan hedefe ulaşmış ve desteklenen ürünlerde üretim artışını sağlamıştır ancak bu artışla birlikte bazı ürünlerde üretim fazlası ve alımın devam etmesiyle depolanması gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu da uygulanan politikanın sorgulanmasına neden olmuş ve üretim fazlası olan ürünlerde arz kontrolü gibi uygulamalar yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca destekleyici alım ve fiyat uygulamasının kısıtlanmasında büyük oranda Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile yapılan Tarım Anlaşması ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ile imzalanan Stand-by Anlaşması etkili olmuştur.²⁶

Bu anlaşmalar ile tarım politikası uygulamalarında değişiklikler yaşanmıştır. IMF Stand-by Anlaşması ile destekleme alımları kısıtlanmış, tarım üretimi için verilen kredi faizlerinde ayrıcalıklar kaldırılmış, 2002 yılıyla birlikte tarım politikaları azaltılarak ve kısıtlanarak yeni bir uygulamaya, Doğrudan Gelir Desteğine (DGD) indirgenmeye çalışılmıştır. Bu süreç ve sonrasında, faiz oranlarının ve girdi fiyatlarının yükselmesi ancak buna rağmen ürün satış fiyatlarını düşmesi gibi nedenler üretici gelirini azaltmıştır. DGD, üreticilerin ve sahip oldukları varlıkların kayıt altına alınması için olumlu ancak birçok desteğin kısıtlanması ve tarımsal desteğin bir desteklenme yöntemine indirgenmesi olumsuz bir etki yaratmıştır. Türkiye’de tarımsal üreticilerin küçük, çok parçalı ve bu nedenle düşük gelire sahip olması desteklemelere

²⁵ Cansu Naldan Güresinli, “AB ve Türkiye Tarımsal Destekleme Politikaları ve Yapısal Politikaların Tarihi Gelişiminin Değerlendirilmesi”, (T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı AB Uzmanlık Tezi, 2015), s. 62-63, (Çevrimiçi), <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/%C4%B0DAR%C4%B0%20%C4%B0%C5%9ELER/Uzmanl%C4%B1k%20Tez%20Eyl%C3%BCl%202015/Cansu%20Naldan%20Guresinli.pdf>, 10.10.2019.

²⁶ A.e., s. 63-64.

ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Düşük gelir ve bir sonraki üretim döneminin belirsiz olması, üreticinin devlet bankalarının ve tarım kooperatiflerinin vermiş olduğu düşük faizli krediye ihtiyaç duymasına neden olmaktadır.²⁷

Genel olarak tarımsal politikalarda ve destekleyici uygulamalardaki değişimin nedeni sadece DTÖ, IMF, DB, AB kurumları ve toplulukları ile ilişkiler ve karşılıklı yapılan anlaşmalar olmamıştır. 2000’li yıllardaki, cari açığın, dış borçların ve kredilerin yükselmesi, tarımsal desteklerin devlet bütçesi üzerinde ağırlığı gibi ülke koşulları da bu değişime neden olmuştur ve tüm bu unsurlar sonucu 2000’li yıllar ve sonrası tarımsal desteklemeler cari olarak arttırılmış ancak devlet bütçesi içerisindeki oranı azaltılmıştır.²⁸

Türkiye tarım politikalarında tüm bu gelişmeler yaşanırken fındık ürünü için uygulanan politikalar da yıllara göre değişim göstermiştir. Yaygın olarak uygulanmış ve uygulanan politikalar ifade edilecek olursa bunlar; destekleyici fiyat ve alımlar, dikim alanı sınırlandırılması, alternatif ürün projeleri ve doğrudan gelir desteğidir.

1.2.1. Destekleyici Fiyat ve Alım Politikası

Destekleyici fiyat ve alım, devletçe görevlendirilen kurum tarafından ürünün piyasaya çıkmasına yakın belirli bir alım fiyatı belirlenmesi, bu fiyatın duyurulması ve bu fiyattan kurumun alıcı olarak piyasaya girmesi ile gerçekleşmektedir. Türkiye’de fındık piyasasında ise iklim ve coğrafi koşullar, üründe kısmi periyodisite* gibi unsurlar fiyat belirsizliğine yol açmaktadır. Ayrıca ülke fındık üretiminin yıllara göre artarak ilerlemesiyle arz fazlası gibi durumların oluşması da fiyat üzerinde etkiye neden olmaktadır. Bu nedenle özellikle üreticiyi korumak amacıyla yaygın olarak fındık ürünü için destekleyici fiyat ve alım politikası izlenmiştir. Bu politika için uzun yıllar Fiskobirlik görevlendirilmiştir. 2000’li yıllarda Fiskobirlik’te yaşanan yapısal değişimler finansal zorluğa girmesine neden olmuş, özelleştirilmesi ile de alım yapamamaya başlamıştır. Bunun sonrasında bir süre piyasa fiyatıyla ürün fiyatı belirlenmiş ve daha sonra fiyat belirleme ve alım için TMO devreye sokulmuştur. 2009

²⁷ Ahmet İncekara, “Dünya’da ve Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları”, **3. Milli Fındık Şurası**, Giresun, 2006, s. 200-201.

²⁸ Cansu Naldan Güresinli, AB ve Türkiye Tarımsal Destekleme Politikaları ve Yapısal Politikaların Tarihi Gelişiminin Değerlendirilmesi, s. 68-69.

yılı Yeni Fındık Stratejisi ile fiyat belirleme ve alımlar sonlandırılmaya çalışılsa da belirli yıllarda TMO aynı uygulama için görevlendirilmiştir.

1964 yılına kadar Fiskobirlik kendi adına fındık alımını gerçekleştirmiştir. Bu yıldan sonra ise Doğu Karadeniz bölgesinde üretimin ve buna bağlı olarak ihracatın arttırılması ve bölge halkının refah seviyesinin geliştirilmesi gibi nedenlerle kurumun alımları devlet desteği olarak gerçekleşmiş, kuruma belirli komisyonlar verilmiş ve yaşanacak zararlar devlet bütçesi garantisi altında olmuştur.²⁹ Fiskobirlik alım fiyatı bir taban fiyatı oluşturma gibi etki yaratmış ve piyasada oluşan fiyattan yüksek olmuştur. Ancak ödemelerin ileri tarihlerde yapılması, üreticiyi ürününün karşılığı olarak daha düşük ancak daha hızlı nakit elde edebileceği tüccara itmiştir.³⁰

1.2.1.1. Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği

Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de fındık ihraç edilen ve gelir elde edilen önemli bir ürün olmuştur. Cumhuriyetin ilk yılları fındık piyasasını düzenlemek amacıyla şirketler, birlikler, odalar kurulmuş ve en önemli olarak da Fiskobirlik oluşturulmuştur. 1929 ekonomik buhranı ile birlikte üretimin sıkıntıya girmesi, fındık fabrika ve şirketlerinin bu dönemde kapanması nedeniyle fındık piyasasını düzenleyecek, üreticiyi destekleyecek, ürünün alım-satımı ve fiyatının oluşması için bir yapı kuracak birliğe ihtiyaç duyulmuştur. Ancak 1950'lere kadar, yaşanan siyasi ve ekonomik olayların etkisiyle de büyük değişiklikler gerçekleşmemiştir. Bu tarihten sonra Fiskobirlik altında bina, depo, fabrika, eğitim tesisi, kütüphane gibi yapıların oluşturulmasıyla birlik ve kent için hareketlilik yaşanmıştır. Zamanla ürünün sadece kabuklu olarak değil işlenerek de pazarlanması gerekliliği fikriyle ürünü işlemeye yönelik yapılar oluşturulmaya çalışılmıştır.³¹

1950 yılları sonrası dış ticaretin de geliştirilmeye çalışılmasıyla fındık ürünü uluslararası fiyat hareketliliğinden etkilenir hale gelmiş, Fiskobirlik'te hem

*Periyodisite, meyve ağaçlarından ürünün bir yıl yüksek verim ile elde edilmesi ancak diğer sene ise bu verimin düşük olarak gerçekleşmesidir.

²⁹ T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2018 Yılı Fındık Raporu, s. 22-23.

³⁰ Ahmet Özçelik ve Selma Kayalak, "Türkiye'de ve Dünya'da Fındık Politikaları", **Tarım Ekonomisi Dergisi**, C.XVIII, No:1-2, 2012, s. 45, (Çevrimiçi) <http://journal.tarekoder.org/tr/issue/25842/272436>, 15.09.2019.

³¹ Özgür Demirkan ve Selin Karaibrahimoğlu, "Tarımsal Bir Ürün Olarak Fındığın Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Giresun Kent Meydanına Yansımaları", **İdealkent Dergisi**, C.IX, No:25, 2018, s. 870-874, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/article/493386>, 20.09.2019.

uluslararası pazara hem de ülke içindeki alıcılara karşı üreticiyi koruma görevi üstlenmiştir. Birlik üretim fazlası olan ya da arz düşüklüğü olan dönemlerde fiyat ve üreticinin gelir dengesizliklerini düzenlemeye çalışmıştır. İlerleyen zamanla ve birliğin gelişmesi, piyasaya etkisi arttıkça fındık piyasasında birlik en önemli aktör haline gelmiştir. Üretim, ihracat koşullarının geliştirilmesi, üreticinin girdi maliyetinin düşürülmesi ve üreticiye uygun kredi sağlama gibi uygulamaların yanında, birlik devlet ile ilişkilerini de genişletmiş ve birliğin üzerindeki devlet etkisi artmıştır. Fiskobirlik 1963 yılından sonra devlet adına alım yapmaya başlamış ve böylece bir devlet kurumu haline gelmiştir. 80’li yıllara kadar birlik tarafından alımlar, ürünün toplam üretiminin %45 ile %70 gibi bir oran aralığıyla gerçekleşmiş ve alınmış ürünler de iç fındık haline getirilerek çeşitli pazarlara sunulmuştur. Bu dönemde ihraç edilen ürünün yarısı da birlik tarafından gerçekleştirilmiştir.³²

Bütçede birliğin devlete bağlı olması alım ve zarar durumlarında finansal zorluk çekmemesini sağlamıştır. Ancak zamanla devletle olan ilişkiler sonucunda, birlik üzerinden gerçekleştirilen destekleyici fiyat ve alım uygulamaların piyasa şartlarına göre değil de siyasi ve sosyal amaçlara yönelik olmasıyla popülist hale gelmiş ve destekler yüksek tutarlara çekilmiştir. Bunun sonucunda da üretim Batı Karadeniz bölgesine ve bu bölgenin taban arazilerine doğru genişlemeye başlamış, arz artışının talebi aşmasıyla da piyasa dengesi bozulmuş, birliğin işlevliği azalmış ve mali yapısını olumsuz etkilemiştir. Tüm bunların etkisiyle birliğin aldığı ürünler için sahip olunan depoların yetmemesi, alınan ürüne karşı ödemelerin gecikmesi ya da ödenememesi başlamıştır.³³

1980 yılında gerçekleşen 24 Ocak kararlarıyla birlikte ülkedeki yüksek enflasyonun nedenlerinden biri de tarım için yapılan desteklemeler olarak görülmüş ve buna yönelik politika uygulanması kararı alınmıştır. Sonuçta tarıma yapılan kamu desteklerinin düzeltilmesi, asgari hale getirilmesi planlanmış ve destekleyici fiyat ve

³² Ergül Ballı, “Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçiliğin Gelişimi ve Fiskobirlik: Tarihsel Bir Değerlendirme”, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu**, Ankara, 2017, s. 684-686, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/17671256/_T%C3%BCrkiyede_Tar%C4%B1msal_Kooperatif%C3%A7ili%C4%9Fin_Geli%C5%9Fimi_ve_Fiskobirlik_Tarihsel_Bir_De%C4%9Ferlendirme_T%C3%BCrkiye_Cumhuriyetinin_Ekonomik_ve_Sosyal_Tarihi_Uluslararası_Sempozyumu_Bildiriler_Kitab%C4%B1_Ankara_AKDTYK_Atat%C3%BCrk_Ara%C5%9F%C4%B1rma_Merkezi_Yay%C4%B1mlar%C4%B1_Cilt_1_2017_s._657-700, 15.09.2019.

³³ A.e., s. 687-688.

alım uygulamasına düzenleme getirilmeye çalışılmıştır. Bu kararın alınmasında sanayi girdisi olan tarım ürünlerinin fiyatının düşürülmesi düşüncesi de etkili olmuştur. Bu süreçle birlikte yasal düzenlemelerde ve kararlarda değişikliğe gidilmiştir. Kooperatiflere alım ve zararlarında verilen kamu garantisi kaldırılmış ve birlikler işlemlerinde kendi mali yapısına bırakılmıştır. İlerleyen zamanlarda AB ve uluslararası kuruluşlarla yapılan anlaşmalar ile de ithalat sınırlandırılmaları, ihracat desteklemeleri, ürün desteklemeleri, gümrük tarifeleri azaltılmıştır.³⁴

Bu gelişmelerden fındık piyasası da etkilenmiş, bunların yanı sıra fındık ürünü için daha önce ifade edildiği üzere dikim alanı sınırlandırması ve alternatif ürüne geçme gibi politikalar belirlenmiştir. 1995 yılından itibaren de birliğin sahip olduğu kamu mali desteği kaldırılmıştır. Birlik bir süre daha Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'nun sağladığı kredi desteğini kullanmıştır. Ancak 2000 yılına gelindiğinde birliklerin kamu kaynaklarını kullanımı tamamen kaldırılacağı ve yapılandırma sürecinde olan birliklerin özelleştirileceği duyurulmuştur. Yine de 2003 yılına kadar Fiskobirlik kamu bütçesiyle işlemlerine devam etmiş ve bu yıldan sonra kendi mali yapısıyla ve borçlanarak işlemlerine devam etmeye çalışmıştır. 2006 yılında ise destekleyici fiyat ve alım tamamen Toprak Mahsulleri Ofisi'ne devredilmiştir.³⁵

1.2.1.2. Toprak Mahsulleri Ofisi

Fındık piyasasına giren TMO ilk olarak birliğin 2005 ve 2006 yılı ürününü satın almakla, bir kısım ürünü de yağlık için ayırmakla görevlendirilmiştir. Bu görevlendirme ile de ürün alımı, ürünün yağlığa ayrılması işlemleri ve bu işlemlerden doğabilecek olan zararlar kamu desteği altına almıştır. 2009 yılına kadar TMO'nun almış olduğu ürünün satılamayan kısmı stok ve maliyetlerin artmasına neden olmuştur. Bu nedenle bu yıl itibariyle ürün alımının durdurulduğu açıklanmıştır. Fiskobirlik ise

³⁴ Özlem Tezcek, "Kriz ve Kooperatifçilik: Fiskobirlik Örneği", **Kriz ve Türkiye: Aşınan** Teoriler, Ed. Fuat Ercan ve Hale Balseven, Ankara, 2013, s. 7-8, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/4056229/Economy_Politics_of_Fiskobirlik_The_Union_of_Hazelnut_Sale_s_Cooperatives_an_article_in_Turkish_Kriz_ve_Kooperatif%C3%A7ilik_Fiskobirlik_%C3%96rne%C4%9Fi_Kriz_ve_T%C3%BCrkiye_ba%C5%9Fl%C4%B1kl%C4%B1_derleme_kitap_i%C3%A7in_de, 25.10.2019.

³⁵ Ergül Ballı, Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçiliğin Gelişimi ve Fiskobirlik: Tarihsel Bir Değerlendirme, s. 689-690.

finansal ihtiyaçlarını gidermek için önemli gayrimenkullerini satışa çıkarmış ve piyasadaki sermaye grupları karşısında zayıflamıştır.³⁶

2009 yılı Yeni Fındık Stratejisi kararıyla fındık ürününe uygulanan desteklemelerin değişmesiyle TMO piyasadan alıcı olarak çekilmiştir. Ancak fiyat istikrarsızlığı, piyasa dengesizliği, üreticinin korunması gibi nedenlerle TMO 2017 yılında tekrar ürün alınması için görevlendirilmiştir. Arz fazlası olan dönemlerde stoklarının bir kısmı yağ üretimine ayrılmış, arz yetersizliği olan dönemlerde ise ürün ihtiyaı stoklardan karşılanmış ve ürün hasadına yakın satışlar durdurularak yeni ürünün piyasaya girmesine olanak tanınmıştır.³⁷

1.2.2. Dikim Alanlarının Sınırlandırılması

Fındık dikim alanları belirlenmesi için yıllar içerisinde yapılan sınırlamalara yeni alanlar eklemek gibi değişiklikler yapılmakta ve son olarak 2014/7253 karar sayılı Resmi Gazetede dikim alanları aşağıdaki gibi belirtilmektedir.

İlk olarak 1983 yılında, üretim uygun alanlarda gerçekleşmesi ve talebe göre şekil alması için üretim planlaması ve dikim alanları ile ilgili kanun çıkarılmıştır. Bakanlar Kurulu tarafından verilecek karar ile dikim alanları belirlenecektir ancak uzun yıllar karar gerçekleşmemiştir. 1989, 1993 ve 1994 yıllarında çıkarılan kararlar ile sınırlanan alanlar ve bunun dışında kalıp üretimi gerçekleşen alanların sökümü için ödenecek tazminatlar belirlenmiştir. Ancak dönemin yaşanan kaynak sıkıntısı gerçekleşmesini engellemiştir.³⁸ çıkarılan bu kanunlar ile birlikte 1. ve 2. sınıf arazilerde yüksekliliği maksimum 750 metre ve eğimi minimum %12 ve 3. sınıf arazilerde eğimi minimum %6 olan alanlarda üretim yapılması yasaklanmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda fındık bahçe dikimi devam etmiştir. Bu şekilde ürün hem eğimli ve dik arazilerde yetişebilmesine hem de erozyona olumlu etkisine rağmen üretim taban arazilere doğru yayılmıştır. Bunun sonucunda ise taban arazilerdeki farklı ürün üretimleri yerini fındığa bırakmıştır.³⁹

³⁶ A.e., s. 691.

³⁷ Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, “2018 Yılı Fındık Sektörü Raporu”, Ankara, 2019, s. 8, (evrimii) <http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/findiksektorraporu2018.pdf>, 10.09.2019.

³⁸ T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, “2018 Yılı Fındık Raporu”, s. 21.

³⁹ Necdet Oral, “TMO’dan Fındık Alımı, Fiskobirlik Devre Dışı”, **Tarım ve Mühendislik**, No: 78-79, 2006, s. 52, (evrimii) http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/4d92e2cd541fca8_ek.pdf?dergi=139, 10.09.2019.

Fındık dikim sınırları Tablo 1.1.'de de görüldüğü gibi 16 il ve bu illerin belli ilçelerinden oluşmaktadır. Doğu Karadeniz bölgesinden Batı Karadeniz'e yaşanan yayılma ile birlikte Düzce, Sakarya gibi illerin üretim yapılabilir alanları da genişlemiştir.

Tablo 1.1. İzin Verilen Fındık Dikim Alanları

Sayı	İl	İlçeler
1	Artvin	Arhavi, Borçka, Hopa, Murgul
2	Bartın	Bütün İlçeler
3	Bolu	Göynük, Mudurnu
4	Düzce	Merkez, Akçakoca, Cumayeri, Çilimli, Gölyaka, Gümüşova, Kaynaşlı, Yığılca
5	Giresun	Merkez, Bulancak, Çanakçı, Dereli, Doğankent, Espiye, Eynesil, Görele, Güce, Keşap, Piraziz, Tirebolu, Yağlıdere
6	Gümüşhane	Kürtün
7	Kastamonu	Abana, Bozkurt, Cide, Çatalzeytin, Doğanyurt, İnebolu
8	Kocaeli	Kandıra
9	Ordu	Bütün İlçeler
10	Rize	Ardeşen, Fındıklı, Pazar
11	Sakarya	Adapazarı, Akyazı, Arifiye, Erenler, Ferizli, Geyve, Hendek, Karapürçek, Karasu, Kaynarca, Kocaali, Pamukova, Sapanca, Serdivan, Söğütlü, Taraklı
12	Samsun	Alaçam, Asarcık, Atakum, Ayvacık, Bafra, Canik, Çarşamba, İlkadım, Ondokuzmayıs, Salıpazarı, Tekkeköy, Terme, Yakakent
13	Sinop	Merkez, Ayancık, Dikmen, Erfelek, Gerze, Türkeli
14	Tokat	Erbaa
15	Trabzon	Bütün İlçeler
16	Zonguldak	Bütün İlçeler

Kaynak: Resmi Gazete, Karar Sayısı: 2014/7253, 7 Şubat 2015, Sayı: 29260 (Çevrimiçi) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150207-6.htm>, 15.10.2019.

Sınırlamalara rağmen dikimin artmasında, destekleyici fiyat ve alımlar, sınırlama dışında kalan arazilerin sökülme tercihinin üreticiye bırakılması ve sökülme bedelinin tatmin edici olmaması, zorunlu sökülme ise bahçenin ekonomik ömrünün sonlanmasının beklenmesi, alternatif üretim için verilen teşviklerin yeterli görülmemesi ve dikim sınırlamasının denetiminin zayıf olması gibi nedenler etkili olmaktadır.⁴⁰

1.2.3. Alternatif Ürün Projesi

Alternatif ürün projesi ile dikim alanlarının sınırlandırılması sonucunda belirlenen sınırlar dışında kalan araziler için fındık üretiminin başka alternatif ürünlere kaydırılması amaçlanmaktadır.

⁴⁰ Ahmet Özçelik ve Selma Kayalak, "Türkiye'de ve Dünya'da Fındık Politikaları", s. 47.

2001 yılında alternatif ürüne geçişe dair Resmi Gazetede Bakanlar Kurulu'na karar açıklanmıştır. Kararda sökümler ve bu işlem masraflarının devlet tarafından üstlenileceği gibi unsurlar belirtilmiştir. Son olarak 2009 Yeni Fındık Stratejisi kararı ile birlikte de belirtilen dikim alanları içinde kalan ruhsatlı arazi sahibi üreticilere Alan Bazlı Gelir Desteği sağlanacağı, bunun dışında kalan ruhsatsız arazi sahibi üreticilere ise alternatif ürün yetiştiriciliğine geçmeleri ile birlikte Telafi Edici Ödemeler yapılacağına karar verilmiştir. Daha önce belirtilen maksimum ve minimum yükseklik ve eğim sınırları dışında kalan ruhsatsız arazilerde, alternatif ürüne geçiş telafi edici ödemeleri kapsayacaktır.⁴¹

Telafi edici ödemeler belirtilen sınırlar içerisinde 2009-2012 ve 2012-2014 yılları arasında gerçekleşmiştir. Ödemeler için ilk yıl başvurularında; birinci yıl dekar başına üç yüz TL, ikinci ve üçüncü yıl başvurularında, dekar başına yüz elli TL olmak üzere toplam üç yılda dekar başına altı yüz TL, ikinci yıl başvurularında, birinci yıl dekar başına üç yüz TL, ikinci yıl dekar başına ise yüz elli TL olmak üzere iki yılda toplam dekar başına dört yüz elli TL, son olarak ise üçüncü yıl başvurularında tek bir yıl olarak dekar başına üç yüz TL olarak destekleme yapılacağı belirlenmiştir. Bu üç yılın sonunda ise alternatif ürüne geçişin gerekli olduğu arazilerde fındık yetiştirilmesine izin verilmeme kararı alınmıştır.⁴²

Dikim alanlarının sınırlandırılması kanunen ilk olarak 1989 yılında başlamış olsa da uygulanabilmesi ve sökümlerin gerçekleştirilmesi zaman almaktadır. İlk olarak üretim alanı sökümleri 2001 yılı ve sonrası başlamıştır. Söküm 2002-2014 yılları arasında dokuz yüz yirmi dokuz işletme ile gerçekleştirilmiştir ve büyük oranda bahçe sökümleri Samsun, Ordu, Düzce, Sakarya illerinde gerçekleşmiştir. Toplamda 1.103.39 hektarlık alanın sökümleri gerçekleştirilmiştir ancak sökümler olması gereken illerde ya çok az işlem gerçekleşmiş ya da hiç gerçekleşmemiştir. Telafi edici ödemelerde, üretici sayısı hedeflemesi %1.1, alan hedeflemesi ise %0.6 gerçekleşmiştir. Hedeflerin

⁴¹ Bakiye Kılıç Topuz ve diğerleri, “Türkiye’de Fındık Üretim Alanlarının Daraltılması”, **Akademik Ziraat Dergisi**, C.VIII, No:1, 2019, s. 143, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/azd/issue/47121/594060>, 10.10.2019.

⁴² T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, “Tarım Ürünleri Piyasaları: Fındık”, Ankara, 2019, s. 2, (Çevrimiçi) <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepege/Belgeler/PDF%20Tar%C4%B1m%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Piyasalar%C4%B1/2019-Ocak%20Tar%C4%B1m%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Raporu/2019-Ocak%20F%C4%B1nd%C4%B1k.pdf>, 10.10.2019.

belirlenen rakamların çok altında oranlarla gerçekleşme nedeni için bir yandan destekleyici fiyat ve alımlarla üreticinin üretime devam etmesi, alternatif ürün için verilen ödemelerin üretici için cazip olmaması, özellikle fındık üretiminde üreticinin yetiştiricilik yaptığı ilden başka bir ilde yaşaması ve bu nedenle alternatif ürüne geçmesi için gerekli olan daha fazla zaman ve işgücüne sahip olmaması öncelikli olarak belirtilmektedir. Ayrıca bazı yetiştiricilik yapılan arazilerin kadastro geçmemiş, kayıt altına alınmamış, orman vasfını yitirmiş alanlarda olması ve bunun üreticide toprağını kaybetme korkusu yaşatması, çoğunlukla önerilen mısır, kivi, yem ve örtü altı bitkilerinin yetiştirilmesine ve pazarlanmasına karşı üreticide bilgi yetersizliği de projede hedeflenen oranlara ulaşılamamasına neden olmuştur.⁴³

1.2.4. Yeni Fındık Stratejisi ve Doğrudan Gelir Desteği

2009 yılı Bakanlar Kurulu'na duyurulan Yeni Fındık Stratejisi kararı ile fındık piyasasında önemli kararlar alınmıştır. Öncelikle Alan Bazlı Destekleme uygulamasına ağırlık verilmiş ve fındık üretimi yerine alternatif ürüne geçiş olması için gerçekleştirilecek ödemeler de bu karar ile duyurulmuştur. Bu iki uygulama daha önce de belirtildiği gibi ruhsatlı olan ve olmayan arazilere göre gerçekleştirilecektir.

Bu strateji ile fındık fiyatlarının piyasa arz ve talebi ile yani piyasada oluşacak fiyat ile belirlenmesi, devlet tarafından yapılan desteklerin etkin işlemesi, uluslararası piyasalarda arzın, fiyatın, ihracatın geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda Fiskobirlik'ten TMO'ya geçen alım görevi de stoklarda bulunan ürün nedeniyle sonlandırılmıştır. Böylece fiyat belirlenmesinde etki eden devlet fonksiyonu durdurulmuştur.⁴⁴

Daha önce de ifade edildiği gibi 2000 yılı ve sonrasında çeşitli uluslararası kurumlar ile ilişkiler ve anlaşmalar sonucunda tarımsal politikalarda değişikliğe gidilmiştir. Bunlardan biri de 2000 yılında Dünya Bankası desteğiyle uygulamaya konulan Tarım Reformu Uygulama Projesidir. Bu proje ile ülkemizde yaygın olan girdi maliyetlerine, finansal krediye ve fiyatlara yönelik olan politikalardan, doğrudan yapılacak desteklere geçiş yapılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ilk kez 2000

⁴³ Bakiye Kılıç Topuz ve diğerleri, "Türkiye'de Fındık Üretim Alanlarının Daraltılması", s. 145.

⁴⁴ Ahmet Deniz Bozkurt, Merter Akıncı ve Seval Mutlu Çamoğlu, "Fındık Sektörü, Ekonomik ve Yapısal Problemleri: Ordu İli Değerlendirilmesi", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, C.III, No:6, 2011, s. 45, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/202005>, 10.10.2019.

yılında doğrudan gelir desteği uygulamaya başlanmış ve fındık üreticisi de bu uygulamaya dahil edilmiştir. Destekler üreticinin sahip olduğu arazinin ölçümüne ve Çiftçi Kayıt Sistemi'nde olmasına bağlı olarak belirlenmektedir. Ancak fındık bahçelerinin arazi şartlarından dolayı küçük, miras paylaşımından dolayı da parçalı olması ve her üretim alanına kadastro gelmemiş olması doğrudan destekleme uygulamasının etkisini azaltmıştır.⁴⁵

Alan Bazlı Destekleme içerisinde DGD ile mazot ve gübre destekleri de girmektedir. Bu destekler yıllar içerisinde belli oranlarda artmakta ya da aynı kalmaktadır. DGD oranları büyük değişim göstermese de mazot ve gübre yardımları ülke ekonomisindeki fiyat hareketliliklerinden etkilenmektedir.

Tarım Bakanlığı'nın duyurduğu 2018 destekleme oranlarına göre fındık için bu yılda yapılacak olan mazot desteği dekar başına on TL, gübre desteği dekar başına dört TL ve toplam da ise on dört TL olacaktır.⁴⁶ 2019 yılı yapılacak olan destekleme oranları ise mazot desteklemesi on yedi TL, gübre desteklemesi ise dört TL ve toplam da ise yirmi bir TL olacaktır. Doğrudan destekleme ise 2018 yılı ile aynı olarak dekar başına yüz yetmiş TL olacaktır.⁴⁷

Tablo 1.2. Fındık Ürünü için Doğrudan Gelir Desteği Tutarları

Yıl	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Fiyat(TL/da)	150	160	170	170	170	170	170

Kaynak: T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, "Destekleme Bülteni: 2018", (Çevrimiçi)<https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/TARIMSAL%20DESTEKLER%202018.pdf>, 15.10.2019.

Fındık ürünü için 2009 ile 2014 yılları içerisinde 4,4 milyar TL alan bazlı destek, 3,8 milyon TL ise telafi edici ödemeler verilmiştir. 2015 yılı 391 bin üreticiye 836,9 milyon TL, 2016 yılı 390 bin üreticiye 832,3 milyon TL alan bazlı destek gerçekleşmiştir. 2017 yılı ödemeleri ise 2018 yılında gerçekleşeceği belirtilmiştir.⁴⁸ 2018 yılı destek ödemeleri de 2019 yılında gerçekleşmiş, 2019 destek ödeme oranları ise aynı yılın Ekim ayında resmi gazete ile duyurulmuştur. Girdi maliyetleri, finansal

⁴⁵ Ahmet Özçelik ve Selma Kayalak, "Türkiye'de ve Dünya'da Fındık Politikaları", s.48.

⁴⁶ T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, "Destekleme Bülteni: 2018", (Çevrimiçi) <https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/TARIMSAL%20DESTEKLER%202018.pdf>, 15.10.2019.

⁴⁷ Resmi Gazete, Karar Sayısı: 1691, 24 Ekim 2019, Sayı: 30928, (Çevrimiçi) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191024-3.pdf>, 30.10.2019.

⁴⁸ T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, "Destekleme Bülteni: 2018".

kredi, fiyat desteği gibi uygulamaların yerine konmak istenen alan bazlı desteği ödemelerinin bu şekilde üretim yılının koşullarına göre değil de bir sene önceden belirlenmesi ve o yılın koşullarına göre üreticinin desteklenmiyor olması uygulamanın etkisini zayıflatmaktadır.

Ek olarak, alan bazlı destekleme oranları ve türlerinin fındık üreticileri üzerindeki etkisinin düzeyi, bir çalışma ile araştırılmaktadır. Bu çalışma Samsun ilinin en yoğun fındık yetiştirilen Çarşamba ve Terme ilçelerindeki doksan beş üretici ile yapılan anket sonucu gerçekleşmektedir. Çalışma ile katılımcıların yarısından fazlasının alan bazlı desteğin alana değil ürüne verilmesi ve bunun sonucu kalite ve verimin artacağı fikrine sahip olduğu, desteğin azaltılması ya da kaldırılmasının fındık üretiminde azalışa yol açmayacağı ancak artırılmasının dikim alanının genişletilmesine etki edebileceği, destekleme tutarı ile üreticinin asıl yaşadığı il, eğitim düzeyi, aile büyüklüğü, yaş aralığı, sahip olduğu arazi büyüklüğü gibi unsurlarla üretim istekliliğinin arttığı, asıl mesleğin çiftçilik olması ve araziden daha fazla kar elde etme amacı gibi unsurlarla da üretim istekliliğinin azaldığı gibi sonuçlar elde edilmektedir.⁴⁹ Bu çalışmadan da anlaşılabileceği üzere, üreticiyi etkileyecek çeşitli unsurlar göz önünde tutularak destekleme tutarları ve uygulamaları belirlenmelidir.

AB uyum süreci ve çeşitli anlaşmaların etkisiyle de uygulanmaya başlanan DGD politikasının, ülkemize ve AB ülkelerinde etkisi, uygulanabilirliği farklı olmaktadır. AB’de bu destekleme, ürünün üretim ve verimine bakılarak, ürünlere göre destekleme oranlarında farklılık uygulanarak, desteklenecek bölgelerin geri kalmışlığına göre destekleme oranlarını belirleyerek, bu tarımsal politikaya geçiş yaparken, etkilenecek ülke ve üreticilerin uygulamayı belli bir süre ertelemesi ya da önlem alması sağlanarak, ödemeler üretim dönemi ile ilişkili olarak uygulanmaktadır. DGD, Türkiye’de ise üreticinin sahip olduğu arazi baz alınarak, ürüne ya da bölgesel geri kalmışlığa göre farklılık yapılmayarak, ülke tarım koşulları göz önünde bulundurulmayıp direkt destekleme politikasını DGD’ye dönüştürerek ve ödemelerde gecikmeler yaşanarak gerçekleşmektedir.⁵⁰

⁴⁹ Buket Altunpala ve Mehmet Bozoğlu, “Fındık İşletmelerin Destekleme Düzeyine Bağlı Yetiştirme İstekliliği”, **Tarım ve Doğa Dergisi**, No: 21, 2018, s. 164-165, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/330097237_Findik_Isletmelerinin_Destekleme_Duzeyine_Bagli_Yetistirme_Istekliligi, 25.10.2019.

⁵⁰ Ahmet İncekara, “Dünya’da ve Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları”, s. 206.

AB tarım politikasında uzun yıllar bütçesinden büyük pay ayırarak, tarım sektöründeki sorunlarını büyük oranda çözmüştür. Bu nedenle tarım sektörü ile ilgili devamlılığın sağlanması ve üretim fazlalığının engellenmesi amaçlanmakta ve bu destekleme yöntemi ile de üreticiye gelir boyutunda yardım edilmektedir. Türkiye şartların da ise tarım sektörünün hala kat etmesi gereken yolunun olması nedeniyle, direkt DGD politikasına geçilmesi ve tarımsal desteklemede öncü uygulama olarak tercih edilmesi doğru olmamıştır. Ayrıca araziye bağlı bir desteğin yapılması üreticiyi üretimde verimli olmaktan uzaklaştırmıştır ve desteklerden çoğunlukla üretimi yapan değil mülk sahibi yararlanmaktadır. Son olarak, ülkede yaşanan fiyat artışlarına göre verilen destek oranları çok az arttırılmakta ve zamanla toplam tarımsal desteğin yarısından fazlası DGD'ye ayrılarak zamanla tek tip tarımsal destekleme yöntemine dönüşüm gerçekleşmektedir.⁵¹

Fındık ürünü ve piyasası hakkında buraya kadar verilen bilgilere ek olarak akademik, kamu, kurumsal taraflardan çeşitli şekillerde yapılan çalışmalar, raporlar, konferans bildirileri vb.nin incelenmesi, genel yapının anlaşılabilirliği için yararlı ve bilgilendirici olacaktır. İlk olarak devlet ve özel çeşitli kurumların piyasa hakkındaki rapor sonuçlarının ifade edilmesi gerekirse, Ulusal Fındık Konseyi 2018 yılı için oluşturduğu raporu ile başlanılabilir. Bu raporda, üretici arazilerin küçük ve parçalı yapıda olması, Alan Bazlı Desteklerin etkisi, devletin kurumlarca belirlediği taban fiyatı, fındık bahçelerinden elde edilen ürün verimi ile ilgili konulara değinilmiştir. Küçük arazili üretime karşı arazi toplulaştırılması, bunun da sadece mülkiyet bağlamında değil işletmecilik kapsamında işleyecek şekilde piyasada bir yapısal dönüşüm olması, DGD'nin üretim verimine etki etmediği, kalite ve verime yönelik uygulamaların olması gerektiği, devlet fiyat belirlemesinin olmadığı yıllarda piyasa fiyatının çok düşük seviyelerde olduğu ve bu nedenle taban-tavan fiyat uygulanması gerektiği, üretim veriminin bahçe ömrünün dolmasından değil, daha çok hasat öncesi bakım eksikliğinden olduğu gibi sonuçlar elde edilmiştir. Yapısal olarak da alıcı ve satıcıyı daha kapsamlı bir şekilde buluşturacak ürün ihtisas borsacılığın oluşturulması gerektiği ifade edilmektedir.⁵²

⁵¹ A.e., s. 206-207.

⁵² Ulusal Fındık Konseyi, "Fındık Raporu", Ordu, 2018, (Çevrimiçi) <http://www.ufk.org.tr/Sayfalar/6768/2018-yili-findik-raporu/tr>, 25.10.2019.

Bir diğerk rapor ise 2018 yılı için Ünye Ticaret Borsası'nın oluşturduğu faaliyet raporudur. Kuruma üye on işletme ile ürün verimi, piyasası, sorunları ile ilgili anket yapılarak fındık piyasası hakkında genel bir izlenim elde edilmeye çalışılmaktadır. Anket sonucunda devlet fiyat belirlemesinin devamlılığı ve esnaf ile sanayicinin finansal anlamda desteklemesi, fiyat belirlenmesinde maliyetlere ve üretici isteklerine dikkat edilmesi gibi taleplerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlara göre ise fiyat desteklemesi olacak dönemde piyasa belirsizliği olmaması için üretim dönemi öncesi kurumlarca duyurunun yapılması, ürünü alırken finansman sıkıntısı yaşayan esnaflara düşük faizli finansman desteğinin olması, ürün işleme tesisleri girdileri üzerindeki vergilere indirim yapılması, ihracatı zorlaştıran durumların iyileştirilmesi, Avrupa ülkeleri dışında yeni pazarlar için tanıtım ve iletişimin sağlanması, esnafları bir araya geçirecek, düzenleyecek, depolama ve laboratuvar alanları bulunan bir site oluşturulması gibi çözüm yolları sunulmaktadır.⁵³

Ordu Ticaret Borsası da fındık piyasası için stok kontrol sistemi adıyla farklı bir çalışmada bulunmaktadır. Bu sistem fındık arzının yüksek olduğu dönemlerde ürün fiyatı için devlet müdahalesini, düşük olduğu dönemlerde ise piyasanın belirlemesini içermektedir. Devlet müdahalesi ise sadece ürün alımı değil, alım ile birlikte bir süre ürünün depolanmasıdır. Bu depolama sonucu devlet fazla arzı çekmiş olmakta ve piyasadaki işlemlerini durdurmaktadır. Ayrıca kurum tarafından Alan Bazlı Desteklerin miras ile arazi bölünmesini arttırdığı ve bir kanun ile bunun önüne geçilmesi gerektiği belirtilmektedir.⁵⁴

Bunlara ek olarak, üçüncüsü gerçekleşen Milli Fındık Şurası sonucunda yirmi dokuz maddeli bir bildiri oluşturulmuştur. Bu bildiri de genel olarak, fındık bahçelerine verimli ve benzer yetiştirme süreci olan cinslerin dikilmesi, ürüne zarar veren hastalıklara özellikle aflatoksin oluşumuna karşı üreticinin hasat öncesi, hasat, harman, depolama süreci ile ilgili yapılması gerekenlerde bilgilendirilmesi, Fiskobirlik yapısının güçlendirilmesi, hem fındığın içerdiği besin değerinden hem de ürün arzının karşılık bulması için tüketimi arttırıcı faaliyetlerde bulunulması, yıllara göre arz

⁵³ Ünye Ticaret Borsası, “2018 Yılı Faaliyet Raporu”, Ordu, 2019, s. 27, (Çevrimiçi) <https://www.unyetb.org.tr/images/uploads/files/2018faaliyetraporu.pdf>, 10.09.2019.

⁵⁴ Ordu Ticaret Borsası, “Fındık Sektöründeki Sorunlar ve Yeni Nesil Çözüm Önerileri”, Ordu, Mayıs 2014, (Çevrimiçi) <https://www.ordutb.org.tr/findik-sorunlari-cozumleri/>, 10.09.2019.

değişimi ve buna karşılık talep yapısının dengeli olmasının sağlanması ve güvenli depolama için depoculuk sisteminin oluşturulması, piyasa aktörlerini bir araya getirecek ürün borsasının kurulması, alternatif ürüne geçiş için verilen desteklerin tatmin edici olması, gerçek fındık üreticilerine ulaşacak, verim ve kaliteye yönelik olacak desteklemelerin gerçekleştirilmesinin gerekliliği belirtilmektedir.⁵⁵

DPT'nin fındık sektörü raporunda ise ticaret borsaları ve piyasadaki vadeli işlemlerle ilgili konulara değinilmektedir. Piyasada dönem dönem yaşanan belirsizlikler nedeniyle ihracatçıların vadeli işlemler gerçekleştirmekte zorlandığı, bu nedenle diğer bir üretici olan İtalya'nın ön işlemleri ile birlikte sezonun başında pazardaki hakimiyetini arttırdığı belirtilmekte ve ayrıca vadeli işlemlere uzak kalınmasıyla risklere karşı koruyucu işlemlerden de uzak kalınmış olduğu ifade edilmektedir. Bunların sonucunda ürün pazarlaması büyük oranda fiziki yapılmakta, il-ilçe bazındaki ticaret borsalarının fiyat oluşum merkezi olmasına engel oluşturmaktadır. Ayrıca piyasadaki devlet müdahalesi, Fiskobirlik etkisi, pazarda ihracat yapan büyük paya sahip birkaç firma varlığı rekabeti azaltmakta, var olan ticaret borsalarının altyapı ve organizasyon yetersizliği, ihtisas borsalarının ve vadeli işlemlerin pazarda oluşması ve gelişmesine engel olmaktadır.⁵⁶ Ayrıca rapordan, arz yoğunluğu olan yıllarda fiyat seviyesinin çok düşmemesi için üreticiye depolama yardımı yapılması, üreticiye ürününü cinsine göre belli bir oranda kalite primi verilmesi ve bunun yetiştiricilikte kaliteyi arttıracığı, ürünün pazarlanmadan önce ihracatçılar tarafından ürün kalitesini ortaya koyacak uluslararası belgelere sahip olması gerektiği, bunun da kapsamlı laboratuvarlarla sağlanabileceği gibi sonuçlar elde edilmektedir.⁵⁷

Son olarak ise raporda, oluşturulacak ürün ihtisas borsası ve geliştirilecek vadeli işlemler uygulamaları ile ürün fiyatında istikrar sağlanacağı, bu oluşumların pazar işlemlerini kolaylaştırıp, hızlandıracağı, piyasanın genel yapısı olan arzın yılın belli zamanında gerçekleşmesi ancak talebin yıl boyu sürmesi hali nedeniyle yaşanan arz talep dengesizliğinin giderileceği ve bunun ile birlikte devletin piyasaya müdahale

⁵⁵ 3. Milli Fındık Şurası Sonuç Bildirisi, **3. Milli Fındık Şurası**, Giresun, 2006, s. 619-623.

⁵⁶DPT 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, "Fındık İşleme Sanayi Alt Komisyon Raporu", Ankara, 2001, s. 43-45, (Çevrimiçi) http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_GidaSanayii_Findik%C4%B0slemeSanayii.pdf, 25.10.2019

⁵⁷ A.e., 57-60.

etme zorunluluğunun azalacağı, vadeli işlemlerin gelecekte piyasa hakkında tahminde bulunulmasına katkı sağlayacağı ve bunun da hem üretici hem de diğer aktörler için faydalı olacağı, planlama yapılmasını geliştireceği ve kolaylaştıracağı gibi bilgiler verilmektedir.⁵⁸

Tüm bu resmi ve özel kurumların raporları yanında, akademik olarak yapılmış çalışmalardan birinde DPT raporunda bahsedildiği gibi oluşturulabilecek ürün borsası ve bununla birlikte vadeli işlemler üzerine durulmaktadır. Yeni bir pazarlama stratejisi olarak ürün borsası, ürünün fiyatının belirlenmesine, şeffaflığına yardımcı olacaktır ve bu borsa yapısı içerisinde türev işlemler ile de riskten korunma ve piyasada sorumluluğu dağıtma gibi imkanların önü açılabilir. Bunun ile birlikte uluslararası talep de çekilmiş olacaktır. Ancak bu uygulamalarla birlikte pazarlamada uzmanlaşmanın, uzun yıllar geleneksel yöntemlerle işleyişini devam ettirmiş bir piyasada kolay olmayacağı ifade edilmektedir.⁵⁹

Bir diğer araştırmada da depolama üzerine durulmaktadır. Ülkemizin iyi ya da kötü iklim koşullarında dokuz yüz ile dört yüz bin ton fındık üretim kapasitesi bulunmaktadır. İhracat ve iç tüketimle birlikte o yılın üretimi azaltılmaktadır ancak bir önceki üretim döneminden kalma ya da arz fazlalığı gibi durumların yaşanmasıyla piyasadaki dengesizliği önlemek için devlet desteğiyle ya da özel bir oluşumla stoklama mekanizmasının devreye sokulması gibi fikirler belirtilmektedir.⁶⁰

Başka bir çalışmada ise fındık üretim şeklinin organik yöntemler ile gerçekleşmesi üzerinde durulmaktadır. Türkiye fındık üretiminde ilk sırada olmasıyla sahip olduğu avantajının, mevcut ülkelerin üretimini arttırması ve bunun için ülkelerin teşvik edilmesiyle azalmaktadır. Bu nedenle üretim şeklini organik hale getirme ve organik ürünle uluslararası piyasaya çıkmak hem kalite anlamında hem de talep anlamında artışa yol açacaktır. Bu anlamda üreticinin hem organik üretim anlamında bilgilendirilmesi hem de desteklenmesi alternatif bir üretim şekli yaratacaktır. Türkiye bu şekilde ürün yelpazesini ve uluslararası piyasada rekabet gücünü arttırmasına etki

⁵⁸ A.e., 64-65.

⁵⁹ Ahmet Hakan Özkan, “Türkiye’de Fındık Üretimi ve Pazarlama Sorunlarına Global Bakış”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.II, No:2, 2011, s. 190, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254078>, 20.10.2019.

⁶⁰ Mehmet Bozoğlu, “Türkiye’nin Fındık Piyasası: Tespitler ve Yapılması Gerekenler”, **TÜRKTOB Dergisi**, No:27, 2018, s. 12, (Çevrimiçi) <https://www.turktob.org.tr/dergi/makaleler/dergi27/11-13.pdf>, 20.10.2019.

edecektir.⁶¹ Ülkemizin ihracatta bulunduğu ülkeler ile ilişkileriyle ilgili olarak ise ürünün satış döneminden önce asgari ya da taban fiyat olarak dış satım fiyatının belirlenmesi ve bu belirlenen tutarda güvenilirliğin sağlanmasının önemi üzerine durulmaktadır. Bununla birlikte ülke ihracatçıları ile ihracat yapılan ülkeler arasında fiyat belirsizliği azalmış olacaktır.⁶²

Tüm bunlara ek olarak 2014 yılında yayınlanan, 1970 ile 2010 yıllarını kapsayan ve fındık talebini belirlemeye yönelik bir ekonometrik çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma fındık ithalatında sıralamada ilk dört ülke üzerinden yapılmakta ve Türkiye fındık ürününe olan talebi etkileyen faktörler incelenmektedir. Çalışma ile ürün fiyatında artış olmasının ürün satış gelirini arttıracığı, bir diğer önemli sert kabuklu meyve olan bademin fındığa karşı güçlü bir ikame mal olmadığı, tüketici geliri ile ürün talebi arasında bağın olduğu ve ürünün de normal mal olduğu sonucu elde edilmektedir. Yani ürün fiyatında ve tüketici gelirinde yaşanacak artışın ürünün satış gelirinde ve talebinde yaşanacak artış ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen bu sonuçlar, ürün piyasasında fiyat seviyesi için gerçekleştirilecek politikalarda yardımcı olacaktır. Bu ölçümler dikkate alınarak her üretim dönemi fiyat belirlemesini gerçekleştirecek bir Kurul oluşturulmasının önemli olacağı üzerine durulmaktadır.⁶³

Son olarak ise önemli bir üretici olan Samsun ilinde üç yüz yirmi üretici ile gerçekleştirilen anket sonucunda oluşan çalışma aktarılacak istenmektedir. Hem önemli bir üretici ilinde çalışmanın olması hem de önemli bir sayıda üretici ile anket gerçekleştirilmesi, çalışma sonucunun önemini arttırmaktadır. Yapılan anket sonucunda, üretim veriminin artırılması için dekar başına daha düzenli ve az ocak dikilmesi ve üreticiye Ziraat Odaları ve Tarım Müdürlükleri tarafından yetiştiricilik ile ilgili eğitim vermesi, ürün randıman belirlenmesinin kurallara bağlanması ile TMO ile tüccarlar arası randıman belirleme farkının ortadan kaldırılması, ürünün depolanacak yerinin olmaması üreticinin ürünü hemen satmasına neden olmakta ve bu nedenle bir

⁶¹ Gamze Ayden Eryılmaz ve Osman Kılıç, “Türkiye’nin Organik Fındık Üretimi ve İhracatındaki Gelişmeler”, **Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.III, No:1, 2019, s.52, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/fuuiibfdergi/issue/46079/579622>, 20.10.2019.

⁶² Haydar Kurt, “Fındığın Üretimi ve Pazarlama Aşamasında Sorunları”, s. 162.

⁶³ Utku Akseki, “Dünya Fındık Talebinin Ekonometrik Analizi: Panel Veri Analizi (1970-2010)”, **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C.V, No:1, 2014, s. 75, <http://dergipark.org.tr/tr/pub/esam/issue/6073/81718>, 25.10.2019.

depolama sistemi oluşturulması gibi unsurların önemi belirtilmektedir. Bu ve buna benzer gerçekleştirilecek politikalar ile hem bölge ekonomisinin geliştirebileceği hem de üretici göçünün önüne geçilebileceği düşünülmektedir.⁶⁴

1.3. Fındık Ürünü Arzı

Fındık, üretim alanı ve miktarı olarak büyük oranda Türkiye tarafından yetiştirilmektedir. Üretim sıralamasında ise Türkiye'yi İtalya, İspanya, Gürcistan gibi ülkeler takip etmektedir. Bu kısımda Dünya ve Türkiye genelinde fındık arzının anlaşılabilir olması için fındığın ülkelere ve bölgelere göre üretim alanı, miktarı ve buna bağlı olarak verimlilik oranları ve ihracatına yönelik bilgiler verilmektedir.

1.3.1. Dünya Üretimi

Ülkeler bazında fındık üretimi büyük oranda Türkiye, İtalya, Azerbaycan, ABD, İspanya, Gürcistan, İran, İspanya, Çin, Şili, Fransa'da gerçekleşmektedir. Gıda ve Tarım Örgütü'nden alınan verilere göre küçük oranda ise Yunanistan, Sırbistan, Polonya, Özbekistan, Kırgızistan gibi ülkelerde de üretim gerçekleştirilmektedir.

Tablo 1.3. Ülkeler Bazında Fındık Alanı(ha)

Ülkeler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Oran
Türkiye	422.501	423.261	434.119	436.869	439.097	728.381	74%
İtalya	71.459	72.125	72.214	75.050	79.951	78.593	8%
Azerbaycan	24.822	25.207	27.322	31.821	35.782	39.021	4%
ABD	12.141	12.141	13.759	14.973	14.973	17.806	2%
Gürcistan	22.127	18.888	19.779	16.573	12.054	9.484	1%
İspanya	13.800	13.591	13.301	13.137	12.806	8.033	1%
Diğer	78.099	79.976	100.567	89.134	90.783	96.653	10%
Toplam	644.949	645.189	681.061	677.557	685.446	977.971	100%

Kaynak: Food and Agriculture Organization of the United Nations, "Crop Statistics", (Çevrimiçi) <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>, 03.07.2020.

Tablo 1.3.'de ürün yetiştiriciliğinde en yüksek alana sahip ülkeler belirtilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere yıllara oranla fındık yetişen alanlar artmakta ve Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerinden elde edilen bilgiler sonucunda 2018 yılı dünyada fındık yetiştiriciliği alanının %74'ü Türkiye'de, %8'i İtalya'da, %4'ü ise Azerbaycan'da bulunmaktadır.

O yılın içerisinde bulunduğu iklim koşulları, üründe oluşan hastalıklar, ürünün hasat ve harman şekilleri tüm tarım ürünlerinde olduğu gibi fındığın da üretim

⁶⁴ Alaattin Kızıltan ve Hanife Yalçın, "Türkiye'nin Fındık Sektöründe Üreticilerin Sorunları: Samsun İlinde Bir Uygulama", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.XIV, No:4, 2010, s. 96-97, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2701/35611>, 25.10.2019.

miktarını etkilemektedir ve bu nedenle fındığın üretim miktarlarında yıllara göre farklılık yaşanmaktadır. Tablo 1.4. incelendiğinde özellikle büyük oranda üretimi sağlayan ve bunda teknoloji kullanımı sınırlı olan Türkiye’de üretim miktarında yıllara göre hareketlilik daha fazla yaşanmaktadır. Türkiye’nin son yıllar ortalama üretimi beş yüz kırk iki bin ton gerçekleşmiştir. Ayrıca üretim miktarı son yıllarda bir milyon tonu geçmiştir ve 2018 yılı dünyada kabuklu fındık üretiminin %58’i Türkiye, %15’i İtalya, %6’sı da Azerbaycan gerçekleştirmektedir.

Tablo 1.4. Ülkeler Bazında Kabuklu Fındık Üretimi(ton)

Ülkeler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Oran
Türkiye	549.000	450.000	646.000	420.000	675.000	515.000	58%
İtalya	112.650	75.456	101.643	120.572	131.281	132.699	15%
Azerbaycan	31.202	30.039	32.260	33.941	43.000	52.067	6%
ABD	40.823	32.659	28.123	39.916	29.030	46.270	5%
Gürcistan	39.700	33.800	35.300	29.500	21.400	17.000	2%
İspanya	15.300	13.542	11.423	9.510	10.487	8.033	1%
Diğer	103.829	96.613	107.484	120.744	123.024	117.609	13%
Toplam	892.504	732.109	962.233	774.183	1.033.222	888.678	100%

Kaynak: Food and Agriculture Organization of the United Nations, “Crop Statistics”, (Çevrimiçi) <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>, 03.07.2020.

Tablo 1.5. Ülke Bazında Üretim Verimi Oranları(kg/da)

Ülkeler	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Ortalama
Türkiye	130	106	149	96	154	71	118
İtalya	158	105	141	161	164	169	149
Azerbaycan	126	119	118	107	120	133	121
ABD	336	269	204	267	194	260	255
Gürcistan	179	179	178	178	178	179	179
İspanya	111	100	86	72	82	100	92
Diğer	133	121	107	135	136	122	126

Kaynak: Food and Agriculture Organization of the United Nations verilerinden oluşturulmuştur.

Ülkeler bazında sahip olunan fındık yetiştirme alanları yıllara göre büyük oranda değişim göstermemektedir. Ancak buna göre üretim miktarının daha fazla değişimi söz konusudur. Hem bu nedenle hem de genel olarak teknoloji kullanımı ve bu kullanım için gerekli şartların uygunluğu üretim verimliliğini etkilemektedir. Tablo 1.5. incelendiğinde ülkeler hakkında ortalama verim ile genel bir bilgiye ulaşılabilmektedir. ABD bu anlamda 2013 ile 2018 yılları arası ortalama verimi 255 kg/da ile en yüksek olan ülkedir. Daha sonra ise 179 kg/da ile Gürcistan, 149 kg/da ile de İtalya gelmektedir. Türkiye ise en fazla alana ve üretime sahipken diğer ülkelere göre düşük verimlilik düzeyine sahiptir. Bu duruma teknoloji kullanımı, coğrafi şartlar, bahçelerin yaşlılığı ve bakımı gibi unsurlar neden olmaktadır.

1.3.2. Türkiye Üretimi

Türkiye’de fındık üretimi kırk üç ilde gerçekleştirilmektedir.⁶⁵ Ancak dikim alanı sınırlandırılması ile yasal olarak on altı ilde izin verilmektedir. Türkiye’de üretim yapılan alanların yeri ve ölçüsü Tablo 1.6. da gösterilmektedir.

Tablo 1.6. Türkiye’de İl Bazında Fındık Alanı(da)

İller	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Oran
Ordu	2.271.828	2.271.830	2.270.923	2.270.923	2.271.076	2.273.114	%31
Sakarya	721.734	725.981	727.976	730.838	734.424	743.486	%10
Samsun	895.936	906.229	936.087	936.182	1.145.240	1.164.384	%16
Düzce	626.850	626.850	626.850	631.440	631.640	631.650	%9
Giresun	1.171.369	1.171.112	1.170.872	1.171.020	1.171.903	1.177.780	%16
Trabzon	654.317	653.498	655.525	655.524	655.074	655.353	%9
Zonguldak	235.914	235.929	236.185	238.342	239.946	257.695	%4
Kocaeli	79.657	80.617	79.813	79.808	79.801	81.797	%1
Kastamonu	74.709	74.709	82.268	83.823	83.881	82.440	%1
Artvin	86.648	86.648	86.943	88.051	88.069	89.790	%1
Bartın	60.000	60.000	59.375	59.375	61.815	62.005	%1
Tokat	27.520	28.020	28.120	28.220	28.220	28.220	%0
Rize	36.068	36.068	25.389	24.389	23.389	23.689	%0
Bolu	10.888	10.888	12.016	12.330	12.840	13.579	%0
Sinop	16.764	17.014	17.014	17.209	17.209	17.214	%0
Gümüşhane	8.220	8.020	8.000	8.100	8.100	8.100	%0
Diğer	32.991	32.866	31.095	31.096	31.181	33.791	%0
Toplam	7.011.413	7.026.279	7.054.451	7.066.670	7.283.808	7.344.087	100%

Kaynak: TÜİK, “Btkisel Üretim İstatistikleri”, (Çevrimiçi)

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr>, 03.07.2020.

2019 yılı oranları ile en fazla üretim alanı %31 ile Ordu, %16 ile Giresun ve Samsun, %10 ile Sakarya, %9 ile Düzce ve Trabzon’dur. Ülkede ilk üretim yeri Doğu Karadeniz olduğu için hala en fazla üretim alanı da bu bölgede bulunmaktadır.

Tablo 1.7. ile il bazında üretim miktarlarına bakıldığında en fazla üretim, üretim alanı sıralaması ile benzer bir görünüme sahiptir. Tablo 1.8. ile il bazında üretim verimliliğine bakıldığında ise Batı Karadeniz illerinin üretim verimliliğinde daha yüksek oranlara sahip olduğu görülmektedir.

⁶⁵ Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, “2018 Yılı Fındık Sektörü Raporu”, s. 3.

Tablo 1.7. Türkiye’de İl Bazında Fındık Üretim Miktarı(ton)

İller	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Oran
Ordu	84.874	200.938	93.030	213.572	180.397	217.226	28%
Sakarya	94.895	82.708	77.279	88.840	78.300	102.123	13%
Samsun	73.544	90.857	67.855	96.240	66.363	137.841	18%
Düzce	69.503	69.344	54.493	74.350	52.686	85.688	11%
Giresun	31.567	105.023	37.591	93.339	46.395	84.766	11%
Trabzon	31.065	39.126	28.978	41.594	34.271	53.946	7%
Zonguldak	30.148	22.572	28.428	30.932	18.533	45.025	6%
Kocaeli	7.323	7.530	7.033	11.898	12.509	13.395	2%
Kastamonu	4.231	5.213	5.769	6.210	6.226	7.918	1%
Artvin	9.346	6.314	5.022	4.149	5.789	5.297	1%
Bartın	6.688	6.765	7.153	5.972	3.072	6.046	1%
Tokat	506	3.511	1.921	1.869	2.342	2.627	0%
Rize	1.122	1.303	881	1.331	1.710	2.910	0%
Bolu	364	366	228	225	1.108	1.333	0%
Sinop	1.078	1.175	1.080	1.118	808	2.125	0%
Gümüşhane	878	723	483	500	697	861	0%
Diğer	2.868	2.532	2.776	2.861	3.794	6.919	1%
Toplam	450.000	646.000	420.000	675.000	515.000	776.046	%100

Kaynak: TÜİK, “Bitkisel Üretim İstatistikleri”, (çevrimiçi)

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr>, 03.07.2020.

Tablo 1.8. Türkiye’de İl Bazında Fındık Üretim Verimi(kg/da)

İller	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Oran
Ordu	37	88	41	94	79	96	73
Sakarya	131	114	106	122	107	137	120
Samsun	82	100	72	103	58	118	89
Düzce	111	111	87	118	83	136	108
Giresun	27	90	32	80	40	72	57
Trabzon	47	60	44	63	52	82	58
Zonguldak	128	96	120	130	77	175	121
Kocaeli	92	93	88	149	157	164	124
Kastamonu	57	70	70	74	74	96	73
Artvin	108	73	58	47	66	59	68
Bartın	111	113	120	101	50	98	99
Tokat	18	125	68	66	83	93	76
Rize	31	36	35	55	73	123	59
Bolu	33	34	19	18	86	98	48
Sinop	64	69	63	65	47	123	72
Gümüşhane	107	90	60	62	86	106	85
Diğer	87	77	89	92	122	205	112

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri verilerinden elde edilmiştir.

Üretim verimliliğinde, 2019 yılı oranlaması ile birlikte Kocaeli 124 kg/da ile ilk, Zonguldak 121 kg/da ile ikinci, Sakarya 120 kg/da ile üçüncü ve Düzce 108 kg/da ile dördüncü sırada yer almaktadır. Batı Karadeniz illerinin üretim verimliliğinde ilk sırada yer almasını, bu bölgelerdeki fındık bahçelerinin daha genç ve coğrafi koşullarının daha engebesiz olması, üreticilerin daha büyük arazilerde üretim yapıyor

olması, üretimde teknoloji kullanımının artmaya başlaması ve fındık bahçelerine ulaşımın kolay olması gibi faktörler etkilemektedir.

1.3.3. Dünya İhracatı

Dünya fındık ihracatına bakılacak olursa, dünyada son beş yılda iç fındık ve mamullerinin, kabuklu fındık cinsinden ihracat miktarı ortalama yedi yüz yedi bin ton olarak gerçekleşmiştir. Bu miktarın içerisinde Türkiye'nin payı ise beş yüz beş bin tondur ve oransal olarak ihracatın %72'sine takabül etmektedir. Türkiye bu ihracat miktarını %58 oranında iç fındık, %18 oranında işlenmiş ve %24 oranında ise ileri işlenmiş fındık olarak gerçekleştirmektedir. Ayrıca üretim ve ihracatta ikinci sırada yer alan İtalya, AB ülkesi olmasının sağladığı avantajları ve lojistik imkanlarıyla uluslararası piyasada daha ucuza ürünlerini pazarlayabilmekte, bu da Türkiye açısından fındıkta stok oluşmalarına neden olabilmektedir.⁶⁶

Tablo 1.9. Dünyada İç Fındık İhracatı(ton)

Ülkeler	2013	2014	2015	2016	2017	Oran
Türkiye	162.932	147.096	143.158	133.755	159.779	65%
İtalya	16.027	18.316	17.873	24.289	27.916	11%
Azerbaycan	10.415	11.838	11.355	13.388	16.295	7%
Gürcistan	27.726	18.942	18.385	25.337	13.851	6%
Hollanda	2.240	3.022	3.078	3.110	6.530	3%
Almanya	4.811	5.613	4.570	5.851	4.840	2%
İspanya	2.421	2.210	1.528	1.331	1.393	1%
ABD	2.112	3.149	4.599	1.248	1.295	1%
Fransa	871	818	548	584	1.131	0%
Diğer	7.449	7.237	6.820	13.576	14.495	6%
Toplam	237.004	218.241	211.914	222.469	247.525	100%

Kaynak: Food and Agricultural Organization of the United Nations, "Crops and Livestock Products", (Çevrimiçi) <http://www.fao.org/faostat/en/#data/TP>, 10.10.2019.

Genel olarak üretici ülkeler Türkiye, İtalya, Gürcistan, Azerbaycan gibi büyük oranda iç fındık ihracatında bulunmaktadır. Avrupa ülkeleri özellikle Almanya ise fındık ithalatı sonrası çeşitli fındık mamulleri üretimi ile diğer ülkelere ihracat gerçekleştirmektedir. Tablo 1.9.'de görüleceği üzere en yüksek fındık üretimine sahip ülkeler en fazla iç fındık ihracatını gerçekleştirmekte ve 2017 miktarları ile toplam içerisinde en yüksek orana %65 ile Türkiye sahiptir.

⁶⁶ Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, "2018 Yılı Fındık Sektörü Raporu", s. 4-5.

1.3.4. Türkiye İhracatı

Türkiye’de fındık ürünü, yetiştirme alanı, üretimi ve pazarlanması açısından dünyada önemli bir konuma sahiptir. Ülke içerisinde üretilen ve pazarlanan diğer tarım ürünleri ile fındığın karşılaştırması için ihracat değerleri önemli bir göstergedir ve fındık ürününün ülke içerisindeki yerini ortaya koymaktadır.

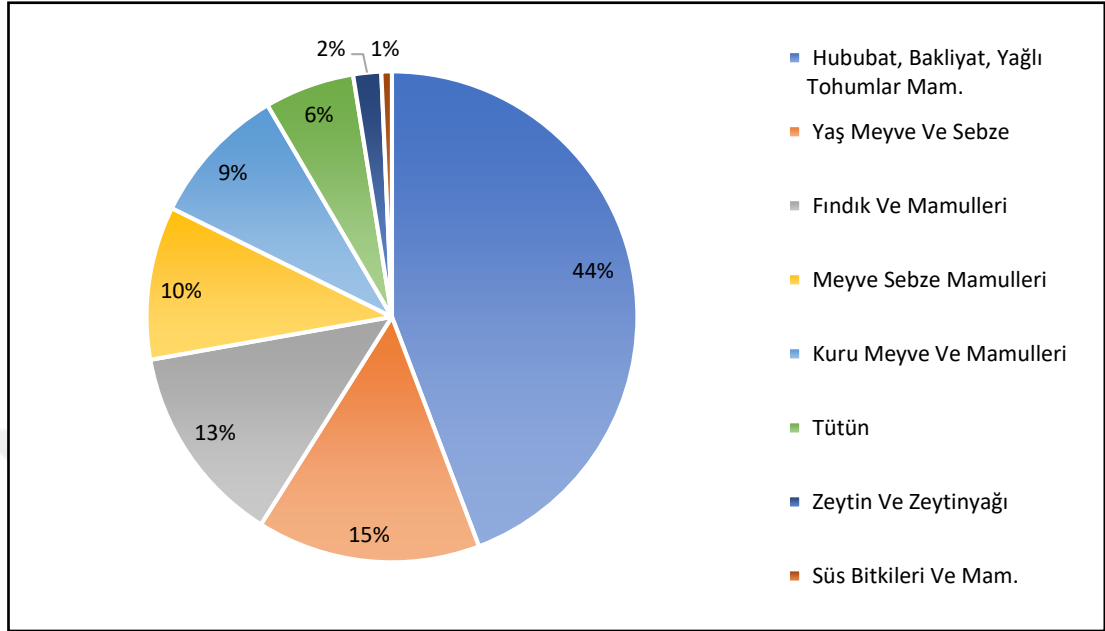
Tablo 1.10. Türkiye Tarım Sektöründe İhracat Değerleri(bin dolar)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
I. Tarım	22.477.147	20.769.541	20.211.119	21.217.012	22.645.609	23.394.512
A. Bitkisel Ürünler	15.684.456	14.882.145	14.219.471	14.511.892	15.117.103	15.348.591
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar Mam.	6.714.804	6.126.984	6.358.838	6.369.178	6.688.863	6.788.341
Yaş Meyve Ve Sebze	2.394.315	2.085.569	1.977.992	2.230.826	2.326.671	2.261.329
Fındık Ve Mamulleri	2.313.237	2.825.818	1.983.789	1.862.761	1.636.941	2.032.479
Meyve Sebze Mamulleri	1.415.615	1.317.684	1.320.222	1.415.869	1.564.921	1.549.301
Kuru Meyve Ve Mamulleri	1.458.642	1.340.730	1.296.686	1.279.736	1.388.912	1.418.873
Tütün	1.076.773	918.254	1.009.758	945.812	1.011.897	909.067
Zeytin Ve Zeytinyağı	228.037	189.483	190.829	322.917	399.598	282.709
Süs Bitkileri Ve Mam.	83.034	77.621	81.357	84.793	99.300	106.491
B. Hayvansal Ürünler	2.274.587	1.812.581	1.890.703	2.260.285	2.513.893	2.514.132
Su Ürünleri Ve Hayvansal Mamuller	2.274.587	1.812.581	1.890.703	2.260.285	2.513.893	2.514.132
C. Ağaç Ve Orman Ürünleri	4.518.104	4.074.816	4.100.945	4.444.834	5.014.613	5.531.790
Mobilya,Kağıt Ve Orman Ürünleri	4.518.104	4.074.816	4.100.945	4.444.834	5.014.613	5.531.790

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi, “Sektörel Bazda İhracat Rakamları”, (Çevrimiçi) <https://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html>, 03.07.2020.

Tablo 1.10. ve Şekil 1.1. ile sektörel bazda tarım ürünleri ihracat değeri ve 2019 yılı için oransal dağılımı incelendiğinde fındığın tek bir ürün olarak yeri ve önemi görülmektedir. Tek bir ürün olarak fındık ürün ihracında üçüncü sıraya ve %13’lik bir orana sahiptir. Bu da ürünün, ülke tarımı ve tarımsal geliri için önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Yıllara göre ülkenin fındık ihracından dolar bazında elde edilen gelirlerde artış ve azalış yaşanmaktadır. Bu duruma o yılın iklim şartları, üretim miktarı, kur oranlarının hareketliliği gibi unsurlar etki edebilmektedir. Son yıllarda dolar bazında elde edilen gelirlerde azalış TL bazında ise artış görülmektedir ve bunun da daha çok kur oranlarının hareketliliği ile açıklanması doğru olacaktır.

Şekil 1.1. 2019 Yılı Bitkisel Ürünlerinin İhracat Değerleri Oranı

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Meclisi verilerinden oluşturulmuştur.

Fındığın ülke içerisindeki ihracat konumunun ifadesinden sonra Tablo 1.11. ile birlikte Türkiye'nin en fazla Avrupa ülkelerine fındık ihraç ettiği görülmektedir. 2019 yılı oranlaması ile İtalya %26 oranıyla ilk sırada gelmektedir.

Tablo 1.11. Ülkeler Bazında Türkiye'nin İç Fındık İhracatı(ton)

Ülkeler	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Oran
Almanya	57.827	61.008	50.314	63.543	70.685	73.477	23%
İtalya	59.097	51.485	51.535	54.434	51.171	83.899	26%
Fransa	22.289	24.366	22.468	22.859	18.500	22.719	7%
Hollanda	7.356	6.566	7.659	10.128	11.158	11.206	4%
İsviçre	9.145	8.525	9.189	10.089	9.877	9.181	3%
Kanada	8.647	9.410	11.002	11.381	9.452	8.566	3%
Belçika	10.556	8.816	7.500	8.674	8.867	7.443	2%
Polonya	8.935	11.413	8.735	10.216	8.565	11.986	4%
Avusturya	1.609	8.732	8.806	8.886	8.290	9.349	3%
İspanya	5.398	3.988	4.435	5.777	7.376	7.842	2%
ABD	3.496	2.165	3.256	5.216	7.307	6.002	2%
Çin	1.609	3.550	3.866	7.307	6.825	11.180	3%
İngiltere	4.716	4.232	4.685	5.044	5.137	4.984	2%
Diğer	109.674	96.889	84.421	109.611	126.727	51.940	16%
Toplam	252.528	240.137	227.556	269.623	279.251	319.772	100%

Kaynak: Karadeniz İhracatçılar Birliği, "Ülkelere Göre Türkiye Yıllık Fındık İhracatı", (Çevrimiçi) <http://www.kib.org.tr/tr/ihracat-istatistikler-findik-istatistikleri.html>, 03.07.2020.

Daha önce de ifade edildiği gibi bu ülkeler ithal ettiği üründen fındık mamulleri üreterek tekrar ihracat yapmaktadır. Ayrıca Türkiye fındık ihracatında Çin gibi farklı coğrafyalardan ülkelere ihracat hacmini yıllar içerisinde arttırmıştır. Bunun gibi

alternatif piyasalara ihraç yapılması, fazla üretim yıllarında yaşanan sorunların giderilmesinde, stokların eritilmesinde yardımcı olacaktır.

1.4. Fındık Ürünü Talebi

Sert kabuklu meyveler içerisinde fındık, tüketim yaygınlığı olarak ceviz ve bademden sonra üçüncü sırada gelmektedir. Büyük oranda üretici ülkeler tarafından fındık iç olarak dünyaya pazarlanmakta ve işlenmiş ürün üretiminde gelişmiş özellikle Avrupa ülkeleri tarafından talep görmektedir. Üretici ülkeler tarafından yıllara göre fındık işlem görerek mamul mal halini almış olsa da yoğun olarak kabuklu ve iç olarak ihraç edilmekte, mamul mal olarak ise ithal edilmektedir.

1.4.1. Dünya ve Türkiye Tüketimi

Dünyada fındık tüketimi temel gıda maddesi olmadığı için kullanım alanlarının çeşitliliğine ve bu alanlardan doğan talebe göre şekillenmektedir. Büyük oranda tüketim ve talep AB ülkeleri ve diğer Avrupa ülkeleri tarafından gerçekleşmektedir. Dünya fındık tüketiminde net olmasa da ortalama bir rakama ulaşmak istenirse, önemli üretici ülkelerin ihracından geriye kalan stoklar üzerinden yapılan bir hesaplama ile yedi yüz elli ile sekiz yüz elli bin ton arasında bir tüketim söz konusudur.⁶⁷

Fındık yoğun olarak çikolata, bisküvi, pastane mamulleri sektörlerinde ve bir miktar da kuruyemiş ile yağ olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle bu alanlarda artacak olan kullanım oranına bağlı olarak tüketim miktarları da değişmektedir. Ayrıca Türkiye dışında sınırlı üretim olmasından dolayı birçok ülkede ürün yüksek fiyatlardan satışa sunulmaktadır. Bu nedenle yüksek gelire sahip olan Avrupa ülkelerinden daha çok talep görmektedir. Türkiye boyutunda tüketime bakılacak olursa kesin olmamakla birlikte üretimin %15 ile %20'nin tüketildiği tahmin edilmektedir. TMO tarafından, üretilen miktar ve ihraç sonrası kalan miktar üzerinden yapılan hesaplama ile yüz elli bin ton arası bir tüketim olduğu düşünülmektedir. TMO tarafından oluşturulan tahmini rakamlar Tablo 1.12.'de bulunmaktadır.⁶⁸

⁶⁷ T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, “2018 Yılı Fındık Raporu”, s. 12.

⁶⁸ Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, “2018 Yılı Fındık Sektörü Raporu”, s. 7.

Tablo 1.12. Türkiye Kabuklu Fındık Tüketim Miktarı(bin ton)

2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
100	120	100	150	130

Kaynak: Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, “2018 Yılı Fındık Sektörü Raporu”, Ankara, 2019, s. 8, (Çevrimiçi) <http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/findiksektorraporu2018.pdf>, 10.09.2019.

1.4.2. Dünya İthalatı

Dünyada en fazla iç fındık ithal eden ülkelere bakıldığında Türkiye’nin ürün ihraç ettiği ülkelerle aynı tabloyu sunmaktadır. Aynı şekilde ilk sırayı fındık mamulleri sanayisinde gelişmiş olan Almanya, İtalya, Fransa, İsviçre ülkeleri almaktadır. Ülkelerin ayrı ayrı yıllara göre ithalat miktarlarında değişiklik gözlemlense de miktarda yapılan büyükten küçüğe sıralama ile ülke sıralamasında büyük bir değişiklik yaşanmamıştır. Ayrıca Çin ve diğer ülkeler içerisinde bulunan Uzakdoğu ülkeleri fındık ithalatını yıllara göre arttırmaktadır.

Tablo 1.13. Dünya İç Fındık İthalatı(ton)

Ülkeler	2013	2014	2015	2016	2017	Oran
Almanya	66.171	56.828	63.904	61.919	64.442	27%
İtalya	35.608	36.218	40.690	43.514	43.047	18%
Fransa	20.211	20.486	19.847	21.829	23.157	10%
İsviçre	10.303	9.684	9.026	9.360	10.221	4%
Kanada	10.461	9.951	10.320	11.907	10.135	4%
Rusya	9.257	11.057	7.310	7.986	9.845	4%
Hollanda	3.363	4.011	4.574	4.292	8.296	3%
Belçika	11.577	10.401	12.725	6.170	6.124	3%
Polonya	2.381	2.081	1.721	2.913	3.961	2%
İspanya	5.859	4.468	3.483	3.344	3.538	1%
Çin	765	725	1.072	2.925	3.504	1%
ABD	4.384	3.147	1.438	3.137	3.441	1%
Diğer	124.844	104.008	105.212	106.194	113.743	48%
Toplam	239.013	216.237	217.418	223.571	239.012	100%

Kaynak: Food and Agricultural Organization of the United Nations, “Crops and Livestock Products”, (Çevrimiçi)<http://www.fao.org/faostat/en/#data/TP>, 10.10.2019.

Tüm bunlara ek olarak diğer ülkelere karşı Türkiye’nin rekabet gücünü anlayabilmek için 2001 ile 2016 yılları arasını içeren bir çalışma yapılmıştır. Çalışma Türkiye’nin ihraç ettiği en önemli üç tarım ürününün diğer ülkelere karşı rekabet gücü ölçümüyle yapılmıştır. Bu üç üründen biri de fındıktır ve ihracat ve ithalatta ilişkili ülkelerin rekabet gücü incelenmektedir. Bu ölçümler sonucunda Türkiye için yıllar içerisinde inişler olsa da ülke İtalya, Almanya, ABD’ye karşı önemli bir rekabet gücüne sahiptir. Bir üretici ülke olan Azerbaycan ile ise benzer karşılaştırmalı üstünlük

geçerli olmaktadır.⁶⁹ Bunun sonucunda ülkenin ihracat ve ithalat ilişkilerinde yoğun olan ülkeler karşısında sahip olduğu rekabet gücünün bilinmesi, buna yönelik politikalar üretilmesinde yardımcı olacaktır. Ülkenin rekabet gücü yüksekse bu gücü daha da geliştirmesine, düşük ise verim, pazarlama gibi alanlarda kalite artışı gibi politikalar üretilmesine olanak sağlayacaktır.

1.5. Fiyat Oluşumu

Fındık piyasasında fiyat oluşumundan bahsetmeden önce genel olarak tarım ürünlerinin piyasa dönemi fiyat oluşumundan bahsetmek gerekirse, piyasa dönemi birçok etkileyici neden sonucu maliyetten uzak bir fiyat oluşmakta, özellikle birçok tarım ürünü fiyatı belirlenmeden önce piyasaya çıktığı için fiyat hareketliliği daha fazla görülmektedir. Tanım olarak piyasa dönemi, tarım ürününün yetiştirilmesinden elde edilmesine kadar yani ekilip ya da dikilip satışa sunulacak hale gelmesine kadar olan süreçtir. Bu süreç sonunda ürün oluştuğunda, oluşan miktar piyasasında veri olur ve değiştirilemez. Buna benzer fındık gibi bazı tarımsal ürünler yılın belirli bir mevsiminde yetiştirilmekte, piyasaya sokulmakta ve bir sonraki yılın piyasa dönemi sonuna kadar üretilen miktar o yılın verisini oluşturmaktadır.⁷⁰

Bu tür ürün üreticilerinin piyasa dönemi sonrası ya ürünü piyasaya çıkarma ya da imkan dahilinde ürünü saklama, depolama gibi iki seçeneği olacaktır. Sebze ve meyve gibi ürünler piyasa döneminden hemen sonra satışa çıkarılmalıdır yoksa ürün elde kalmakta ve ziyan olmaktadır. Fındık, hububat, pamuk, tütün gibi ürünlerse uygun şartlar altında depolanabilen ürünlerdir. Tüm bunların sonucunda tarım ürünleri fiyatı, ürüne olan talep ve üretilen miktara daha bağlıdır. Üreticinin ürünü için elinde alternatif seçenekler, piyasalar, saklama koşulları daha azsa, piyasada oluşacak fiyat, hem üretim maliyetlerine bağlı hem de piyasa arzını etkileyecek oranda olmayacaktır.⁷¹

Üreticinin ürünü arz etmede alternatif seçeneği var ise yani kooperatiflerle birlikte örgütlenme güçlüyse, ürünün ulaşımı ve depolanabilmesi gelişmişse,

⁶⁹ Levent Kösekahyaoğlu ve Müge Burcu Özdemir, “Türkiye’nin Fındık, Zeytinyağı ve Kuru Kayısı Ürünlerindeki Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırılmalı Üstünlükler Yöntemi ile Analizi”, **ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi**, C.V, No:12, 2018, s. 94-96, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/609632>, 25.10.2019.

⁷⁰ Gülten Kazgan, **Tarım ve Gelişme**, 2. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 181-182.

⁷¹ A.e., s. 182.

depolamayla birlikte vadeli işlemler uygulanabiliyorsa üreticinin fiyata göre karar alma şansı doğmaktadır. Yani üretici tüm ürünü için olmasa bile bir kısım ürünü için ürününü satıp satmayacağını belirleyecek bir fiyat sınırı çizibilme olanağına sahip olmaktadır.⁷² Bu olanağa sahip olunmaması durumunda ise üretici, piyasada oluşacak o yılın üretim koşullarına ve talebine göre belirlenecek fiyata uymak zorunda kalacaktır.

Tüm bu piyasa dönemi fiyat oluşumu açıklamalarının sonucunda, fındık piyasasında da benzer bir süreç yaşanmaktadır. Fındık piyasasında 2000’li yıllara kadar büyük oranda devlet destekli Fiskobirlik tarafından fiyat belirlenerek alım yapılmıştır. Bunun yanı sıra alıcı olarak piyasada aktörler ve il-ilçe olarak ticaret borsaları bulunmaktadır. Fiskobirlik’in özelleştirilmesi ve Hazine desteğinin çekilmesi, TMO’nun alım ve fiyat belirlemede görevlendirilmesi, daha sonra ise bu görevin sonlandırılması gibi durumlar piyasada yaşanmıştır. Alan Bazlı Destek ile fiyat belirlemesinin sonlandırılması kararlaştırılmış, ancak belli yıllarda bu politika yine uygulanmaktadır. Anlaşılacağı üzere, ürün fiyatı yıllarca devlet desteğinden büyük oranda etkilenmiş, daha sonra ise piyasa şartlarına bırakılmıştır. Yani üretici oluşan fiyatı kabul etmek durumunda bırakılmaktadır. Ancak ikinci seçenek olarak belirtildiği gibi, üreticinin alternatif seçeneklerinin olması yani ürününü depolayabilmesi, vadeli işlemler gibi uygulamalarla satabilmesi üreticinin oluşan fiyatlara karşı karar alabilmesini sağlayacaktır.

Tablo 1.14. incelendiğinde Fiskobirlik alım fiyatlarının, kooperatifin finansal zorluk yaşadığı yıllarda piyasa fiyat aralığına yaklaştığı görülmektedir. Yıllar içerisinde oluşan piyasa fiyatları ise inişli çıkışlı olmakla birlikte artış eğilimi içerisinde.

⁷² A.e., s. 183.

Tablo 1.14. Yıllara Göre Türkiye’de Fındık Fiyatı

Yıllar	FKB Alımı(kg)	FKB Alımı(TL)	FKB Alımı(kg/TL)	Piyasa Fiyatı(kg/TL)
1997/98	64.663.951	32.084.184	0,4 - 0,66	0,35 - 0,55
1998/99	238.779.747	184.225.561	0,675 - 0,875	0,65 - 0,85
1999/00	142.386.660	153.800.832	1,02 - 1,07	0,70 - 1,5
2000/01	91.648.052	99.003.071	1,1	0,70 - 2,00
2001/02	128.863.552	195.675.773	1,5 - 1,625	1,4 - 1,9
2002/03	48.487.706	77.780.900	1,6 - 1,615	1,15 - 1,9
2003/04	8.168.912	25.411.615	2,5 - 3,05	2,2 - 5,05
2004/05	16.927.921	92.838.864	5,05 - 5,25 + 30	4,50 - 7,30
2005/06	51.138.184	366.962.203	7,05 - 7,45	2,20 - 6,50
2006/07	44.931.675	206.909.210	4,80 - 5,00	2,60 - 4,40
2007/08	4.949.518	24.783.348	4,95 - 5,35	3,30 - 4,80
2008/09	4.953.260	21.782.603	4,70 - 5,00	2,40 - 3,00
2009/00	69.567	306.908	4,50 - 4,75	4,10 - 4,80
2010/11	366.634	1.659.344	4,55 - 4,85	3,60 - 4,00
2011/12	53.987	336.955	6,75 - 7,00	3,85 - 7,80
2012/13	60.263	289.282	4,75 - 5,00	3,90 - 5,20
2013/14	182.382	1.361.802	6,12 - 10,82	4,90 - 11,50
2014/15	1.186.886	19.763.035	10,86 - 24,10	9,00 - 20,40
2015/16	2.179.506	22.061.285	10,97 - 13,27	7,50 - 14,50
2016/17	4.498.466	50.382.911	9,00 - 15,00	8,00 - 15,75
2017/18	3.716.113	32.464.602	8,00 - 11,88	7,50 - 12,50
2018/19	2.080.191	27.243.187	15,00 - 15,75	13,00 - 17,50

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, “2018 Yılı Fındık Raporu”, Ankara, Nisan 2019, s. 18’den Fiskobirlik, (Çevrimiçi) <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e59913b87639ac9e02e8/5c41e34d540794faaa011bdfa3466ff3.pdf>, 10.08.2019.

Ek olarak fındık fiyatı ile onu etkileyen etmenler arasındaki ilişkiyi açıklayan çalışmalardan bahsetmek gerekirse, 2018 yılında yayınlanan, 1990 ile 2016 yıllarını kapsayan bir çalışmada fındık fiyatı ile üretim miktarı arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaya göre uzun dönemde üretim miktarında gerçekleşen %1 oranında artış, fiyatların %1.62 oranında azalmasına neden olmaktadır.⁷³

2017 yılında yayınlanan başka bir çalışma da ise 2003 ile 2016 yılları arası fındık fiyat hareketlilikleri için ekonometrik araştırma yapılmıştır. Çalışma aylık fındık fiyatlarından yola çıkılarak yapılmıştır ve yapılan yöntem ile reel fiyatlarda yüksek oranda hareketlilik olduğu ve bunun uzun süre devam ettiği bulunmuştur. Bu

⁷³ Nadide Hüsnuoğlu, “Türkiye’de Fındık Üretim Miktarı ve Fiyat İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, C.VII, No:4, 2018, s. 30, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/ssrj/issue/40567/464550>, 25.10.2019.

durumun ise üreticiyi fiyat, maliyet, kazançta belirsizliğe ittiği ve üreticinin yetiştiricilikte verim artışından uzaklaşabileceği tespit edilmiştir.⁷⁴

Bir diğer çalışma da ise 1995 ile 2007 yılları arasında fındık ihracat fiyatları, döviz kurları ve Avrupa ticaret borsalarında işlem gören fındık fiyatları arasındaki nedensellik incelenmiştir. Çalışmaya göre, ilk sonuç döviz kurlarındaki değişimin hem ürün ihraç fiyatında hem de Avrupa fiyatında etkili olacaktır. İkincisi ise, genel kanının tersine ülke fındık ihraç fiyatlarının Avrupa fiyatlarıyla belirlenmediği, iki fiyatın da birbiri ile ilişkili olduğu ancak Türkiye ihracat fiyatının etkisinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir.⁷⁵ Ayrıca birçok tartışmada Almanya’da olduğu belirtilen fındık borsasının varlığı ifade edilecek olursa, Almanya fındık tüketimi ve ithalatında ilk sırada yer almaktadır. Ülke ithal ettiği fındığı işleyip, çeşitli ürünler oluşturarak ihracatını gerçekleştirmektedir. Bu anlamda fındık mamulleri sanayisi gelişmiştir ve ticareti de büyük oranda Hamburg’da gerçekleşmektedir. Bu bölgede fındık ile ilgili işlemleri gerçekleştiren büyük firmalar bulunmakta ve bu firmalar Waren-Verein der Hamburger Börse E.V. çatısı altında örgütlenerek uluslararası geçerliliği olan fındık alım ve satım işlemlerini gerçekleştirilmektedir.⁷⁶ Anlaşılacağı üzere fındık üzerine ihtisaslaşmış bir borsa bulunmamakta, birçok ürünün işleminin gerçekleştiği bir borsa bulunmaktadır ve fındık da bu borsada önemli işlem gören ürünlerden biridir.

⁷⁴ Seval Mutlu Çamoğlu, “Türkiye Fındık Üretici Fiyatlarındaki Dalgalanmaların Analizi”, **Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.I, No:2, 2017, s. 61, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/uiibfd/issue/35259/326926>, 25.10.2019.

⁷⁵ Meral Uzunöz, “Türkiye ve Avrupa Fındık Fiyatları ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, **Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, C.XXII, No:2, 2008, s. 54, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/ziraatuludag/issue/16752/174165>, 25.10.2019.

⁷⁶ DPT 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, “Fındık İşleme Sanayi Alt Komisyon Raporu”, s. 9.

İKİNCİ BÖLÜM

LİSANS LI DEPOCULUK SİSTEMİ

2.1. Lisanslı Depoculuk Sistemi Tanımı ve Amacı

Tarımsal ürünler yapılarına göre değişiklik göstermekle birlikte organik karakterleri nedeniyle dayanıklı bir yapıya sahip değildir. Hem ürünlerin dayanıksızlığı hem de depolanabilecek ürünler için depolama imkanlarının yetersizliği üreticiyi ürününü kısa sürede satışa sunmasına zorlamaktadır. Bu da hasat sonrası yoğun ürün arzı ile oluşan düşük fiyat seviyelerinde ürünün satılmasına ve üreticinin de bu fiyat seviyesiyle tatmin olmamasına yol açmaktadır. Bu durum ne kadar ürünü satın alan taraf için avantajlı bir durum gibi gözükse de üreticinin üretim verimliliği için çaba sarf etmesini zayıflatmaktadır. Tüm bunlara karşı tarım sektöründe oluşan fiyat dalgalanmalarının ve bu dalgalanmalardan oluşan piyasa aktörleri sorunlarının çözümü için Lisanslı Depoculuk Sistemi önerilmektedir.⁷⁷

Lisanslı Depoculuk Sistemi, depolama standartlarına uygun olan tarım ürünlerinin, sınıf ve kalitesinin laboratuvarlar tarafından belirlenmesini, depolama için uygun altyapıya sahip mekanlarda depolanmasını, ürünün mülkiyetini gösteren ürün senetleri aracılığıyla ve uluslararası boyutta da faaliyet gösterebilecek niteliğe sahip Ürün İhtisas Borsası'nda işlem görmesini öngören bir sistemdir.⁷⁸ Ayrıca lisans terimsel anlamda herhangi bir işin ve ticari faaliyetin yapılabilmesi için devlet tarafından izin verildiğini göstermektedir. Bu nedenle depoculuk sisteminin lisanslı olarak ifade edilmesi, kurulan depoların ve bu bağlamda gerçekleştirilen işlemlerin devlet tarafından oluşturulan mevzuata uygun olduğu ve kamu tarafından izin alındığı anlamına gelmektedir.⁷⁹

Emtianın depolaması ve bunun üzerinden senet oluşturulması çok eski tarihlere dayanmaktadır. Emtia senedi ilk olarak M.Ö. 2400'lü yıllarda Mezopotamya'da tahlil

⁷⁷ Levent Sezal, "Türkiye'de Lisanslı Depoculuk Sistemi ve Sağlanan Devlet Teşvikleri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.X, No:52, 2017, s. 1147, (Çevrimiçi) http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayi52_pdf/6iksiasat_kamu_isletme/sezal_levent1.pdf, 10.11.2019.

⁷⁸ T.C. Ticaret Bakanlığı, "Lisanslı Depoculuk ve Ürün İhtisas Borsası", (Çevrimiçi) <https://ticaret.gov.tr/ic-ticaret/sikca-sorulan-sorular/lisansli-depoculuk-ve-urun-ihtisas-borsasi>, 10.09.2019.

⁷⁹ DOĞAKA, "Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Araştırması ve Ön Fizibilite Çalışması", y.y., 2014, s. 10, (Çevrimiçi) <https://www.dogaka.gov.tr/dokuman-merkezi/arastirma-ve-planlama/tarim-urunleri-lisansli-depoculuk-arastirmasi-ve-on-fizibilite-calismasi>, 10.11.2019.

senedi olarak kullanılmıştır. Yunan, Mısır, Pers, Kudüs ve Roma yönetimlerinde çeşitli depolanmış ürünlerin ticareti yapılmıştır. Daha sonra ise İngiltere’de gümüş için oluşturulan emtia senedi kağıt paranın ilk hali olarak kullanılmıştır. Sistem, uzun tarihi geçmişiyle birlikte zamanla gelişmiş, değişmiş ve hukuki boyutta şekil almıştır.⁸⁰

Temel olarak tarım ürünleri için depolama ve ürün senedi oluşum yapısı, ülkeler boyutunda büyük oranda benzer şekilde işlemektedir. Bir çerçeve oluşturmak gerekirse ilk olarak, üretici ürününü depoya emanet etmekte, depolama ise ülkeye ve ürün çeşidine göre kamu ya da özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir. Emanet sonrası depo tarafından üreticiye ürün senedi verilmekte, bu senet ile de üretici banka ya da tarımsal girdi arzını sağlayan taraflardan borç temin edebilmektedir. Ürünün depolanabilirliği üreticiye uygun piyasa koşullarında ürününü satma imkanı vermektedir. Ürünü satın alan taraf, üreticiye kredi veren taraftan satın almayı gerçekleştireceği gibi direkt kredisini ödeyen üreticiden de satın almayı gerçekleştirebilir. Bu sistem işleyişi içerisinde üretici aldığı krediyi ödeyemez ise kredi veren taraf ürün senedine el koyabilir ve satışını gerçekleştirerek kaybını giderebilir. Ayrıca sistem işleyişi hakkında aktarılan bu özet bilgide, depoya ürün emanet eden tarafın üretici olduğu belirtilmektedir. Ancak emanet eden taraf tarım ürünü işleyicisi yani sanayicisi ya da ürünün ticaretini yapan taraflar da olabilir.⁸¹

Sistemin sağlayacağı imkanları ve oluş amacını ifade etmek gerekirse, tarım ürünlerinde güvenli depolama, üreticinin kendisi için uygun zamanda ürününü satışa çıkarmasını ve ürün senedi aracılığıyla alabileceği krediyle girdi temini sağlama fırsatına sahip olmasını, ürünün miktar ve kalitesinin koruma altına alınmasını, tarım sektöründe likiditenin artmasını, iç ve dış piyasayla entegrasyonu sağlamayı ve yatırımcılarla iletişimi geliştirmeyi, finansal türev piyasalarının gelişimini, bankacılık sektörünün daha küçük risklerle daha geniş piyasalara girmesi için mevcut yapıyı

⁸⁰ World Bank Group, “Warehouse Receipt Financing Reform”, w.place, 2016, p. 10, (Online) <http://documents.worldbank.org/curated/en/885791474533448759/pdf/108450-WP-PUBLIC.pdf>, 10.11.2019.

⁸¹ Bill Garthwaite and Philine Wehling, “Designing Warehouse Receipt Legislation: Regulatory, Options and Recent Trends”, **FAO Investment Centre**, Rome, 2015, p. 1, (Online) <http://www.fao.org/3/a-i4318e.pdf>, 10.11.2019.

uygun hale getirmeyi amaçlamaktadır. Sistemin ve ürün senedinin temel amacı üretici ve diğer aktörlere finansman için alternatif sunmaktır.⁸²

Ayrıca, sistem ile ürün kayıplarının ve nakliyat giderlerinin azaltılması, kayıt dışılığı azaltarak tarım sektörünün kayıt altına alınması ve bunun ile vergi geliri elde edilmesinin sisteme oturtulması, ürünün fiziki taşınmaya ihtiyaç olmadan senetler ile ticaretinin gerçekleştirilmesi, ürün senetleriyle hem ürün borsalarının gelişimini sağlama hem de diğer yatırım araçlarına alternatif oluşturulması amaçlanmaktadır.⁸³

Depoculuk sistemine hazır olmak için temelde oluşturulması gereken ana unsurlar bulunmaktadır. İlk adım, hukuki boyutta yasa ve regülasyon kurallarının belirlenmesidir. Regülasyonu oluşturacak kurum, sistem içerisindeki tarafların karşılıklı ilişkileri için belirli standartları oluşturmalıdır. Bunlar ile birlikte sistemin kanuni çerçevesi çizilmiş olur. Daha sonra ise depoyu oluşturan, işlerliğini sağlayacak olan taraf, gerekli şartları yerine getirerek yetkili kurumlardan lisansını almalıdır. Depo tarafından ürün için gerekli kapasite, güvenli bir ortam ve yeterli bir sigortalama yapısının sağlanması önemlidir. Bir diğer gerekli unsurda banka ve finansal kurumların sistem içerisine dahil olmasıdır. Sistem, içsel kurallara tabi olan, ürün senedi karşılığı kredi veren, risk ve prosedürü yönetebilen bir finansal tarafın varlığına ihtiyaç duymaktadır.⁸⁴

2.1.1. Lisanslı Depoculuk Sistemi ile İlgili Kavramlar

Lisanslı Depoculuk Sistemi içerisinde birçok taraf ve bu tarafların ilişkilerinin düzenlenmesinden doğan yapılar bulunmaktadır. Bu taraf ve yapılar temel olarak tarımsal ürünü getiren yani mudi, depolamayı sağlayacak olan lisanslı depo, sistemden yetkili kamu kuruluşları ve banka, sigorta gibi finansal yapıyı oluşturan taraflardır. Ayrıntılı olarak ise depolanacak olan tarımsal ürün, mudi, lisanslı depo ve işletmecisi, lisans veren ve regülasyon için yetkilendirilen kamu kuruluşları, ürün senedi, ürün

⁸² Daliborka Jovicic and others, “Warehouse Receipts Functioning to Reduce Market Risk”, **Economics Agriculture**, No:2, 2014, p. 349, (Online) https://www.researchgate.net/publication/277350692_Warehouse_receipts_functioning_to_reduce_market_risk, 10.11.2019.

⁸³ Levent Sezal, “Türkiye’de Lisanslı Depoculuk Sistemi ve Sağlanan Devlet Teşvikleri”, s. 1148.

⁸⁴ World Bank Group, “Warehouse Receipt Financing Reform”, s. 18.

borsası, yetkili sınıflandırıcı, tazmin fonu, elektronik kayıt kuruluşu gibi yapılardır. Bu bölümde kısa olarak bu kavramlar açıklanacaktır.⁸⁵

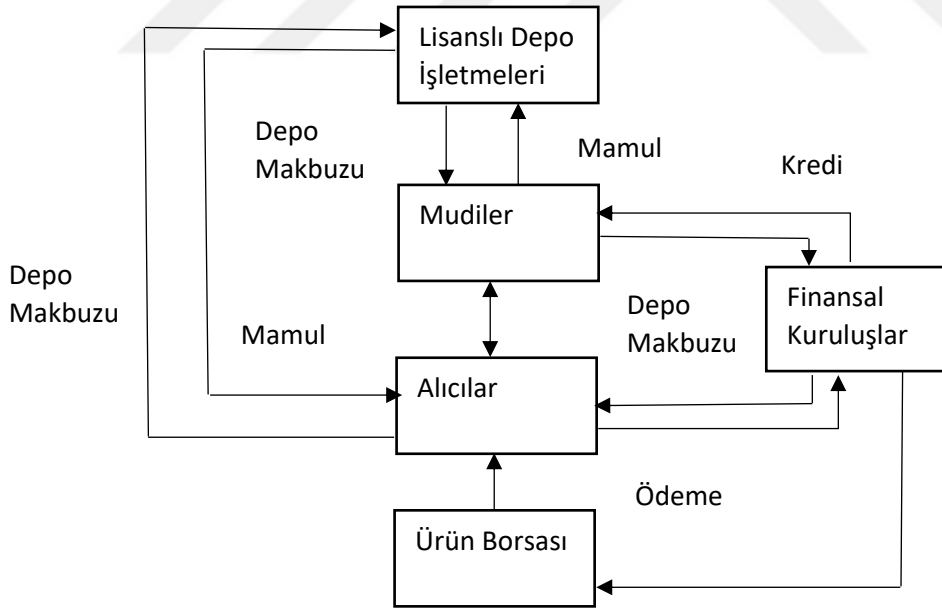
- **Tarım ürünü**, depolanabilir nitelikte olan hububat, bakliyat, pamuk, tütün, fındık, yağlı tohumlar, bitkisel yağlar, şeker vb. ürünlerdir. Lisanslı depoculuk yapısı içerisinde bir ürünün depolanması için o ürünün çabuk bozulmayan ve dayanıklı bir ürün olması, ürünün belli bir standardının resmi kurumlarca belirlenmiş olması gerekmektedir. Bu nedenle daha dayanıksız ürünlerin depolandığı soğuk hava depoları lisanslı depoculuk yapısı içerisine girmemektedir.
- **Mudi**, ürününü depolama için teslim eden ya da depolanan ürünün mülkiyetini temsil eden ürün senedine sahip olan gerçek ya da tüzel kişidir. Yani mudi direkt üretici olabileceği gibi belirli ürünün senedini almış olan gerçek ya da tüzel kişi de olabilir.
- **Lisanslı Depo**, ürünlerin sağlıklı ve doğru şekilde depolanması için gerekli altyapılarla oluşturulan, ürünün tartılması, taşınması gibi gerekli alet ve edevatların bulunduğu mekanlardır. Depo işleticisi ise gerekli kuralları yerine getirerek lisans alan anonim şirkettir.
- **Ürün Senedi**, lisanslı depo işletmesi tarafından oluşturulan ve hazırlanan ürünün mülkiyetini temsil eden, belirlenen kanun çerçevesinde ciro edilebilen, basılı ya da elektronik olan kıymetli evraklardır.
- **Borsa**, ürün senedinin alınıp satılabilmesi için kamu tarafından yetkilendirilen ürün ihtisas borsası ya da ticaret borsalarıdır.
- **Kamu Yetkilisi**, sistem içerisindeki taraflara lisans, faaliyet izni veren, sistemin işlerliği için düzenleme ve denetleme yetkilerine sahip kamu kuruluşudur.
- Açıklanan kavramlar dışında depolanan ürünün ticaretini yapanlar, ürünü işleyerek mamul mal oluşturan sanayiciler, sistemin büyük oranda finans tarafını oluşturan bankalar, depoda ürünlerin güvenilirliğini sağlayan sigorta şirketleri ve alternatif yatırım aracı olarak ürün senedi almayı düşünen yatırımcılar da sistemin içerisinde bulunan taraflardır.

⁸⁵ DOĞAKA, “Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Araştırması ve Ön Fizibilite Çalışması” s. 12-13. ve Gaziantep Ticaret Borsası, “Hububat Lisanslı Depoculuk İşletmesi Fizibilite Raporu”, Gaziantep, 2015, s. 4-5, (Çevrimiçi) <https://www.gtb.org.tr/dosya/pdf/hububat-lisansli-depoculuk-fizibilite-raporu-1.pdf>, 10.11.2019.

2.1.2. Lisanslı Depoculuk Sistemi İşleyişi

Öncelikle gerçek ya da tüzel kişiler, ürün ile depoya gelmekte, tartım bölümünde kişisel bilgileri alınmakta ve ürünü taşıyan araçla tartım gerçekleştirilmektedir. Ek olarak tartımı yapan aletlerin sertifikalı olması gerekmektedir. İlk olarak üründen numune alınarak laboratuvar kontrolünden geçirilmekte ve numune analizi bilgisayar sistemine aktarılmaktadır. Analiz sonucu ürünü getiren tarafa gösterilmekte, ürün için kalite sınıfı belirlenmekte ve mudi tarafından onaylanması talep edilmektedir. Onaydan sonra ise teslim fişi oluşturulmakta ve bu fişte ürünün depolanacağı kısım belirlemektedir. Daha sonra ürün depolanmakta ve ürünü getiren araç boş olarak da tartılarak gelen ürünün net ağırlığı hesaplanmaktadır. Hesaplama sonucu ve laboratuvar analizi, muhasebe bölümünün bilgisayar sistemine aktarılmaktadır. Bu bölüm de ürün senedini, bilgiler dahilinde oluşturarak mudiye vermektedir.⁸⁶

Şekil 2.1. Lisanslı Depoculuk Sistemi İşleyişi

Kaynak: Gideon Onumah, “Implementing Warehouse Receipt Systems In Africa Potential And Challenges” Africa Agricultural Markets Program, Malawi, 2010, p. 3’den Salih Memiş ve H. Dilara Keskin, “Tarımsal Mamullerde Lisanslı Depoculuk Sisteminin Rolü”, *Yönetim ve Ekonomi*, C.XXII, No:2, 2015, s. 629, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/en/download/article-file/146218>, 10.11.2019.

⁸⁶ DOĞAKA, “Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Araştırması ve Ön Fizibilite Çalışması”, s. 26-27.

Ürün senedini temin eden mudi, senet yoluyla ürününü her sattığında depoya bilgisi verilmektedir. Eğer mudi ürünü depodan geri almak isterse, ürünün senedi ile depoya gelinir ve uzman tarafından depo çıkış belgesi hazırlanır. Ürünü taşıyacak aracın boş ve dolu olarak tartılması, ürün analizi yapılması gibi tekrar benzer işlemlerden geçilmektedir. Analiz sonucunda ürünün belirlenmiş olan kalite sınıfında değişiklik yaşanmışsa, oluşan fark ürünün o gün ki borsada oluşan değeri üzerinden hesaplanarak ödeme yapılmaktadır. Daha sonra depolama ve hamaliye bedelleri depo tarafından tahsil edilir, ürün senedi iptali gerçekleşir ve ürün teslimi mudiye sağlanmış olur.⁸⁷

Ürün senedi, depolanan ürünün adı, miktarı, kalitesi gibi bilgilerini içermekte ve borsada satılabilmekte, ciro edebilmekte, teminat gösterilerek mudinin finansman ihtiyacı karşılığı bankalardan kredi temin edilebilmektedir. Mudi ürününün depolanması sonucu kira maliyetinden, aldığı kredi sonucu ise finansman (faiz gideri vb.) maliyetinden sorumludur. Ancak sistem, mudiye, piyasada ürün fiyatının uygun seviyelere geldiğinde ürününü satma ve arz esnekliğine sahip olma şansı vermektedir. Ayrıca mudi ürününün depo tarafından uygun şartlarda ve sağlıklı depolanması imkanına da sahip olmaktadır. Mudi, alınan kredinin vade tarihi geldiğinde kredi bedelini kendi ödeyebileceği gibi bankaya kredi tutarını ödeyecek olan bir alıcıya da satış yapabilir. Bankaya ödeme gerçekleştiğinde depolara bunun bilgisi verilmekte ve senet serbest bırakılmaktadır. Kredinin ödenmeme durumunda ise banka kayba uğramamak için ürün senedini satabilmektedir.⁸⁸

2.2. Lisanslı Depoculuk Sistemi'nin Avantaj ve Dezavantajları

Her sektörde olduğu gibi tarım sektöründe de ürün piyasası gelişimi için getirilen öneriler ne kadar sektör için avantaj sağlasa da içerisinde risk de barındırmaktadır. Lisanslı depoculuk sistemi ve bu sisteme entegre finansal ve borsa yapısı, tarım sektörünün şekillenmesinde ve gelişmesinde ortaya koyulan yapısal dönüşüm yöntemleridir. Tarım ürününü, üreticiyi, tüccarı, sanayiciyi kapsayan ve bu aktörlerin ilişkisini dönüştürmeye çalışan bu sistem, ne kadar sektör için fayda

⁸⁷ A.e., s. 27.

⁸⁸ Mustafa Kaya, "Tarımda Lisanslı Depoculuk Sistemi: Hububat Piyasası Örneği", (T.C. Kalkınma Bakanlığı Uzmanlık Tezi, 2017), s. 5, (Çevrimiçi) <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/MustafaKaya.pdf>, 10.10.2019.

sağlamaya yönelikse de istenen dönüşüm için büyük yatırımlar ve ülke yapısı, ülkenin tarım sektörü için önemli bir boyutta inceleme ve değerlendirme gerekmektedir.

İlk olarak sistemin getireceği faydalar ifade edilecek olunursa, depoculuk sistemi ile tarım ticaretinin şeffaflığını ve anlaşılabilirliğini geliştirilmek, alıcı ve satıcı arasındaki ilişkiyi güvenli hale getirmek istenmektedir. Sistem döngüsünün bilişim sistemiyle oluşturulmaya çalışılması, uzun zaman almadan istenilen miktar ve kalitede ürüne erişimi kolaylaştırmakta, var olan kısıtları ortadan kaldırmaktadır. Elektronik ürün senedi hem bu kolaylığı sağlayacak hem de vadeli işlem piyasaları için yeni bir fırsat oluşturabilecektir. En önemlisi ürün için piyasadaki fiyat hareketliliği, piyasa aktörleri için oluşan fiyat riski durumu azalacaktır. Üretici tarafını tatmin edecek fiyat seviyelerinde ürünün satışının yapılması sağlanacaktır.⁸⁹ Ayrıca ürün arzı tüm yıl içerisinde dengeli pazarlanabilecek, kayıt dışı depolama ve bununla fiyat spekülasyonu engellenebilecektir. Yıl içerisinde yayılmış ürün arzı ile ithalata yönelim azalacak ve depolanan ürünün girdi olarak kullanıldığı sanayi ürünlerinin fiyat değişimlerinde dengeleme olacaktır. Sistemin sağladığı finansman ile de finansman sıkıntısı yaşayan üreticinin üretim verimliliğine önem vermeye başlayacağı belirtilmektedir.⁹⁰

Lisanslı depoculuk asıl olarak çok taraflı faydalılığa dayalı bir sistemdir. Sistemin teknik ve hukuki alanda koyulan kurallarla şekillendirilmesi elzemdir. Bu şekillendirmeden sadece üretici, tüccar, sanayici, finansal kuruluşlar tarafı değil kamu kontrolü ve kamu geliri tarafı da faydalanacaktır. Sistemin ülke içerisinde doğru şekilde düzenlenmesi ve zamanla gelişmesi, kamu tarafından tarımsal üretime sağlanan destekleme yöntemlerine ihtiyacı ve kamu banklarında tarımsal krediden dolayı oluşan zararları azaltacak, depolanan ürün arttıkça kayıt dışılığı giderecek, vergi geliri elde edilmesi ve denetlenmesini kolaylaştıracaktır.⁹¹

⁸⁹ Muzaffer Kerem Savran ve Nevin Demirbaş, “The Warehouse Receipt System in terms of Olive Oil Producers in Turkey”, **Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, Vol..LIV, No:1, 2017, p. 46, (Online), <http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/4270/d97b/5eac/58c7da5e62626.pdf?>, 20.11.2019.

⁹⁰ Hüseyin Songül and Semih Tümen, “How Does the Licensed Warehousing System Contribute to Price Stability” CBRT Blog, (Online) <https://tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/en/main+menu/analyses/how-does-the-licensed-warehousing-system-contribute-to-price-stability>, 10.11.2019.

⁹¹ Numan Şakar, “Türkiye’de Lisanslı Depoculuk Sistemi’nin Vergi Harcaması Yöntemiyle Yaygınlaştırılması”, **Ekonomik Forum Dergisi**, 2012, s. 21, (Çevrimiçi) <http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2012/03/020-027.pdf>, 20.11.2019.

Bölgesel, ulusal ve uluslararası yapıya sahip, ürünlerin senetler ile pazarlandığı borsalar, ürün arzının yıl içerisinde yayılmasına, ürün fiyatının piyasada rekabet koşullarıyla belirlenmesine, kalite ve verimliliğe önem verilen ürünlerin alım satımında işlem yoğunluğunun artmasına fırsat sağlayacaktır. Bu şekilde üreticiler ürün satışında büyük oranda yakınında olan tüccarlara bağımlı kalmayacak, daha geniş pazarlara ulaşabilecek ve alıcı sayısının artmasının oluşturduğu rekabet ile ürününü daha tatmin edici fiyat seviyelerinde satabilecektir. Bu şekilde yaşanacak borsa gelişimi ile fiziki ticaretten çok elektronik ortamda gerçekleşen ticarete ve vadeli işlem sözleşmelerine doğru bir yöneliş başlayacaktır.⁹²

Ayrıca fiziki ürün senedine karşılık elektronik ürün senedi kullanımının yaygınlaşmasının getireceği avantajlar da söz konusudur. Elektronik bir sistem oluşturulması depoculuk sistemini daha güvenli hale getirecektir. Finansal kuruluşlar ile gerçekleştirilecek işlemlerde de fiziki senede göre işlem süresi kısılacaktır. Çünkü oluşturulan bilgi sistemi üzerinden taraflar istenilen bilgiye erişebilecek, taraflar fiziki olarak iletişime geçmek ve belge paylaşımında bulunmak zorunda kalmayacaktır. Elektronik ürün senedi ve takip sistemi dolandırıcılığa karşı da korunmayı sağlayacaktır.⁹³

Buraya kadar genel olarak depoculuk sisteminin sağladığı avantajlar ve oluşturacağı yapı ifade edilmiştir. Bu faydalı unsurlarını sistem içerisindeki taraflara göre sıralamak anlaşılabilirliği daha da kolaylaştıracaktır. Bu nedenle aşağıda üretici, tüccar, sanayici, borsa, devlet ve piyasa adına sistem avantajları açıklanmaktadır.⁹⁴

⁹² Mustafa Kaya, “Tarımda Lisanslı Depoculuk Sistemi: Hububat Piyasası Örneği”, s. 17-18.

⁹³ Vladimir Zakic and others “Importance of Public Warehouse System for Financing Agribusiness Sector”, **Economics Agriculture**, No:4, 2014, p. 933-934, (Online) https://www.researchgate.net/publication/277897831_Importance_of_public_warehouse_system_for_financing_agribusiness_sector, 10.11.2019. and Frank Höllinger, Lamon Rutten and Krassimir Kiriakov, “The Use of Warehouse Receipt Finance in Agriculture in Transition Countries”, **FAO Investment Centre**, St. Petersburg, 2009, p. 27, (Online) https://www.researchgate.net/publication/242578672_The_use_of_warehouse_receipt_finance_in_agriculture_in_transition_countries, 10.11.2019.

⁹⁴ DOĞAKA, “Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Araştırması ve Ön Fizibilite Çalışması”, s. 35-43. ve Selma Karabaş ve A. Zafer Gürlü, “Lisanslı Depoculuk Sistemi’nin İşleyişi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C.V, No:1, 2010, s. 202-204, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/48556/616529>, 20.11.2019. ve Dilber Ulaş, “EU Market Access: The Way of Licensed Warehouse System for Turkish Food Producers and Exporters”, **105. EAAE Seminar**, Bologna, 2007, p. 711-712, (Online) https://www.researchgate.net/publication/23508851_EU_Market_Access_The_Way_Of_Licensed_Warehousing_System_for_Turkish_Food_Producers_and_Exporters, 20.11.2019.

- **Üretici** için ürünü güvenli ve sigortalı depolama, hasat sonrası ürün satışına bağımlı olmama, sistemin finansal yapısından finansman ihtiyacını karşılama, standart ve kaliteye göre ürünün sınıflandırılmasıyla ürün kalite ve veriminin önemli hale gelmesi gibi imkanlar bulunmaktadır. Ancak bunların dışında sistem, üreticiye her zaman yüksek fiyat garantisi vermemektedir. Bunun için sistemin ülke tarımı içerisinde yaygınlaşmış olması ve işlerliğini bozacak kamu müdahalesi, daha ucuza ürün ithalatı gibi etkenlerin olmaması gerekmektedir. Ayrıca kontrolsüz, gelişmemiş piyasalarda yaşanan üreticinin satışından alacağını tahsil edememe durumu, ürün senedi nedeniyle mal tesliminden önce alacağın tahsili sağlanacağı için ortadan kalkmaktadır. Son olarak bazı üreticiler gider kalemleri için finansmana ihtiyaç duymakta ancak geçmiş borçları ya da teminat gösterememe nedeniyle finansal kuruluşlardan yararlanamamaktadır. Bu nedenle üretici hasat öncesi tüccarlardan avans alıp üretimini gerçekleştirip, hasat sonrası da ilk başta kurulan bu ilişkiden dolayı düşük fiyat seviyelerinde ürününü satmaya mecbur kalmaktadır. Depoculuk sistemi hem kredi teminini hem de ürün arzını yıl içerisinde yayarak, üreticinin bu zorluğunu ortadan kaldırmaktadır.

- **Tüccar ve Sanayici** için özellikle birçok küçük üreticiden oluşan piyasalarda ürünün belli yerlerde belirli kalite de depolanması ve satışının yıl içerisinde yayılması çok önemlidir. Çünkü birçok üreticiden istenilen ürünü almak yerine, belirli sınıflandırmalar ile depolanan ürün alımı ve bununla birlikte nakliye gibi işlem maliyetlerinin azalması olumlu etki yaratacaktır. Ayrıca hem tüccar hem de sanayici için depolama, ürünün kalitesinin koruması için gerekli depolama koşullarının maliyetleri de ortadan kalkmaktadır. Genel olarak hasat sonrası arz yığılması ile tüccar ve sanayiciler düşük fiyat seviyelerinden yararlanmaktadır. Ancak birçok üreticiden alınan ürünler farklı kaliteye sahip olmakta ve fire oranı da yüksek olmaktadır. Ayrıca tüccarların yurtdışı satışlarından talep edilen ürün standartlarını karşılamada da bu durum sorun yaratmaktadır. Depoculuk sistemi bu sorunlara çözüm üretmektedir. Son olarak alınan ürün senetleriyle fiyat hareketliliğinden tüccar ve sanayici de korunacak ve senetlerle istenirse finansman sağlanabilecektir.

- **Borsa** için sistemin gelişmesi, etkisi zayıf olan borsaların yapısının gelişmesi ve uzmanlaşması için teşvik edici olacaktır. Borsada alıcı ve satıcıların bir araya

gelmesiyle işlem hacmi artacak ve piyasa arz-talebiyle fiyat seviyesi belirlenmesi sağlanacaktır. Elektronik ticaretin gelişimiyle borsalar modern yapılara dönüşecek ve tüm bu gelişmeler uluslararası pazarlara yönelimi arttıracaktır.

- **Devlet** için tarım ürünlerinin sağlıklı şartlarda depolanması aynı zamanda bir bilgi verisi oluşturacak ve uygun tarım politikası belirleme de kolaylaştırıcı olacaktır. Sistemin yayılması ve gelişmesiyle kayıt dışılık azalacak, vergi kontrolü artacaktır. Ürünler için belirli standartlar oluşması ihracat için de kolaylaştırıcı olacak ve sistemin birçok tarafı ve kuralı içermesi de istihdamı ve iş sahalarını genişletecektir.
- **Piyasa** için depoculuk sistemi, e-ticaret gelişiminde önemli bir rol oynayacaktır. Sistem gelişimi ve tarafların bilinçlenmesiyle ürün kalitesi ve verimine yönelik bilinç artacaktır ve bu da tarım sektörü için geliştirici etki yaratacaktır.

LDS, ülke tarımı için ne kadar avantajlı olanaklara sahip olsa da içerisinde çeşitli dezavantaj durumlar yani riskler barındırmaktadır. Bu risklerin bilinip ve ona yönelik değerlendirme yapılması sistemin bir ülkeye entegrasyonunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. İlk olarak depoculuk sisteminin oluşturulması, depoların çeşitli altyapılarla ve doğru konumda inşa edilmesiyle gerçekleşmektedir. Bu da büyük bir yatırım miktarını ve maliyetini içermektedir. Bu nedenle sistem ilk olarak önemli oranda bütçeye ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca küçük üreticinin yoğunlukta olduğu piyasalar için üreticilerin sisteme çekilmesi zorlayıcı etkenlerdendir.⁹⁵ Çünkü parçalara ayrılmış ve ufak miktarda üretim yapan üreticinin, sistemin maliyetlerine karşılayacak kadar ürünü bulunmamaktadır. Depolansa da üreticinin sistemden elde edeceği kar az olacaktır. Ürünün nakliye masrafları da üretici için kısıtlayıcı bir etkidir. Ayrıca mudinin en yüksek fiyat seviyesinden elinde bulunan ürün senedini satma isteğinin spekülatif faaliyetlere neden olması riski de söz konusudur. Fiyat seviyesi yükseldiğinde satışların başlaması tekrar fiyat seviyesinin düşmesine etki edebilir.⁹⁶ Son olarak sistem ve sistem içerisinde oluşan maliyetleri tarafların benimsemesi zaman alacağından, sistem içerisinde olacak tarafların doğru ve etkin

⁹⁵ Müjgan Hacıoğlu Deniz, Oğuzhan Özçelebi ve Elif Haykır Hobikoğlu “Küresel Rekabet Koşullarında Türkiye’de Lisanslı Depoculuğun Gelişmesinin Türk Tarım Ürünlerinin Rekabet Gücüne Etkisi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.LXI, No: 2, 2011, s. 174, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/iiuifm/issue/841/9325>, 05.12.2019.

⁹⁶ Mustafa Kaya, “Tarımda Lisanslı Depoculuk Sistemi: Hububat Piyasası Örneği”, s. 22-23.

bilgilendirilip bilgilendirilmemesi sisteme talebi etkileyecektir. Bu durum da depo işletmeciliği açısından bir risk barındıracaktır.

2.3. Ticaret Borsaları

Depoculuk sisteminin oluşturulması için ürünlerin depolanacağı mekanların inşası kadar sistemi oluşturan bağlantılı kurumların varlığı da büyük oranda öneme sahiptir. Bu anlamda ülke ticaret borsaları ya da belirli tarım ürünleri ticaretinde gelişmiş ürün ihtisas borsaları, sistem için gerekli en önemli kurumlardandır. Bu nedenle ticaret borsaların yapısının bilinmesi sistem anlaşılabilirliği için önemli olacaktır.

Borsa oluşumu modern anlamda 13.yy sonlarına dayandırılmaktadır. Bu dönemde Belçika sınırlarında yer alan Bruges kentinde, belirli aileler tarafından belirli malların numuneleri üzerinden yani mallar ülke sınırları içerisine gelmeden ve karşı tarafa teslim edilmeden, belirlenen kurallar ile alım satımı gerçekleştirilmiştir. Bu ve buna benzer işlemlerin yapıldığı yani belirli malların belirli kurallar ile alım satımı için tarafların bir araya geldiği yerlere bu nedenle borsa denilmiştir. Modern anlamda borsa yapısının oluşması ilk bu şekilde ifade edilse de daha eski çağlardaki ticaret için bir araya gelen panayır ve forum gibi yapıların da borsaların temelini oluşturduğu belirtilmektedir.⁹⁷ Tarihte ilk borsa ve işlemleri ise yaklaşık olarak 1750 yıl önce Kütahya ilinde Roma İmparatorluğu döneminde inşa edilen bir yapıda gerçekleşmiştir. Bu yapı ayrıca enflasyona karşı fiyat belirlemelerinin yapıldığı ve bunun duyurulduğu yer de olmuştur.⁹⁸

Borsa adı ile kurulan ilk oluşumlar 1487 yılında Belçika'da gerçekleşmiş ve daha sonra Fransa, İngiltere, ABD, Kanada ülkeleri bunu izlemiştir. İşlemler ilk olarak tarım ve sanayi ürünü, değerli madenler, menkul kıymetlerin alım satımı üzerinden gerçekleşmişse de zamanla borsalar, genel yapılarından belirli ürünlerde uzmanlaşmış ihtisas borsaları haline dönüşmüştür. Vadeli işlem sözleşmelerine yönelik faaliyetler ise 18. yy ile başlamıştır. Vadeli işlemler ilk olarak Japonya ve Hollanda'da, 19.yy

⁹⁷ Bahar Burtan Doğan, "Ticaret Borsacılığının Dünya'da ve Türkiye'deki Gelişim Süreçlerine Genel Bir Bakış", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.XXIV, No:1, 2010, s. 45, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/en/download/article-file/30281>, 25.12.2019.

⁹⁸ Ozan Nadirgil, "Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Ticari Ürün Borsaları ve Karşılaştırılmalı Analizi", (T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı AB Uzmanlık Tezi, 2015) s. 16, (Çevrimiçi) <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/%C4%B0DAR%C4%B0%20%C4%B0%C5%9ELER/Uzmanlik%20Tez%20may%C4%B1s%202015/Ozan%20Nadirgil.pdf>, 05.12.2019.

sonrası ise ABD’de gerçekleşmiştir.⁹⁹ Özellikle 19.yy sonrası Chicago ticaret merkezi haline gelmiştir. Kuzey Amerika’daki büyük çiftliklere Chicago yerleşiminin yakın olması üretici ve sanayicilerin bu bölgeye çekilmesine neden olmuştur.¹⁰⁰ Eski çağlardan günümüze borsa yapıları ve işlevleri büyük değişime uğramış, farklı ürünler ve araçlar işlemlere dahil olmuş, işlem hacminin artması, teknoloji gelişimi gibi etkenlerle de uzmanlaşılan bir boyutta değişim yaşanmıştır.

Ticaret Borsaları öncelikli olarak arz ve talep taraflarının belirli yer ve zamanda bir araya gelmesi işlevini yerine getirmektedir. Bu şekilde borsada işlem gören ürünler serbest rekabet koşullarıyla pazarlanabilecek ve ürünlerin gerçek değerinin tespit edilmesinde yardımcı olunacaktır. Ayrıca belirli standartları oluşturulmuş ve buna göre ayrılmış ürünlerin borsalarda işlem görmesiyle ihracatçı ve sanayicilerin istedikleri ürünlere ulaşımı kolaylaşacaktır. Borsa yapısı zamanla gelişim göstererek vadeli işlemlerin de uygulanmaya başlaması ile risk ve belirsizlikler taraflar arasında dağılacak, ürünlerin fiyat seviyeleri daha dengeli olacaktır.¹⁰¹

Bunların yanı sıra ticaret borsacılığının gelişimi için altı tane ana basamak belirtilmektedir. İlk basamak, borsacılık için hukuki boyutta kuralların oluşturulması ve çerçevesinin çizilmesidir. İkinci olarak ulaşım, depolama gibi unsurlar için gerekli olan altyapı ihtiyaçlarının geliştirilmesidir. Üçüncü ve dördüncü ise birbiri ile bağlantılı olarak depoculuk sistemi ve finansal kuruluşlardır. Ürün standardı için depoculuk, elektronik ürün senetleri ile işlemler için finansal yapı gerekli görülmektedir. Diğer son iki basamak ise spot ve futures işlemlerdir. Gelişmiş ve işlem hacmini arttırmış spot işlemler beraberinde futures işlemleri getirecek, bu da fiyat riskinin minimize edilmesinde yardımcı olacaktır.¹⁰²

2.4. Ticaret Borsalarının Avantaj ve Dezavantajları

Gelişmiş ve işlevlerini yerine getirmekte olan ticaret borsalarının piyasadaki birçok aktöre faydası doğmaktadır. Bunlar üretici, tüketici, sanayici, ihracatçı olabileceği gibi kamu ve sosyal hayattaki taraflar da olabilmektedir.

⁹⁹ A.e., s. 17.

¹⁰⁰ Nurten Gün, “Role of Electronic Warehouse Receipt System in Development of Commodity Exchanges: An Assessment for Turkey”, **Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi**, Vol.V, No:1, 2019, p. 15, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/tead/issue/47221/594653>, 05.12.2019.

¹⁰¹ TOBB, **Ticaret Borsaları ve Vadeli İşlemler Piyasaları**, Ankara, TOBB Yayınları, 1994, s. 13.

¹⁰² Nurten Gün, “Role of Electronic Warehouse Receipt System in Development of Commodity Exchanges: An Assessment for Turkey”, p. 14.

Öncelikle ticaret borsaları ile üretici tarafı birçok alıcı ile bir araya gelebilmekte ve ürününü satma imkanına sahip olabilmektedir. Ayrıca üretici, borsaların laboratuvarları ile ürünlerin analiz edilmesi ve kalite tespiti gibi hizmetlerden de yararlanabilmektedir. Ticaret borsalarının ana amacı arz ve talep taraflarının alım satım için bir araya getirilmesi olduğu için bu işlevinde başarılı olduğunda tüketici de fayda sağlayacaktır. Çünkü borsalar bu işlemlerinde gelişme sağladıkça alım satımın yapılacağı fiyat seviyeleri ürünlerin gerçek değerine çekilecek, tüketiciler de fahiş seviyelerde ürün almak zorunda kalmayacaktır. Borsaların asgari düzeyde üründe kalite seviyesi oluşturmaya çalışması da tüketicinin belirli standartta ürün tüketimini kolaylaştıracaktır.¹⁰³

Borsalar, tüccarlar ve ihracatçılar tarafına ise üretici ve tüketiciye benzer fayda sağlanmaktadır. Ayrıca bu taraflar istenilen miktarda ürünü temin edebilecek, teslim alma zamanı yaşanacak bir sorunda ise borsa hakem heyetine danışabilecektir. Bu şekilde hukuki boyutta zaman kaybı yaşanmadan heyet tarafından anlaşmazlık çözülmeye çalışılacaktır. Ayrıca ticaret borsaları aracılığıyla gerçekleştirilecek vadeli işlem sözleşmeleri ile alım ve teslimat sorumluluğunun istenilen nitelikte ve zamanda gerçekleşme imkanına sahip olunacaktır. Sanayiciler ise benzer olarak ticaret borsalarının gelişimiyle birlikte dengeli fiyat seviyelerinde ve standartlarda istenilen ürüne ulaşım imkanına erişebilecektir.¹⁰⁴

Piyasadaki taraflara sağlanan bu faydaların dışında genel olarak, borsada işlem gören ürünler için sağlıklı verilerin edinilebilmesi, üreticilerin ürünlerine karşılık edineceği gelirlerinin güvenli işlemlerle sağlanması, piyasadaki arz ve talebi bir araya getirerek ürünlerin reel değerinde fiyat seviyelerin oluşmasının sağlanması ve bununla tarım için oluşan kamu yükümlülüğünün hafifletilmesi, borsa gelişimi ve işlem hacmi artışıyla kayıt dışılığın önüne geçilmesi ve bununla vergi gelir kaybının azaltılması gibi yararlar da bulunmaktadır. Ayrıca borsa ile ilişkili olarak sigortacılık, lisanslı depoculuk gibi projelerin oluşturulmaya çalışılması ile hem bölge, ülke ve küresel çapta ürün pazarlamasının geliştirilmesi hem de bu uygulamaların gerçekleşmesi için

¹⁰³ Bahar Burtan Doğan, “Ticaret Borsacılığının Dünya’da ve Türkiye’deki Gelişim Süreçlerine Genel Bir Bakış”, s. 55.

¹⁰⁴ A.e., s. 57.

teknoloji, ulaşım, inşaat gibi sektörlerin işgücünden yararlanılmasının artışı sağlanacaktır.¹⁰⁵

Belirtmiş olduğumuz ticaret borsalarının sağlayacağı faydaların dışında özellikle piyasa derinliği oluşmamış borsalar dezavantajlara yol açabilmektedir. Ürün piyasasında işlem derinliği gelişmemiş borsalarda spekülatif ve manipülatif işlemler, tekceli güce sahip tarafların oluşması gibi durumların oluşabilmesi söz konusudur. Bu gibi durumlar da dengeli ve ürünün gerçek değerini yansıtacak fiyat seviyelerinin oluşmasını ve küçük üretici, tüccarların sistemden faydalanmalarını engelleyecektir. Ayrıca tarım gibi dış etkilere çok açık, öngörülmesi zor bir sektör ürünleri üzerinden yapılacak vadeli işlem sözleşmelerinin de mağduriyet yaratabilme riski söz konusudur. Bu nedenle bu işlemlerin sözleşme kuralları ilgili yetkililer tarafından çok dikkat edilerek oluşturulması gerekmektedir.¹⁰⁶

2.5. Dünyada Lisanslı Depoculuk Sistemi

Lisanslı Depoculuk Sistemi, ülkeler boyutunda, sistemin kanuni ve işleyiş yapısı, amaçları gibi unsurlarında benzerlik göstermektedir. Özellikle sistemin bir kanuni çerçevesinin oluşturulması, finansal kurumlarla bağının güçlendirilmesi öncelikli ve önemli bir yere sahiptir. Sistemin ve ülke deneyimlerinin anlaşılabilirliği için bu kısımda özellikle lisanslı depoculuk sisteminde öncü ve önemli bir örnek olan ABD ve lisanslı depoculukla ilgili deneyimli AB ülkelerinin oluşturduğu depoculuk yapısı anlatılacaktır.

2.5.1. Amerika Birleşik Devletleri

1750 yıllarında New York'ta yerel üretim ticareti için borsa bulunmaktaydı. Daha sonra borsanın varlığı şehirde ve çevresinde küçük pazarlar oluşmasına neden olmuştur. Günümüzde bu yapılar kalmamışsa da o tarihteki gelişmeler ülke emtia borsasının oluşumunda öncülük etmiştir. Bu yıllarda ve sonrasında hasat sonrası oluşan arz yığılması, düşük fiyat seviyelerinde satışlar ve bunlara rağmen satılamayan ürünün geri kalması ürünün zayıflamasına neden olmuş, yetersiz depolama ve liman hizmetleri gibi taşımacılıkta olan eksiklikler şehirlerdeki ticareti zorlaştırmıştır. Ayrıca hasat sonrası düşük fiyatlarda ürünler satılsa da ileri ki aylarda fiyat seviyeleri

¹⁰⁵ Ozan Nadirgil, "Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Ticari Ürün Borsaları ve Karşılaştırılmalı Analizi", s. 24.

¹⁰⁶ A.e., s. 25.

yükselmekte, ürün ve hammadde ihtiyacı karşılanamamaktaydı. Yaşanan bu sorunlara karşı, emtia borsası ile depolama ve taşımacılık ile ilgili iyileştirilmelerin üzerine durulmaya başlanmış, bazı üretici ve tüccarlar da ileri tarihli alım satım için anlaşmalar yapmaya başlamıştır. Bu işlemler ve ihtiyaçlar dahilinde taşımacılığın, depoculuğun gelişmeye başlamasıyla vadeli yapılan sözleşmelerin hacmi artmıştır. Özellikle Chicago şehri vadeli işlemlerin tarihinde ve gelişiminde önemli bir yere sahip olmuştur.¹⁰⁷

Uygun dikim alanlarının bulunması, buharlı ulaşım araçlarının ve iletişimin de gelişmeye başlamasıyla ABD topraklarından Avrupa'ya doğru büyük miktarlarda tahıl ihracatı oluşmaya başlamıştır. Chicago ise bu ticaret akışının merkezi konumunda yer alan bir şehir olmuştur. Chicago kürk ticareti yapan küçük bir yerleşimken 1830 ve 1850 yılları arasında değişim yaşayarak önemli bir emtia ticaret merkezi haline gelmiştir. Bu gelişme ile kentte girişimciler tarafından, çiftçi ya da tedarikçilerden elde edilecek ürünün tutulacağı yapılar, silolar ve emtia senedi kullanımı oluşmaya başlamıştır. Chicago Ticaret Borsası(CBOT) ile kaliteli tahıl için tahıl standardı ve emtia ticareti için zemin oluşturmaya çalışılmıştır. 1860'lı yıllardan sonra, tahıl siloları için yasal düzenleme, ürünler içinse istatistiki veriler oluşturulmuştur. Ticarete bu yaşanan iyileşmeler sonucu vadeli işlem sözleşmeleri artmaya ve bu sözleşmelerle kurulan işlemler CBOT'nin ana işlemleri haline gelmeye başlamıştır.¹⁰⁸

Gelişmelerle birlikte girişimciler ve şirketler de üretim yapılan yerlere tahıl depoları yapmaya başlamıştır. 19.yy sonlarında ise çiftçiyi ve büyük çaplı operasyonlarını güçlendirmek için kooperatifler de kendi depolarını oluşturmaya başlamıştır. CBOT ise depolanan tahıl fiyatının oluşmasında bir ölçü olmuş ve spot, forward, minimum fiyat gibi farklı sözleşmeler kullanılmaya başlanmıştır. Tüm bu yapı, tarımsal depolama, ticaret borsası, ürün standardı oluşmasına evrilmiş ve sistem 20.yy'nin yarısından sonra federal düzenleme ihtiyacı duymuştur. Bu nedenle 1916'da ABD Depo Yasası yürürlüğe girmiş ve depoların federal otorite ya da eyalet

¹⁰⁷ Müjgan Hacıoğlu Deniz, Oğuzhan Özçelebi ve Elif Haykır Hobikoğlu "Küresel Rekabet Koşullarında Türkiye'de Lisanslı Depoculuğun Gelişmesinin Türk Tarım Ürünlerinin Rekabet Gücüne Etkisi", s. 169-170.

¹⁰⁸ UNCTAD, "Review of Warehouse Receipt System and Inventory Credit Initiatives in Eastern and Souththern Africa", w.place, 2009, s. 11, (Çevrimiçi) http://www.ruralfinanceandinvestment.org/sites/default/files/Review_of_Warehouse_pdf.pdf, 05.12.2019.

yönetiminden lisans alma zorunluluğu gelmiştir. 1950'lerden sonra yapılan regülasyonlarla işlem hacmi gelişmiş ve ürün senetleri sistemine erişim genişlemiştir. Ancak gelişimin arkasında üretimde üretici yapısının değişimi ve finansal boyutun etkisi önemli olmuştur.¹⁰⁹

Ülke içerisinde sistemin regülasyonunda önemli yeri olan ve 1916 yılı çıkarılan ABD Depo Yasası'nın amacı, üreticilerin ürünlerinin pazarlamasının sadece hasat dönemi değil tüm yıla yayılması, ürün senetleri ile kredi elde etme olanağına sahip olma, pamuk üreticileri için oluşturulan yapıyı diğer ürün üreticilerini de dahil ederek genişletmek, tarımsal ticaret gelişimi ve sistem tarafları için tek düzen bir yapı oluşturmak ve bu şekilde tarafları korumak, finansal kurumların kabul edeceği ve sistem taraflarına anlaşma zemini yaratan ürün senedi kullanımıyla sistemi geliştirmek şeklinde belirtilmektedir.¹¹⁰ Yasa genel olarak federal ve depoculuk lisansı, ürün senedi, sigortalama, denetim ve operasyonel işlemler gibi unsurlarla ilgili hükümleri içermektedir. Lisanslı depoculuğun düzenleyici ve hukuki temelini oluşturan yasa mevcut yapıyı daha da iyileştirmek için 2000 yılında revize edilmiştir.¹¹¹

Sistem içerisinde dolandırıcılık, yanlış depo yönetimleri gibi risklere karşı mudileri koruma için bazı eyaletler tazmin fonu oluşturmuştur. Bu şekilde tarımsal ürün ve üretimin gelişimi için ihtiyaç duyulan yapıların oluşturulmasıyla sistem daha da ilerleme kaydetmiştir. Ülkede lisanslı depo sayısı yaklaşık olarak on bin ve depo kapasitesi altı yüz yirmi milyon tondur. Özellikle hububat, bakliyat ve yağlı tohumlar öncelikli olarak ve bazı diğer tarım ürünleri depolaması lisanslı depolar tarafından gerçekleştirilmektedir. Depolama sistemi ve sistemle bağlantılı olarak ürün borsacılığı tarım piyasasında önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle depolar özel sektör tarafından, ürün borsaları ile ilişkili ve vadeli anlaşmalarla işlerlik göstermektedir.¹¹²

Ayrıca hem ABD tarım sektörü hem depoculuk sistemi kredi temini için önemli bir kurum olan Ürün Kredi Kurumu(Commodity Credit Corporation) yapısından bahsetmek gerekmektedir. ABD Tarım Bakanlığı'na bağlı kurum, buğday, mısır, yağlı

¹⁰⁹ A.e., s. 13.

¹¹⁰ The United States Warehouse Act, 11 August 1916, (Online) https://www.fsa.usda.gov/Internet/FSA_File/aboutuswa.pdf, 05.12.2009.

¹¹¹ Bill Garthwaite and Philine Wehling, "Designing Warehouse Receipt Legislation: Regulatory, Options and Recent Trends", s. 153.

¹¹² Mustafa Kaya, "Tarımda Lisanslı Depoculuk Sistemi: Hububat Piyasası Örneği", s. 27-28.

tohum, bakliyat vb. ürünler için üreticiye ürünlerin teminat gösterilmesi karşılığı kredi sağlamaktadır. Kurum, nitelikli üretici ve ürünlerin üretilmesi için kredi temin etmekte ve hasat sonrası ürünün hemen satılması yerine teminat gösterilmesini sağlamaktadır.¹¹³

Kurum, ürün senedine karşılık üreticilere dokuz ay vadeli kredi vermektedir. Kamu desteğiyle sağlanan bu finansman üretici için hem nakit akışı hem de depolama maliyetleri için finansman olmaktadır. Kredi, ürün rehin kredisi fiyat seviyesi ile belirlenmekte ve kredi faiz oranı ise genellikle piyasadaki kısa vadeli kredi faiz oranlarından düşük olduğundan uygun bir finansman yöntemi olmaktadır. Üretici piyasada oluşacak fiyat seviyesinden yararlanmak için kredisini ödeyip ürün senedini alacağı gibi piyasada oluşacak fiyat seviyesi düşük olduğunda, kuruma ürün senedini kredi aldığı fiyat seviyesinden devredebilmektedir. Fiyat seviyesinin düşüklüğü sonrası ürün senedinin devredildiği durumda, kurum belirlenen faizi almaktan vazgeçmekte ve ürün rehin kredisi fiyat seviyesinde devir gerçekleşmektedir. Bu şekilde bu fiyat seviyesi bir nevi taban fiyat olarak işlev görmüş olmaktadır. Piyasa fiyatının kredi fiyat seviyesinin altında gerçekleşmesi sonucunda kurumun faiz alacağından vazgeçeceği belirtilmiştir. Ayrıca kurum bu iki fiyat seviyesi arasındaki farkı Kredi Açığı Ödemesi olarak üretici tarafa ödeme yapmaktadır. Ek olarak piyasa fiyatının kredi fiyatından yüksek olması, ancak faiz ödemesi ile birlikte kredi fiyat seviyesinin daha yüksek olması durumunda da faiz ödemesinden vazgeçilmekte ancak Kredi Açığı Ödemesi yapılmamaktadır. Kamu yönetimi böylelikle hem sistem içerisinde üreticiyi korumuş olmakta hem de sistem işlerliği içerisinde bir taban fiyat oluşturma şansına sahip olmaktadır.¹¹⁴

2.5.2. AB Ülkelerinde Lisanslı Depoculuk Sistemi

AB ülkelerinde 1962 tarihinden itibaren Ortak Tarım Politikası uygulanmaya başlamıştır. Bu politika dahilinde ülkelerin tarım sektöründe gelişmesine, üretim veriminin artışına, arz istikrarına, arz ve talep tarafının korunmasına yönelik

¹¹³ USDA, “Nonrecourse Marketing Assistance Loans and Loans Deficiency Payments”, w.place, 2007, s. 1, (Çevrimiçi) https://www.fsa.usda.gov/Internet/FSA_File/marketing_assistance.pdf, 05.12.2019.

¹¹⁴ Mustafa Kaya, “ABD Lisanslı Depoculuk Sistemi ve Fiyat Desteği Uygulaması Işığında Hububatta Yeni Bir Destekleme Fiyat Sistemi Önerisi”, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, C.XXIV, No:1, 2018, s. 56-57, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/326740751_ABD_Lisansli_Depoculuk_Sistemi_ve_Fiyat_Destegi_Uygulaması_Isiginda_Hububatta_Yeni_Bir_Destekleme_Fiyat_Sistemi_Onerisi, 05.12.2019.

uygulamalar gerçekleşmektedir. Bunun sonucunda tarım sektörünü destekleyen, müdahale eden ve ithalat-ihracatı etkileyen politikaların uygulanması ile hem sektör hem de üretici korunmaya çalışılmaktadır. Kamu tarafının bu tarz destekleyici politikaları sonucu ülkeler için depoculuk sistemine ve sistemin sağlayacağı faydalara ihtiyaç azalmaktadır. Bu nedenle AB boyutunda depoculuk sistemi yoğun olarak uygulanmamakla birlikte Doğu Avrupa ülkelerinin depoculuk sistemi içerisindeki deneyimleri bu kısımda ifade edilecektir.

2.5.2.1. Polonya

Polonya’da depoculuk yasası 2000 yılında parlamentoda onaylanmıştır. Ancak yasanın onaylanması sonrası uygulama teşvikinin olmaması ürün senedi kullanımını 2003 yılına kadar ertelemiştir. Bundan önce ise ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) tarafından ülke tahıl piyasası için gelişme programı hazırlanmış ve ajans tarafından fonlanması kararlaştırılmıştır. Bu program depoculuk sistemini tüm çerçevesiyle kapsamaktaydı ancak proje süresinin kısıllığı nedeniyle uygulama gerçekleştirilemeden proje son bulmuştur. Ayrıca kamu tarafından tarım piyasasında gerçekleştirilen bazı müdahaleler sistemin oluşturabileceği faydayı azaltmış, özellikle yüksek müdahaleci fiyat seviyeleri ve faiz oranları taraflar için sistem avantajlarını engellemiştir.¹¹⁵

2000 yılında, tahıl ürün senetleri için faiz oranları canlandırılmaya çalışılmış ve tazmin fonu oluşturulması için AB büyükelçiliğiyle anlaşma yapılmıştır. Ancak ulusal bankanın bu anlaşmayı desteklememesi, ülkenin o tarihlerde AB’ye üye olmaya odaklanmış olması ve kamu kurumlarından sistem için gerekli desteğin sağlanmaması sistemin gelişimini zayıflatmıştır. Ülkede depoculuk sistemin gelişimi için önemli oranda hibe desteğine rağmen sistemin başarısızlığa uğramasıyla kamu ve politik desteğin ne kadar önemli bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Hibeler bir sistem için temel desteklerdir ancak sistemin ülke yapısına entegrasyonu için ilk olarak kamu desteği önemli bir yere sahiptir.¹¹⁶

¹¹⁵Frank Höllinger, Lamon Rutten and Krassimir Kiriakov, “The Use of Warehouse Receipt Finance in Agriculture in Transition Countries”, p. 41.

¹¹⁶ A.e., p. 42.

2.5.2.2. Macaristan

19.yy'ın başlarında Macaristan, ürün senedi kullanımına başlayan Avrupa'daki ilk ülkelerden biridir. Sistem oluşumu için ilk olarak, 1875 Ticaret Yasası ile kamu depoları regüle edilmiştir. 1996 yılında ise bu yasanın yerine Kamu Depoculuğu ve Ürün Senedi Yasası oluşturulmuş ve öncelikle tahıl olmak üzere yasa, şarap, şeker, gübre gibi ürünleri kapsamıştır. Kamu tarafından gerçekleştirilen ihracatı destekleyici politikaların, sistemi de geliştirici etkisi olduğu için bu desteklerle aktörlerin depoculuk sistemine girmesi teşvik edilmektedir. Ayrıca büyük bir oranda bankalar ihracat ürünlerine finansman sağlamaktadır. Yerel Depoculuk Yasası ile de ülke Doğu Avrupa ülkeleri arasında ürün senedi gelişimi için en büyük adımı atan ve bölgedeki spesifik ve kanuni boyutta ürün senedi uygulayan ilk ülke olmuştur. Ülkede sistem içerisinde kredi temin edilmesi popüler bir araç, bölgesel ve uluslararası bankaların ürün rehinine karşılık kredi vermesi ilgi çekici olmuştur. Ancak Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası hiçbir zaman ürün senetleri için aktif bir fon ile hibe sağlayan bir katılımcı olmamış ve yasal boyutta sistemi regüle eden bir katılımcı da olmamıştır.¹¹⁷

Ülkede sistem, gümrük ve şirketlerin kiraladığı depolar ile işlerlik göstermektedir. Lisanslı depoculuk yapısına gerekli teknik ve finansal katılımlar ile sistem içerisindeki finansal garanti zayıflığı da çözülmüştür. Tüm bunların sonucunda üç büyük depoculuk şirketi sisteme dahil olmuş ve gelişim yaşandıkça ürün senedi kullanmak isteyen küçük şirketlere garantörlük yapmaya başlamıştır. 2008 yılında yaşanan, bazı özel depo işletmelerinin sahip olmadığı ürünlere karşılık ürün senedi oluşturmaları ve bazı banka ve ticaret şirketlerinin kayba uğraması sistemin kusursuz olmadığını göstermiştir. Ancak tüm bunlara rağmen ülke ürün senedi finansman yapısıyla AB tarım politikalarına uygun bulunmaktadır.¹¹⁸

2.5.2.3. Bulgaristan

Ülkede hukuki boyutta lisanslı depoculuk yapısı ile 1998 yılında hububatın satışı ve depolanmasına yönelik parlamentoda kanun oluşturulmasıyla tanışılmıştır. Bu kanun ile depolamada kamu ve hububat deposu şeklinde bir yapı oluşturulmuştur. Bu ikili yapıda hububat depoları, ürün teslim alımı sonrası senet çıkaramamakta, tazmin

¹¹⁷ Daliborka Jovicic and others, "Warehouse Receipts Functioning to Reduce Market Risk", p. 355.

¹¹⁸ Frank Höllinger, Lamon Rutten and Krassimir Kiriakov, "The Use of Warehouse Receipt Finance in Agriculture in Transition Countries", p. 39.

fonuna katılamamakta yani oluşabilecek riskler karşı tarafa devredilmektedir. Kamu depoculuğunda ise ürün senedi oluşturulabilmekte, kanuni standartlara uyulması ve tazmin fonuna katılması zorunlu olmaktadır.¹¹⁹

1999 yılında, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) tarafından uygulanan ürün senedi programı kapsamında ülke tarafından Ürün Senedi Yasası kabul edilmiştir. Yasa ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı ve Dünya Bankası tarafından desteklenmekteydi. Yasa tazmin fonu yapısını da içermekteydi ve bunun etkisiyle yerel bankaların sisteme finansman sağlaması teşvik edilmeye çalışılmıştır. 2000 yılında yasanın başarılı bir şekilde uygulanması ve ilk tazmin fonunun geniş bir yapıyla oluşturulması ile Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, sisteme kredi temini için üç yıllık periyotta önemli bir katılımcı halini almıştır. Ülke tüm bunlarla birlikte depoculuk sistemini başarılı bir şekilde uygulayan ülkelerden biri olmuştur. Depo kapasiteleri genişlemiş ve kredi yapısı gelişmiştir.¹²⁰

Bu gelişimde sistemin resmi olarak oluşturulmadan önce var olan depoların ve kapasitenin rolü de büyüktür. 2000 yılında yirmi iki kamu deposu bulunmakta ve iki yüz elli bin ton kapasiteye sahip olunmaktaydı. Daha sonra bu sayı ve kapasite önemli oranda artmış, 2009 yılında kırk yedi lisanslı depoya ve beş yüz bin ton kapasiteye ulaşılmıştır. Ülke, ABD sisteminin dışında düşük tazmin fonu işlemi gören ülkelerden biridir. Yıllar geçtikçe sistem kendi içerisinde tahıl piyasası için önemli bir istikrar oluşturmuş ve hata oranı azaltılmıştır. Zamanla finansal sektör içerisinde fiyat seviyesine bağlı olarak, yıllık on ile elli milyon Euro değerinde ürün senedi işlem hacmi oluşmuştur. Bazı tüccarlar tahıl ticareti finansmanında tamamen ürün senedi ve indirimli anlaşmalar kullanmıştır. Ürün Senedi Yasası sadece tahıl piyasasını değil diğer ürün piyasalarını da geliştirmiştir. Ayrıca hükümet üreticiyi sisteme çekmek için depolama maliyetlerine karşılık teşvikte bulunmaktadır. Ek olarak Bulgaristan Tarım Bakanlığı'nın tazmin fonuna temel sermaye olması için faizsiz, üç yıllık iki buçuk milyon dolar değerinde kredi vermesi sistemin gelişip, işlerlik gösterebilmesi için önemli bir destekleme yöntemi olmuştur.¹²¹ Son olarak ülkenin AB üyeliği ile birlikte

¹¹⁹ Mustafa Kaya, "Tarımda Lisanslı Depoculuk Sistemi: Hububat Piyasası Örneği", s. 33.

¹²⁰ Daliborka Jovicic and others, "Warehouse Receipts Functioning to Reduce Market Risk", p. 355.

¹²¹ Frank Höllinger, Lamon Rutten and Krassimir Kiriakov, "The Use of Warehouse Receipt Finance in Agriculture in Transition Countries", p. 38.

birliğin ortak tarım politikalarına katılması sonucu tarım sektöründe finansman kolaylığı ve doğrudan üretim desteği gibi politikalar ve bunlara erişim kolaylığı depoculuk sisteminin ilk on yılında oluşan tarafların geniş katılımını zayıflatmıştır.¹²²

2.5.2.4. Slovakya

Slovakya tarafından Ürün Senedi Yasası 1998 yılında kabul edilmiştir ve takip eden yıllarda da sistem gelişimi için hükümet tarafından önemli bir destekleme sağlanmıştır. Ülkede altmış lisanslı depo bulunmakta ve yıllık olarak elli beş milyon dolar değerinde ürün senedi ile sisteme finansman sağlamaktadır. Sisteme entegre birçok banka bulunmaktadır ancak finansman olarak Tarım Bakanlığı'nın, EBRD ve Piyasa Regülasyonu için Devlet Fonu(SFMR) ile yapılan anlaşmalarla konumu önemli bir yere sahiptir. Ayrıca yasa oluştururken finansal kuruluşların da buna dahil olması ile yasanın bankacılık için en iyi şekilde oluşturulduğu belirtilmektedir. Ancak bunun yanı sıra SFMR kapsamında hükümetin müdahaleleri sistemin gelişimini zayıflatmıştır. SFMR ürün senedine karşı kredi faiz oranı için teşvikte bulunmakta ve vadesi gelmeden pazarlanamayan senetler için satın alma fiyat garantisi vermekte, en önemlisi de ucuz kredi sağlaması ticaret bankalarının sistemde rekabet edebilirliğini zayıflatmıştır. Bazı yıllarda fiyat seviyelerinin çok yüksek olması sistem için olumsuz etki yaratmıştır. Bu tarz sistemi etkileyici politikaların uygulanmasına rağmen ülkede sistem iyi bir yapıyla oluşturulduğu için başarılı bir örnek olmaktadır. Son olarak ise ülkedeki iyi oluşturulamamış lisanslama ve denetim yapısının zayıflığı, yerel ticaret bankalarının sorumluluğunu arttırmış ancak yerel bankaların işlemlerini incelemek için araştırma şirketleri görevlendirilerek bu durum azaltılmaya çalışılmıştır.¹²³

¹²² Mustafa Kaya, "Tarımda Lisanslı Depoculuk Sistemi: Hububat Piyasası Örneği", s. 34.

¹²³ Frank Höllinger, Lamon Rutten and Krassimir Kiriakov, "The Use of Warehouse Receipt Finance in Agriculture in Transition Countries", p. 39.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE FINDIK PİYASASINDA LİSANSLI DEPOCULUK SİSTEMİ UYGULAMALARI

3.1. Türkiye’de Lisanslı Depoculuk Sistemi

Lisanslı Depoculuk Sistemi, Ticaret Bakanlığı’nca depolamaya uygun ve standart oluşturulabilecek tarım ürünlerinin, yetkili sınıflandırıcılar olan laboratuvarlar tarafından kalite sınıflandırılmasının belirlenmesi ve gerekli altyapıda depolanması, ürün senetleri ve Ürün İhtisas Borsası aracılığıyla ticaretinin yapılması olarak tanımlanmıştır. Hububat, baklagiller, yağlı tohumlar, pamuk, fındık, zeytin, zeytinyağı, kuru kayısı gibi ürünler depolamaya uygun ve bir standart oluşturulabilecek olarak ifade edilmiştir. Sisteme yönelik hukuki boyutta oluşumlar ilk olarak 2005 yılında 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu’dur. Bu kanunla birlikte günümüze kadar lisanslı depoculuk, depoculuk tazmin fonu, elektronik ürün senedi, yetkili sınıflandırıcıların işlemlerine yönelik dört yönetmelik çıkarılmıştır. Ek olarak, hububat, baklagiller, yağlı tohumlar, pamuk, fındık, zeytin, zeytinyağı, kuru kayısı, antepfıstığı, kuru üzüm ürünlerinin depolanmasına yönelik sekiz tane de tebliğ oluşturulmuştur.¹²⁴

Ayrıca depolanan ürünlerin ürün senetlerince Ürün İhtisas Borsaları ya da izinli Ticaret Borsaları tarafından ticaretinin düzenlenmesi için 2004 tarihinde 5174 sayılı TOBB ile Odalar ve Borsalar Kanunu 53. Maddesi yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte ürün borsaları işleyişine ve ticaret borsalarıyla alivire ve vadeli alım satıma yönelik iki adet yönetmelik oluşturulmuştur.¹²⁵

Asıl olarak 2005 yılı ve sonrası uygulamalarından önce sistemin temeli Umumi Mağazacılık Kanunu ile oluşturulmaya başlanmıştır. 1993 yılında çıkan bu kanun ile TMO, ürününü depolamak isteyen üreticilere depolama hizmeti ve oluşturulan makbuz senedi ile ürünün pazarlamasını sağlamaktadır. Depoculuk kanunu ile de umumi mağazacılık yapma iznine sahip işletmelerin, en az beş yıl içerisinde yeni

¹²⁴ T.C. Ticaret Bakanlığı, “Lisanslı Depoculuk Genel Bilgiler”, (Çevrimiçi) <https://www.ticaret.gov.tr/ic-ticaret/lisansli-depoculuk/genel-bilgiler>, 10.09.2019.

¹²⁵ A.e.

kanuna uyum göstermeleri zorunlu tutulmaktadır.¹²⁶ Makbuz senetleri karşılığı TMO'nun alım garantisi vermesi, kuruluşun anlaşmalı olduğu bankalardan senetler karşılığı kredi alımı sağlanması ve bu kredinin faiz oranları için teşvik uygulamaları lisanslı depoculuğun hem temelini hem de tarım piyasasına tanıtımını sağlamıştır. Uygulamanın, lisanslı depoculuk gelişimi sonrası sonlandırılması amaçlanmışsa da günümüzde hala devam etmektedir.¹²⁷

3.1.1. Sistemin İşleyişi

Lisanslı depo işletmeleri, Ticaret Bakanlığı'ndan alınan izinle, minimum bir milyon lira ödenmiş sermayeyle ve gerekli kanuni kuralları yerine getirerek Ticaret Bakanlığı'ndan alınan lisans (faaliyet izni) sonucunda anonim şirket olarak kurulmaktadır. İşletme ya da şirket ilk önce kuruluş izni daha sonra ise lisans almalıdır. Eğer işletme lisans alamazsa depoculuk işlemlerini gerçekleştirmeye ve ürün senedi çıkarmaya yetkili olamamaktadır. Alınan lisans iki yıl geçerli olmaktadır. Lisans bedelleri ise depolama kapasitelerine bakılarak her yılın 1 Ocak tarihinde bakanlık tarafından belirlenir ve açıklanır. Ayrıca lisans almak isteyen işletmelerin, depolanan ürün kapasitesinin rayiç bedeli üzerinden minimum yüzde on beşi olarak hesaplanan tutarda depo teminatı verme zorunluluğu bulunmaktadır. İşletmenin, lisans alma koşulu olarak depoladığı ürünlere sigorta yapması da gerekmektedir.¹²⁸

Bunların yanı sıra ürünün depo tarafından teslim alındığı gibi teslim edilmesi gerekmektedir. Ancak ürünün çeşidi ve depolama süresi, iklimsel gibi bazı nedenlerden teslim edilen ürün miktarından fire verebilmektedir. Bu durum için depolama zamanı öncesi işletme fire tarifesini belirlemekte ve bunun için bölge ticaret odasının ya da borsasının görüşünü ve bakanlığın onayını almaktadır. Üründe kayıp ve fire belirlenen tarife aşar ve sigorta dışı kalırsa, mudi başvurusu sonucu işletme aynı nitelikte ürünü yedi iş gününde karşı tarafa teslim etmekte ya da mudinin başvurduğu tarihte ürünün borsa fiyatı üzerinden hesaplama yapılmakta ve bu tutarın yüzde beşi üzerinde bir bedel karşı tarafa ödenmektedir.¹²⁹

¹²⁶ Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, "2018 Hububat Sektör Raporu", Ankara, 2019, s. 60, (Çevrimiçi) <http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/hububatsektorraporu2018.pdf>, 05.12.2019.

¹²⁷ DOĞAKA, "Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Araştırması ve Ön Fizibilite Çalışması", s. 49.

¹²⁸ T.C. Ticaret Bakanlığı, "Lisanslı Depoculuk ve Ürün İhtisas Borsası".

¹²⁹ A.e.

Daha ayrıntılı olarak kuruluş ve faaliyet izni alımı süreçleri ile ilgili bilgi verilmesi gerekirse, kuruluş izni için ilk olarak ilgili dilekçelerin ve iletişim bilgilerinin verilmesi, ürün için depo oluşturulmasının uygunluğu ve ihtiyaç olmasına yönelik gerekçeli rapor gerekmektedir. Ayrıca ana sözleşmenin AŞ. olarak oluşturulması ve TTK’de belirtilen AŞ. kuruluş gerekliliklerinin yerine getirilmesi, en az bir milyon ve ilgili ürünün yönetmeliğinde belirtilen gerekli ödenmiş sermaye limitine sahip olunması, pay senetlerinin nama yazılı şekilde olması, işletmenin uzmanlarca onaylanmış belirli mali tablolarının sunumu kuruluş izni için gerekli unsurlardır.¹³⁰

Faaliyet izni için ise kuruluş izni alınması sonrası en az bir yıl içerisinde ilgili dilekçeler oluşturulmalıdır. Ayrıca ilgili ürün için sağlıklı depolama şartlarının oluşturulması, gerekli kapasiteye sahip olunması, ürün sınıflandırılmasının korunması için gerekli koşulların sağlanması, gerekli ekipman ve bunların kullanımı için personelin sağlanmış olması, muhasebesel altyapının oluşturulması, depo teminatının ödenmesi, sigorta yükümlülüklerinin sağlanması, borsa ve yetkili sınıflandırıcılarla yapılan sözleşme gerekliliklerinin yerine getirilmesi lisans alınması için yerine getirilmesi gereken önemli unsurlardandır.¹³¹

Tablo 3.1. LDS ile İlgili Temel İstatistiki Bilgiler(25.11.2019 tarihli veriler)

Kuruluş İzni Verilen Lisanslı Depo İşletmesi	165
Lisans Verilen Lisanslı Depo İşletmesi	89
Mevcut Toplam Lisanslı Depo Kapasitesi	4.578.152 Ton
168 Şirketin Öngörülen Toplam Kapasitesi	14.636.342 Ton

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, “İstatistiklerle Lisanslı Depoculuk”, (Çevrimiçi) <https://www.ticaret.gov.tr/ic-ticaret/lisansli-depoculuk/istatistiklerle-lisansli-depoculuk>, 10.12.2019.

Sistemin işleyiş ve kanuni boyutunun yanı sıra ülkede gerçekleşen oluşumuna bakmak gerekirse tablo 3.1.’de kuruluş izni ve lisans verilen işletmelerin sayıları görülmektedir. Kuruluş izni verilen işletmelerin yarısından fazlası lisans almıştır. Zamanla faaliyet izni uygunluğu ve buna bağlı olarak alımında yaşanan artış ile işlerlik gösterecek depoların sayısının ve ürün kapasitesinin artacağı öngörülebilmektedir. Bunların yanı sıra ülke içerisinde lisanslı depolar tarafından depolanan ürünlerin neler

¹³⁰ Gaziantep Ticaret Borsası, “Hububat Lisanslı Depoculuk İşletmesi Fizibilite Raporu”, s. 6. ve Gürbüz Mızrak, “Ürün İhtisas Borsacılığı Sisteminde Lisanslı Depoculuğun Rolü” Ankara, 2012, s. 10-11, (Çevrimiçi) http://xn--grbzmmzrak-q9ac25d.com/Yayinlarim/Lisansl%C4%B1_Depoculuk_GMizrak_Kitap.pdf, 20.11.2019.

¹³¹ A.e., s.6-9. ve s. 11-15.

olduğu ve bu ürünlerin depolanmış tutarlarının bilinmesi sistem gelişiminin anlaşılabilirliği için önemli olacaktır.

Tablo 3.2. Mevcut Lisanslı Depoların İllere Göre Dağılımı (Ton) (25.11.2019 tarihli veriler)

İller	Kapasite	İller	Kapasite
Adana	495.630(H)	İzmir	16.000(P)
Adıyaman	30.000(H)	Kahramanmaraş	140.200(H)
Aksaray	162.200(H)	Karaman	184.500(H)
Ankara	142.500(H)	Kayseri	72.000(H)
Aydın	18.500(H)	Kırıkkale	40.000(H)
Balıkesir	30.000(H)+8.500(Z)	Kırklareli	118.600(H)
Batman	96.900(H)	Kırşehir	30.000(H)
Bursa	40.000(H)+5.000(Z)	Konya	1.009.880(H)
Çorum	73.750(H)	Manisa	14.000(H)
Diyarbakır	104.000(H)	Mardin	124.975(H)
Edirne	305.500(H)	Mersin	103.300(H)
Elazığ	40.000(H)	Sakarya	34.700(H)
Eskişehir	184.000(H)	Sivas	97.500(H)
Gaziantep	240.495(H)	Şanlıurfa	173.230(H)+20.000(P)
Giresun	13.250(F)	Tekirdağ	207.570(H)
Hatay	77.000(H)	Yozgat	571.475(H)
İstanbul	43.000(H)		

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, “İstatistiklerle Lisanslı Depoculuk”, (Çevrimiçi) <https://www.ticaret.gov.tr/ic-ticaret/lisansli-depoculuk/istatistiklerle-lisansli-depoculuk>, 10.12.2019.

Tablo 3.2.’de belirtilen harfler hububat, zeytin, pamuk ve fındık ürünlerini ifade etmektedir. İller boyutunda mevcut lisanslı depolarda büyük oranda hububat ürünü bulunduğu görülmektedir. Özellikle en büyük ürün kapasitesi Konya ilinde bulunmaktadır.

Bunların yanı sıra TMO’nun hububat piyasasındaki varlığı, uygulamaları ve bilgisiyle, hem sisteme girecekler için teşvik olması hem de ilk adımın atılması için 2010 yılında ilk lisanslı depoculuk şirketi TMO-TOBB Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Sanayi ve Ticaret AŞ. kurulmuştur. Ayrıca TMO, sistemin gelişmesi, üreticilerin katılımı için anlaşma yaptığı lisanslı depolar üzerinden ELÜS aracılığıyla ürün alımı gerçekleştirdiğini belirtmektedir. 2016 yılı TMO alımlarının %5’ini ELÜS ile gerçekleştirirken 2018 yılına gelindiğinde bu tutar alımların %48’i yani 1.3 milyon ton miktarında olmuştur.¹³²

¹³² Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, “2019-2023 Stratejik Plan”, Ankara, 2019, s. 53, (Çevrimiçi) <http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/stratejikplan.pdf>, 05.12.2019.

Ancak şirketin üç deposunun doksan bin ton kapasitesi varken 2016 verileri ile yaklaşık yarısı için ürün teslimi gerçekleşmiştir. TMO ise kurum olarak yapacağı alımları şirketin depoları üzerinden yapmaktadır. Yani üretici depolanan ürününü bir süre sonra TMO'nun duyurduğu müdahaleci alım fiyat seviyesi üzerinden TMO'ya satabilmektedir. Şirketin depolarındaki 2013 yılı ürünün yüzde elli sekizini oluşturan ürün senedi TMO'ya satılmıştır. 2015 yılında ise oran yüzde seksene çıkmıştır. Bu şekilde üreticinin destekleyici alım ile sisteme çekmesi istenmektedir. Ancak geleneksel alım yöntemleri de bununla birlikte devam etmektedir.¹³³

İkinci bölümün ilk kısmında genel olarak lisanslı depoculuk sistemi içerisinde işlem hareketliliği ifade edilmiştir. Ancak ülkelerin kurdukları yapıya göre işlem hareketliliği, oluşturulan alt kuruluşların ve tarafların sistem içerisindeki faaliyet alanları farklı olabilmektedir. Türkiye'de oluşturulan sistem içerisinde de genel yapıdan farklı oluşumlar ve faaliyetler vardır.

Türkiye'de ürün, depolanacak yere getirildiğinde analizler depo içerisinde değil yetkili sınıflandırıcılara gönderilen numuneler ile gerçekleştirilmektedir. Bu numuneler üzerinden ürünün kalitesi belirlenir ve analiz belgesi oluşturmaktadır. Belgenin üretici ve işletme tarafından onaylanması ile de depo teslim fişi oluşturulup mudiye vermektedir. Depolanacak ürün miktarının belirlenmesi, depolama gibi işlemler sonucu muhasebe kısmı Merkezi Kayıt Kuruluşu (MKK) üzerinden ELÜS oluşturulmaktadır. Ayrıca yetkili sınıflandırıcının analiz bilgileri de merkeze gönderilmektedir. İhracı gerçekleşen ürün senetleri mudilerin depolama öncesi bilgisini verdiği aracı kurum ya da bankalardaki yatırım fonu hesaplarına aktarılmakta ve bireysel iletişim adreslerinden de bilgilendirme yapılmaktadır.¹³⁴ Ayrıca e-MKK bilgi platformu üzerinden de üyelik oluşturulduğunda ilgili bilgilere erişilebilmektedir.¹³⁵

Daha sonra MKK ürün senedi bilgilerini borsaya bildirmekte ve bu şekilde borsa da işlem görülebilmektedir. Bir işlem yapıldığında ise bunun üzerinden yapılan sözleşmelerin bilgisi borsa tarafından Takasbank'a verilmektedir. Takasbank'ta

¹³³Mustafa Kaya, "ABD Lisanslı Depoculuk Sistemi ve Fiyat Desteği Uygulaması Işığında Hububatta Yeni Bir Destekleme Fiyat Sistemi Önerisi", s. 57.

¹³⁴Gaziantep Ticaret Borsası, "Hububat Lisanslı Depoculuk İşletmesi Fizibilite Raporu", s. 11.

¹³⁵ Giflidas, "E-Ürün", (Çevrimiçi) <http://www.giflidas.com.tr/Eurun>, 25.12.2019.

mudilerin hesapları üzerinden işlemleri gerçekleştirmekte ve bu işlemlerin bilgisine göre MKK'de de hesaplar arası değişim gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Takasbank tarafından gerçekleşen satış üzerinden tazmin fonu payı ve borsa tescil ücreti payı kesilerek borsaya, depo ücreti kesilerek de depoya aktarım yapılmaktadır.¹³⁶

Bu kısma kadar ülke içerisinde depoculuk sisteminin oluşturulan yapısı, hukuki boyutu, işleyiş şekli ile ilgili bilgiler ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra ülkenin çeşitli tarım ürünleri piyasaları üzerinden yapılan araştırmalar, çeşitli anket çalışmaları ve bu çalışmalar sonucu elde edilen bilgiler sistemin ülke içerisinde değerlendirmesi için önemli ve açıklayıcı olacaktır. İlk olarak sisteme üretici tarafından bakılabilmesi, üretici görüşlerinin alınabilmesi için çeşitli araştırmalarda anket çalışmaları yapılmıştır. Yapılan bir çalışmada buğday üretimi için önemli on dokuz ilde beş yüz doksan üç üretici ile anket gerçekleştirilmiştir. Çalışmadan, üreticilerin lisanslı depoculuk ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığı, bu durumun yerel tüccarlara ürününü satan üreticilerde daha fazla olduğu, bir kısım üreticinin sisteme güvenmediği, üretim bölgelerinde lisanslı depoculuğun olmamasının kullanılamamasına neden olduğu, bir kısım üreticinin teşvikleri yetersiz, kredi faiz oranlarını yüksek bulduğu ve yaşanabilecek düşük fiyat seviyesinden çekinildiği gibi sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar ile sisteme katılımın yetersiz olmasına, depo kapasitesine göre az kullanımına yönelik çıkarımda bulunulması yanlış olmayacaktır.¹³⁷

Ayrıca araştırmada büyük bir oranda üretici tarafından, ürün bedelini çabuk alabilmesi ve üretim öncesi avans imkanının olması gibi nedenlerle ürününü tüccara sattığı belirtmiştir. Bu nedenle ihtiyaç duyulan finansmanın üretim öncesi ve sonrası için sağlanması üretici için en önemli etken olmaktadır. Üreticinin sistemi kullanması için öncelik sırası ise yapılan ankete göre fiyat garantisi, uygun kredi sağlanması ve avans ödemesi şeklindedir. Üretici için en önemli olan bu unsurlar sisteme katılımı sağlamak için belirlenecek ve uygulanacak politikalarda yardımcı olacaktır.¹³⁸

Bir diğer araştırmada ise elli üç zeytinyağı işletmecisi ile anket çalışması yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise işletme sahiplerinin sistem hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı, deneyim ve yaşa göre sisteme katılımın değişiklik gösterdiği,

¹³⁶ Gaziantep Ticaret Borsası, "Hububat Lisanslı Depoculuk İşletmesi Fizibilite Raporu", s. 12-14.

¹³⁷ Mustafa Kaya, "Tarımda Lisanslı Depoculuk Sistemi: Hububat Piyasası Örneği", s. 96-98.

¹³⁸ A.e., s. 106.

genç sanayicilerin bu konuda daha çekingen olduğu gibi bilgiler edinilmiştir. Ancak sistem ile kalite kayıplarının, fiyat oynaklıklarının azalacağı da düşünülmektedir. Bunun yanı sıra sistemin büyük oranda yatırım maliyeti içermesi, piyasada bilgi yetersizliğinin olması nedenleriyle sistemin kurulmasının ertelenmesi gerektiği önerisi de işletmeciler tarafından verilmiştir.¹³⁹

Başka bir araştırma ise ne kadar fındık ürünü üzerinden yapılsa da sistem içerisinde depolanabilecek tüm ürünleri ilgilendiren bir araştırmadır. Bu araştırma lisanslı deponun oluşturulacağı yerin neye göre belirlenmesi gerektiği üzerinedir. Çalışma ile fındık ihracatı yapan seksen iki işletmenin kırk dört yöneticisi ile görüşülmüş ve anket uygulanmıştır. Depo yeri seçimi için en önemli unsurlar finansman ve maliyet unsurlarıdır. Bunun nedeni depoculuk için yapılacak ilk yatırımların yüksek maliyetli olması ve bunun karşılığında geri dönüşün uzun zaman alması, depo kurma fikrini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle özel sektörün sisteme çekilmesi için bu çekincelere yönelik kamu teşviklerinde bulunulmasının olumlu etki yaratacağı düşünülmektedir.¹⁴⁰

Ziraat Mühendisleri Odası da sistem üzerine, sistem için gerekli olan ülke genelinde ürün standardı, belirlenmiş ürünlerin çeşit sayısı ve genel olarak benzer üretim yapısı, depo yapılarının varlığı, nitelikli hukuk, bilgi işlem, finans altyapısı, stabil bir ülke ekonomisi koşulları gibi unsurların varlığında sorunlar yaşandığı şeklinde görüşlerini belirtmektedir. Özellikle ülke içerisinde yayılmış bir ürün standardı eksikliği ifade edilmektedir. Örneğin, pamuk için bazı ölçümlerde önemli iki üretim bölgesi olan Çukurova ve Ege anlaşmazlık yaşamaktadır. Hububatta ise TMO, TSE ve borsaların oluşturduğu standartlar da farklılık göstermektedir. Ayrıca buğday üretiminde yüzün üzerinde buğday tohumu çeşitliliği bulunmaktadır. Tüm bunlar bir ürün sınıflandırması yapılmasında yetkili sınıflandırıcı tarafını zorlayacağı görüşü öne sürülmektedir.¹⁴¹

¹³⁹ Muzaffer Kerem Savran ve Nevin Demirbaş, “The Warehouse Receipt System in terms of Olive Oil Producers in Turkey”, s. 48-51.

¹⁴⁰ Salih Memiş ve H. Dilara Keskin, “Fındık Mamulü İhracatı Yapan İşletmelerin Lisanslı Depo Yeri Seçimine Yönelik Algılarının Faktör Analizi Yöntemiyle Belirlenmesi”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.XVIII, No:2, 2016, s. 98-111, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil/issue/31333/339818>, 05.12.2019.

¹⁴¹ Ziraat Mühendisleri Odası, “Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu Tasarısına İlişkin Ziraat Mühendisleri Odası’nın Görüşleri”, (Çevrimiçi) http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=140&tipi=5&sube=0, 15.09.2019.

Öncelikli olarak sistem avantajlarından bahsedilse de bir tarım ürünü piyasasında depoculuk sistemi geliştirmenin piyasanın yapısal özelliklerinden dolayı kolay olmayacağı görüşleri de belirtilmektedir. Özellikle ülkemizde tarım piyasası büyük oranda küçük üreticilerden oluşmaktadır. Ürününün ticaretinde uzmanlaşmak yerine uzun yıllar direkt satış yapmaya alışmış küçük üreticiyi sistem içerisine çekmek kolay olmayacaktır. Ayrıca sistemin hukuki yapısı oluşturulurken koyulan kurallar da sisteme katılımı zorlaştırmaktadır. Örneğin, depo işletmelerinin minimum bir milyon TL sermayeye sahip olması gerekliliği, depo oluşturulmasını yalnız gerçekleştirecek birçok şirket için karşılanabilmesi mümkün olmayan büyüklükte bir maliyettir. Bu nedenle kamu ve özel tarafların bir araya gelerek lisanslı depo kurması daha kolay olacaktır.¹⁴² Ek olarak, sistemin oluşturulması ile tarım sektöründe kamu etkisinin, destek ve teşviklerinin azaltılarak ortadan kaldırılacağı ve sektörün tamamen özel yapı ile ilerleyebileceği fikri eleştirilmektedir. Sistemin en fazla gelişmiş olduğu ülkelerden ABD'ye bakılacak olunursa kamu etkisinin ve çeşitli destekleme yöntemlerinin devam ettiği görülmektedir.¹⁴³

Bu nedenle ikinci bölümde ifade edilen ABD örneği de baz alınarak, ülkemizde sisteme tarafların çekilmesi ve sistemin gelişimi için sisteme bağlı bir destekleyici fiyat politikası uygulanması önerilmektedir. Bununla birlikte özellikle hububat özelinde, TMO'nun taban fiyat oluşturarak destekleyici politika uygulamasının önemli olacağı belirtilmektedir. Bu öneri doğrultusunda üretici, ürün senedi ile finansal kesimden kredi alabilecek ancak ABD kredi destekleme sistemine benzer olarak taban fiyat uygulaması, fark ve faiz ödemeleri ile aynı zamanda korunacaktır. Bu şekilde oluşabilecek fiyat risklerine karşı üretici korunabilecek ve sistem içerisine çekilebilecek, TMO ise hasat zamanı destekleyici alım yapmak yerine bu politika ile ihtiyacı olduğu zaman ve miktarda alım yapma şansına sahip olacaktır.¹⁴⁴

¹⁴² Duygu Tosun and others, "The Evaluation of The Warehouse Receipt System for Agro-Food Products in Turkey", **Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi**, Vol.XXIX, No:3, 2014, p. 245-246, (Online) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/omuanajas/issue/20240/214561>, 05.12.2019.

¹⁴³ Özge Can Niyaz ve diğerleri, "Türkiye'de Lisanslı Depoculuk Sistemi'nin Fındık Sektörü Açısından Değerlendirilmesi", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C.IV, No:1, 2012, s. 251 (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117296>, 05.12.2019.

¹⁴⁴ Mustafa Kaya, "ABD Lisanslı Depoculuk Sistemi ve Fiyat Desteği Uygulaması Işığında Hububatta Yeni Bir Destekleme Fiyat Sistemi Önerisi", s. 58-59.

3.1.2. Sistemin Alt Kurumları ve Kavramları

Bir sistemi anlayabilmek için onu oluşturan ya da oluşumunda gerekli olan kavramları ve kurumları anlamak önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Türkiye’de gerçekleştirilen depoculuk sistemi içerisinde var olan Tazmin Fonu, Yetkili Sınıflandırıcı, Merkezi Kayıt Kuruluşu, Takasbank ve ELÜS kavramları bu bölümde açıklanacaktır.

3.1.2.1. Tazmin Fonu

İşletmeler tarafından lisans alabilmenin bir koşulu olarak minimum %15 oranında ürün için teminat verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun nedeni işletmenin sorumluluğunu yerine getirmemesi ya da oluşabilecek zararların sigorta kapsamına girmemesi gibi durumlarda mudinin korunabilmesi içindir. Bu teminat oranı ise depolanan ürünün en çok işlem gören çeşidinin, borsada son altı ayda oluşan fiyat seviyesinin ortalaması alınmakta ve bu ortalama fiyat seviyesi depo kapasitesi ile çarpılmaktadır. Bu tutarın da yüzde on beşi alınarak teminat oranı hesaplanmaktadır. Tazmin Fonu ise Bakanlık tarafınlar fon yönetmeliği ile merkezi Ankara olarak kurulmuştur. Fon olarak işletmeler tarafından gayrimenkulleri rehin olarak verilebilmekte ve bu rehin oranları da kanun çerçevesinde belirlenmektedir.¹⁴⁵

3.1.2.2. Yetkili Sınıflandırıcı

Yetkili Sınıflandırıcı, depoculuk kanunu ile depolanan tarım ürünlerini laboratuvar koşullarıyla analiz etme, çeşitlerine göre belirleme ve sınıflandırma yapma, bunların sonucunda da analiz belgesi verme şeklinde görevlendirilmektedir. Bu sorumluluk için de bakanlık tarafından lisans alınması gerekmektedir. Referans Yetkili Sınıflandırıcılar ise yetkili sınıflandırıcılara karşı itiraz olması, sınıflandırıcı olmak için lisans almak isteyen tarafların denetlenmesi durumlarında, genel olarak ise sınıflandırıcılık yapan tarafları belli aralıklarla inceleyen ve denetleyen, bakanlıkça lisans verilerek görevini yerine getiren gerçek ve tüzel kişilerdir.¹⁴⁶

Faaliyet izni alan referans sınıflandırıcılar TMO Merkez Laboratuvar, TSE, Zeytincilik Araştırma İstasyonu ve İzmir Laboratuvar Müdürlüğü olarak dört tanedir. Yetkili Sınıflandırıcılar ise Ankara, Lüleburgaz, Çorum, Gaziantep, Edirne, İzmir,

¹⁴⁵ DOĞAKA, “Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Araştırması ve Ön Fizibilite Çalışması”, s. 18.

¹⁴⁶ T.C. Ticaret Bakanlığı, “Lisanslı Depoculuk ve Ürün İhtisas Borsası”.

Adana, Giresun, Bandırma, Yerköy, Diyarbakır, Sivas ve Gönen Ticaret Borsalarıyla, bazı limited ve anonim şirketler olarak on sekiz tanedir.¹⁴⁷ 2020 yılı Yetkili Sınıflandırıcılar için lisans bedeli bin TL, Referans Yetkili Sınıflandırıcılar için ise iki bin TL olarak belirtilmektedir.¹⁴⁸

3.1.2.3. Merkezi Kayıt Kuruluşu

MKK, 2012 yılında 6262 sayılı SPK kanunu ile sermaye piyasası araçlarının kaydıleştirilmesi yani fiziki olarak oluşturmak yerine elektronik olarak kaydedilmesi ve bunun sonucunda üye ve hak sahiplerinin bilgilerinin tutulduğu elektronik bir ortam yaratılması amacıyla kurulmuştur. Bu merkez ile bilgi edinme ve izleme kolaylaştırılmak istenmektedir. Bakanlık tarafından bu merkez, ürün senetleri için elektronik ortam yaratılması ve ELÜS işlemlerinin güvence altına alınması için görevlendirilmiştir.¹⁴⁹

İlk olarak ELÜS'lerin elektronik ortamda kaydedilmesi için ilgili depo ve sınıflandırıcının MKK'ye üye olması gerekmektedir. Daha sonra ELÜS'ler mudiler adına açılan hesaplarda izlenebilmektedir.¹⁵⁰

3.1.2.4. Takasbank

Takasbank, sermaye piyasalarındaki üyelere takas ve bankacılık, BİST'te bulunan piyasalar için de tüm organize piyasalarla online olarak takas hizmeti vermektedir. ELÜS için de çeşitli hizmetler vermektedir. Bunlar senetlerin pazarlanacağı spot platformlarda senedin tanımlanması, ISIN kodu oluşturulması, şartlı virman ile senetlerin takaslarının gerçekleştirilmesidir. ISIN kodu, ELÜS'ün temsil ettiği ürünün cinsi, sınıfı, teslim yeri, depo işletme adı, depolama ve hasat tarihi bilgilerini içeren bir koddur. Şartlı virman ise senedin takas edilme yöntemidir. Bu sistemle taraflar arasında aynı zamanda kıymet ve para değişimi

¹⁴⁷ T.C. Ticaret Bakanlığı, "İstatistiklerle Lisanslı Depoculuk".

¹⁴⁸ T.C. Ticaret Bakanlığı, "Lisans Bedelleri", (Çevrimiçi) <https://www.ticaret.gov.tr/ic-ticaret/lisansli-depoculuk/lisans-bedelleri>, 25.12.2019.

¹⁴⁹ Fatih Kazancı, "Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Uygun Teverruk Pazarı: Ürün İhtisas Borsası", **İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi**, C.IV, No:1, 2018, s. 38, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jief/issue/37656/345291>, 25.12.2019.

¹⁵⁰ Gaziantep Ticaret Borsası, "Hububat Lisanslı Depoculuk İşletmesi Fizibilite Raporu", s. 11.

gerçekleştirilmektedir. Kıymet virmanı MKK, para virmanı ise Takasbank tarafından yapılmaktadır.¹⁵¹

3.1.2.5. Elektronik Ürün Senedi

ELÜS için 2011 yılında yönetmelik oluşturulmuş ve senetlerin, ticaret borsaları ELÜS işlem platformunda işlemleri gerçekleşmekte ve platformun işlerlik gösterdiği seansın bitmesiyle işlem dosyalarının takas işlemleri için Takasbank'a iletildiği belirtilmektedir. Günümüzde fiziki ürün senedi kullanımından vazgeçilmiş ve senetler MKK üzerinden elektronik ortamda işlem görmektedir. İşlemlerin elektronik platformlarda gerçekleştirilmesi hem ticareti kolaylaştırmakta hem de işlem güvenilirliğini arttırmaktadır. İlk olarak 2012 yılında pamuğa dayalı işlemler geliştirilmiş ve 2013 yılında da İzmir Ticaret Borsası üzerinde alım ve satımlar gerçekleştirilmiştir.¹⁵²

3.1.3. Sistem İçerisinde Kamu Teşvik ve Yardımları

Sistem gelişimi ve tarafların ilgisinin çekilmesi için 2009 yılında vergi teşviklerini içeren kanun çıkarılmıştır. Bu kanun ile ürün senedi kullanımı ve değişimlerinden sağlanan kazançlardan 2014 yılının sonuna kadar gelir ve kurumlar vergisi alınmaması kararlaştırılmıştır. Ayrıca depo işletmesi ve mudi arasında gerçekleşen sözleşmeler ve ürün senetlerinden damga vergisi alınmayacaktır.¹⁵³

Daha sonra gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti 2023 yılı sonuna kadar uzatılmıştır. Ürün senedi satışından da yüzde iki oranında üreticiden zirai stopaj kesilmeyecektir. Ayrıca ürünün depoya ilk getirilmesi ve borsada yapılan işlemlerden KDV alınmamakta ancak el değiştirilen senete ve depodan ürün teslim alana yüzde bir oranında KDV uygulanmaktadır. SGK de 2024 yılına kadar senet satışlarından yüzde iki oranında Bağ-Kur primi kesintisi yapmayacaktır.¹⁵⁴

Bunların yanı sıra kira, analiz ve nakliyat için de destekler verilmektedir. Bu destekler en son 2020 yılı Mart ayında resmi gazetede belirtilmiştir. Kira destekleri

¹⁵¹ Fatih Kazancı, "Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Uygun Teverruk Pazarı: Ürün İhtisas Borsası", s. 39.

¹⁵² A.e., s. 30-31.

¹⁵³ T.C. Ticaret Bakanlığı, "Vergi Teşvikleri ve Devlet Yardımları", (Çevrimiçi) <https://www.ticaret.gov.tr/ic-ticaret/lisansli-depoculuk/vergi-tesvikleri-ve-devlet-yardimlari>, 25.12.2019.

¹⁵⁴ Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, "2018 Hububat Sektör Raporu", s. 61.

altı ayı geçmemek şartıyla aylık ve ton başına, çeşitli tahıl ve bakliyata üç TL, pamukta yedi TL, çeşitli kuruyemiş, kuru meyve, zeytin ve zeytinyağında ise on TL'yi geçmeyecek şekilde kira bedelinin yüzde ellisi olarak belirtilmiştir. Çiftçi Kayıt Sistemine üye üreticiler için bu tutar iki katı şeklinde uygulanacaktır. Ayrıca analizler için parti başına ve nakliyat için ton başına yirmi beş TL destekte bulunulacaktır. Nakliye desteğinde üst limit yedi yüz elli TL olarak belirlenmiştir.¹⁵⁵

Son olarak ise yatırım ve işletme dönemleri için kredi ve faiz indirimi desteklerinde bulunmaktadır. 2018 yılında açıklanan tarımsal destekleme bülteninde, kapasitesi on bin tona kadar olan yatırımlarda, maksimum on milyon TL krediden, yatırım dönemi yüzde yetmiş beş, işletme dönemi ise yüzde elli faiz indiriminden yararlanılabileceği açıklanmıştır. Kapasitenin on milyon TL'den fazla olduğu durumlar da ise maksimum yirmi milyon TL krediden, yatırım dönemi yüzde yetmiş beş, işletme dönemi ise yüzde elli faiz indiriminden yararlanılabilecektir.¹⁵⁶

3.2. Türkiye’de Ticaret Borsaları

Ticaret Borsaları, borsada işlem görmesi belirlenmiş tarımsal ve hayvansal ürünlerin alım, satımı, miktarı ve fiyatının belirlenmesi, kontrolü gerçekleştirilerek kaydının yapılması işlemlerini yapan kurumlardır.¹⁵⁷ Ticaret Borsaları, tüm işleyiş ve organizasyon yapısı hukuki olarak belirlenmiş kurumlardır. 2004 yılı kabul edilen 5174 sayılı Odalar ve Borsalar kanununa göre ticaret borsaları, borsada işlem görecektür ürünlerin, alım satımı, fiyat belirlemesi, tescil ve ilanı işlemlerini gerçekleştiren kamu tüzel kişiliğe sahip özerk kurumlar olarak tanımlanmaktadır. Ticaret Borsaları için gerekli şartlar TOBB görüşü de alınarak Ticaret Bakanlığı tarafından oluşturulan yönetmeliklerle belirlenmektedir.¹⁵⁸

Geçmişten günümüze baktığımızda ise ilk olarak Osmanlı Döneminde Islahat Fermanı ile ticaret borsaları için bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme ile yetkilendirilmeler ve çeşitli oluşumlar gerçekleştirilmiştir. Özellikle İzmir ve

¹⁵⁵ Resmi Gazete, Tebliğ No: 2020/05, 20 Mart 2020, Sayı: 31074, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200320-6.htm> (Çevrimiçi), 04.07.2020.

¹⁵⁶ T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, “Destekleme Bülteni”.

¹⁵⁷ İstanbul Ticaret Borsası, “Ticaret Borsası”, (Çevrimiçi) <http://www.istib.org.tr/bilgilendirme/ticaret-borsalari-hakkinda/61>, 03.01.2020.

¹⁵⁸ Ozan Nadirgil, “Avrupa Birliği ve Türkiye’deki Ticari Ürün Borsaları ve Karşılaştırılmalı Analizi”, s. 15.

çevresinde, ürün alım ve satımı için pazarların oluşturulup, satışlar üzerinden anlaşmaların yapılması ticarete bu şehirleri ön plana çıkarmıştır. Ticaret yoğunluğunun artmasıyla da İzmir’de borsa kurulması düşünülmüş ve 1885 yılında valilikten izin alınmıştır. 1886 yılında ise ilk yasal düzenleme olan Borsa Nizamnamesi oluşturulmuştur. Bu gelişmelerin sonucunda 1891 yılında ilk borsa olarak İzmir Ticaret ve Sanayi Borsası kurulmuştur. İlerleyen yıllarda Adana ve Antalya illeri de borsa kurulmasını takip etmiştir. I. İktisat Kongresi ile birlikte de borsalar hukuki boyutu şekillendirilmeye çalışılmış ve kapsamı belirlenmiş, İstanbul’da da ticaret borsası kurulmasına karar verilmiştir. İlerleyen yıllarda ise yeni kanunlar yürürlüğe girmiş ve yeni hukuki kurallar belirlenmiştir.¹⁵⁹

Günümüzde ise ticaret borsalarının sayısı 113’ü bulmuştur ve üst birliği ise TOBB kurumu olmuştur. Ürün olarak ise yeterli arz ve talebi sağlanan, dayanıklı, stoklanabilir, birim olarak ölçülebilir olan ve ihtiyaç duyulan ürünlerin, canlı ya da kesilmiş hayvanların borsalarda işlem görmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca borsada işlem yapacak tarafların bulundukları yerdeki borsalara üye olma zorunluluğu bulunmakta, belge ve hizmet, tescil ücretleri gibi bedellerin asgari düzeyi belli olmakla birlikte borsa meclisi tarafından kararlaştırılmaktadır.¹⁶⁰

Bunların yanı sıra ticaret borsalarında genel olarak gerçekleştirilen işlemlerin çeşitleri ve içeriklerinin açıklanması ticaret borsalarının kapsamının, hareketliliğinin boyutunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu işlemler aşağıdaki şekildedir.¹⁶¹

- **Peşin(Spot) İşlemler:** Ürünün hazır olduğu, bedelinin ödendiği, tesliminin işlem günü ya da ertesi günü gerçekleştiği işlemlerdir.
- **Vadeli İşlemler:** Ürün teslimi ile ödemesi arasında belirli bir vadenin olduğu işlemlerdir. Bu işlemlerin farklı şekillerde uygulamaları bulunmaktadır ve buna göre sözleşmeler farklılık göstermektedir. Sözleşme tarihinde ödenecek tutarın bir kısmının ödenmesi ya da bu şekilde bir ödemenin olmaması ile avanslı ve avanssız vadeli işlemler ve ayrıca alivire işlemler bulunmaktadır. Alivire işlemler ise ürünün üretiminden önce yapılmaktadır. Alıcı ve satıcı taraflarca ürünün miktarı, teslim tarihi,

¹⁵⁹TOBB, **Ticaret Borsaları ve Vadeli İşlemler Piyasaları**, s. 9-12.

¹⁶⁰ T.C. Ticaret Bakanlığı, “Odalar, Borsalar ve TOBB”, (Çevrimiçi) <https://www.ticaret.gov.tr/ic-ticaret/sikca-sorulan-sorular/odalar-borsalar-ve-tobb#1>, 25.12.2019.

¹⁶¹ TOBB, **Ticaret Borsaları ve Vadeli İşlemler Piyasaları**, s. 19-20.

ödenen bedeli üzerinden borsada tescil yapılmakta ve sözleşme gerçekleştirilmektedir.

- **Kredili İşlemler:** Peşin işlemlere benzemektedir. Sadece ödeme sözleşmede belirtilen tarihte gerçekleştirilmektedir.
- **Özel Şartlı İşlemler:** Alan ve satan tarafların belirlediği özel şartlar üzerinden yapılan işlemlerdir.

Türkiye’de ise ticaret borsalarında daha çok spot yani toptan alım ve satım işlemleri gerçekleştirilmektedir. Bu işlemlerin sadece tescil, salon satışı, laboratuvar sonrası salon satışı olarak çeşitleri bulunmaktadır. Sadece tescil hizmeti, alım satımın gerçekleşmesinden sonra otuz gün içerisinde işlemin tescil edilmesidir. Salon satışları ise müzayede şeklinde ya ürünün numuneleri üzerinden alıcılara kontrol hakkı tanınması ya da laboratuvar sonuçları üzerinden inceleme imkanı tanınması ile ürün satışının sağlanmasıdır. Ancak salon satışları sınırlı sayıda ticaret borsasında gerçekleşmekte, ülkemizde borsalar genel olarak tescil gibi kısıtlı bir işlevi yerine getirmektedir.¹⁶²

Borsalar kısıtlı bir işlevi gerçekleştirmekte olsa da işlem hacimleri ilerleyen yıllarda artarak devam etmektedir. İşlem hacmi 2016 yılında 212.814 milyon TL, 2017 yılında 250.334 milyon TL, 2018 yılında ise 296.157 milyon TL gerçekleşmiştir. 2018 yılına göre ancak genel olarak da işlem hacminde ilk yirmi borsa listesinde İstanbul, İzmir, Şanlıurfa, Konya, Ankara ilk sıralarda yer almaktadır. Fındık ürünü işlemleri görülen borsalardan ise sıralı olarak Sakarya, Ordu, Düzce, Samsun Ticaret Borsaları ilk yirmi borsa arasında yer almaktadır.¹⁶³

3.3. Ürün İhtisas Borsası

Ticaret borsaları tarım ürünlerinin alım satımında daha fazla tarafların bu işlemlere dahil olması, ürün fiyat seviyelerinin ürünün arz ve talebine yönelik şekillenmesi amacıyla oluşmaktadır. Ancak ülkemizde ürün alım satımı ikili pazarlıklar üzerinden yapılmakta, belli bir bölümü borsaya dahil olmaktadır. Hatta belli gelişmiş ticaret borsaları dışında sadece alım satım işlemini tescil etme işlevi

¹⁶² Bahar Burtan Doğan, “Ticaret Borsacılığının Dünya’da ve Türkiye’deki Gelişim Süreçlerine Genel Bir Bakış”, s. 52.

¹⁶³ TOBB, “Ekonomi Raporu 2018”, Ankara, 2019, s. 75-77, (Çevrimiçi) <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2019/75-GK-Faaliyet-Raporu.pdf>, 05.01.2020.

dışına çıkamamış borsalar da bulunmaktadır. Bu nedenle ticaret borsalarının ana işlevlerini yerine getirebilmesi ve işlem kapsamını genişleterek gelişmesi için ihtisaslaşması gerekmektedir. Dünyada başarılı olmuş ticaret borsaları da ihtisas borsalarına dönüşerek gelişimine devam etmektedir.¹⁶⁴

Türkiye’de ürün ihtisas borsasına yönelik ilk hukuki boyutta düzenleme 2004 yılı 5174 sayılı TOBB ile Odalar ve Borsalar Kanunu ve 2005 yılı 25750 sayılı ihtisas borsalarının kuruluş, işleyiş ve denetimi ile ilgili oluşturulan yönetmeliktir. Yönetmeliğe göre bu borsalar bölgesel, ulusal, uluslararası boyutta anonim şirket olarak kurulabilmektedir. Borsaların görevleri ise belirli standartlarda ürünler, depolarca oluşturulan ürün senetleri ve alivre sözleşmeleri üzerinden ticaret işlemlerinin gerçekleştirilmesi olarak belirtilmiştir. Tarım ürünleri için arz ve talep taraflarının bir araya getirilmesi, ürünlerin alım ve satımı için aracılık edilmesi öncelikli yükümlülüklerdendir. Ayrıca ihtisas borsalarının kurulması Ticaret Bakanlığı’nın sorumluluğundadır.¹⁶⁵

Ürün İhtisas Borsası kurulmadan önce depolar tarafından çıkarılan ürün senetlerinin alım ve satımı için bazı ticaret borsaları görevlendirilmiştir. Bunlar Polatlı, Ankara, Bandırma, Lüleburgaz, Çorum, Düzce, İzmir, Konya, Gaziantep ve Adana Ticaret Borsalarıdır. Bu borsalarla lisanslı depolar arasında sözleşme gerçekleştirilmiştir. Yapılan sözleşmeler ise ürün senedinin kota ettirilmesi, hareketlerinin takibi, iptali, gerekli koşullarda depolardaki ürünün kontrol edilmesi gibi unsurları kapsamıştır.¹⁶⁶

2017 yılında ise ihtisas borsalarının kuruluş, işleyiş, denetimine yönelik yönetmelik yayınlanmış ve Bakanlar Kurulu Kararı ile anonim şirket olarak ihtisas borsa kurulmuştur. Yönetmeliğe göre borsa, gerçekleşecek işlemler için serbest rekabet ve güvenilirlik şartlarını sağlayan bir sistem oluşturmak için yetkilendirilmiştir.¹⁶⁷ Anonim şirket olarak kurulacak borsaların faaliyet kapsamı

¹⁶⁴ Gürbüz Mızrak, “Ürün İhtisas Borsacılığı Sisteminde Lisanslı Depoculuğun Rolü”, s. 2.

¹⁶⁵ Gürbüz Mızrak, “Fındık İhtisas Borsası”, **Ordu Ticaret Borsası**, Ordu, 2005, s. 7, (Çevrimiçi) http://xn--grbzmzrak-q9ac25d.com/Yayinlarim/F%C4%B1nd%C4%B1k%C4%B0htisasBorsas%C4%B1_Kitap.pdf, 20.11.2019.

¹⁶⁶ Gaziantep Ticaret Borsası, “Hububat Lisanslı Depoculuk İşletmesi Fizibilite Raporu”, s. 17.

¹⁶⁷ Fatih Kazancı, “Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Uygun Teverruk Pazarı: Ürün İhtisas Borsası”, s. 40.

bölgesel düzeyde ise en az beş, ulusal düzeyde ise on, uluslararası düzeyde ise on beş milyon TL sermayeye sahip olunması şartı bulunmaktadır. Ürün senedi ve benzer mülkiyet belirten senetler ile alivire sözleşmeler üzerinden yapılacak işlemlerin ihtisas borsasında kontrol ve tescili zorunludur. Bu zorunluluk gerçekleşmedikçe ürün mülkiyeti devredilememektedir.¹⁶⁸

Bu yapıdaki borsalar ile gelişmiş ve işlevlerini tam olarak yerine getiren ticaret borsalarının sağlayacağı faydalar benzerlik göstermektedir. İhtisas borsaları kapsamında elektronik ürün senetlerinin ticareti ürün üzerinden alım, satım, yatırım yapacak tarafların işlemlerini kolaylaştıracaktır. Bu durum ürün senetlerini alternatif ve faizsiz bir yatırım aracı haline getirecektir. Var olan ticaret borsaları ise bulunan bölgede ihtisas borsalarının temsilcileri halini alacaktır ve bu gelişimlerle birlikte gelişmiş ülkelerdeki gibi ürünlerin vadeli işlem sözleşmeleri üzerinden ticareti de yaygınlaşacaktır.¹⁶⁹

3.3.1. Türkiye Ürün İhtisas Borsası (TÜRİB)

2005 yılından günümüze lisanslı depoculukla ilgili çıkarılan kanunların çeşitli maddeleri ihtisas borsasına yönelik hükümleri de içermektedir. Daha sonra ise Ürün İhtisas Borsası'na yönelik yönetmelikler oluşturulmuştur. 2017 yılında ise Ticaret Bakanlığı ve SPK'nın teklifi ile Haziran 2018 tarihinde TÜRİB kurulmuş ve Temmuz 2019 tarihinde faaliyete geçirilmiştir. TÜRİB'in amacı kanuni çerçevede, ELÜS ve ELÜS'e dayalı vadeli işlemlerin ticaretinin sağlanması için borsacılık faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi olarak belirtilmektedir. Üretici ve tüketicilerin sağlıklı, gerçekçi fiyat seviyelerinde alım satım yapabilecekleri uluslararası boyutta bir elektronik işlem platformu oluşturulmasının amaç edildiği de belirtilmektedir. Ek olarak borsa yapısı hukuki olarak özel bir tüzel kişiliğe sahiptir ve sahip olunan pay oranlarına göre büyükten küçüğe, TOBB, TMO, BİST, MKK, Takasbank, üç büyük devlet bankası ve küçük paylarla elli üç Ticaret Borsası borsanın ortaklarını oluşturmaktadır.¹⁷⁰

¹⁶⁸ T.C. Ticaret Bakanlığı, "Sistemin İşleyişi", (Çevrimiçi) <https://www.ticaret.gov.tr/ic-ticaret/lisansli-depoculuk/sistemin-isleyisi>, 25.12.2019.

¹⁶⁹ Mustafa Kaya, "Tarımda Lisanslı Depoculuk Sistemi: Hububat Piyasası Örneği", s. 77.

¹⁷⁰ TÜRİB, "Kurumsal", (Çevrimiçi) <https://www.turib.com.tr/Kurumsal.aspx?id=home>, 05.01.2020.

Gerçek ve tüzel kişilerden oluşan yatırımcılar borsanın web sitesinde oluşturulmuş işlem platformu üzerinden sahip olunan ELÜS'ler ile işlem gerçekleştirebilmektedir. Ürün senetleri aynı gün içerisinde valörlü olarak takas edilmekte ve daha önce de belirtildiği gibi takas işlemi Takasbank ve MKK sorumluluğunda gerçekleşmektedir. Ayrıca borsa platformlarından hafta içi 10:00 ile 12:00 saatleri arasında işlem yapılabilen ve borsada arpa, ayçiçeği tohumu, buğday, çeltik, çavdar, fasulye, fındık, mercimek, mısır, nohut, pamuk, soya fasulyesi ve zeytin ürünleri işleme konu olmaktadır. Bu ürünlerin türü, sınıfı, alt grupları, ölçüm miktarı gibi bilgileri verilmektedir.¹⁷¹

İhtisas borsasında yatırımcıların, ELÜS'ler üzerinden işlem yapabilmesi için öncelikle TÜRİB üzerinden acentelik alan ticaret borsalarında kayıt yaptırmaları gerekmektedir. Sayı olarak yüz on ticaret borsası acentelik yetkisi almıştır ve bu borsalar üzerinden kayıt yaptırılabilir. Kayıt için gerçek ve tüzel kişi olarak ayrı belgeler talep edilmekte ve iki taraf için de aracı kurumlarda ya da bankalarda açılmış bir yatırım hesabının varlığı öncelikli olmaktadır. Yatırım hesabı alındığında da aracı kurum ya da bankalar tarafından hesap oluşturulduğuna dair ve MKK sicil numarası içeren dekont verilmektedir. Yatırımcılar da acenteler de gerekli evraklar ile kayıtlarını gerçekleştirdikten sonra borsa web sitesi üzerinden platforma giriş sağlayabilmektedir. TÜRİB'in faaliyete geçmesi ile ürün senedi alım satımı için yetkilendirilmiş ticaret borsalarının görevi sona ermiştir. Alım satım işlemleri direkt yatırımcılar tarafından aracı bir yapı olmadan platformdan verilen emirler üzerinden gerçekleşmektedir.¹⁷²

3.3.2. TÜRİB'de İşlem Süreci

Yatırımcılar alım ve satım emirlerini işlem platformu üzerinden borsaya bildirmektedir. Verilen alım satım emirlerinin geçerliliği emirin verildiği seansın sonuna kadardır. Emirler verildikten sonra ise yatırımcıların hesabında emir için gerekli bakiyede nakit ya da ürün senedi olup olmadığı kontrol edilmektedir. Bakiye yeterli ise üzerine blokaj koyulmakta ve verilen emir alış ya da satış emir defterine eklenmektedir. İşlemler üzerinden eşleşmeler sağlanırsa eşleşme seans bilgileri

¹⁷¹ TÜRİB, "Piyasa ve İşleyişi", (Çevrimiçi) <https://www.turib.com.tr/piyasa-ve-isleyisi.aspx?id=genel>, 05.01.2020.

¹⁷² TÜRİB, "Acente Bilgilendirme Kılavuzu", (Çevrimiçi) <https://www.turib.com.tr/AcenteBilgilendirmeKilavuzu.aspx>, 05.01.2020.

MKK'ye gönderilir ve kayıt kuruluşu işleme tabi olan ürün senedinin depodaki fiziki ürününün depoda kalma süresini hesaplayıp borsaya iletmektedir. Daha sonra ise borsa tarafından brüt seans işlem sonuçları Takasbank'a, Takasbank tarafından gerçekleşen takasların sonucu da borsaya gönderilmektedir. Son olarak ise Takasbank işlem bilgilerine Kayıt Kuruluşu'na iletir ve MKK'de ürün senetleri üzerinden gerçekleşen işlemlerin kayıtlarını oluşturmaktadır.¹⁷³

Platform üzerinden satış emri oluşturmak için öncelikle satmak için gönüllü olunan fiyat belirlenmelidir. Ayrıca rehinli ve üzerinden kredi alınmış ürün senetleri için borsa da işlem yapılamamaktadır. Daha sonra alış emirleri bölümünden satış emrine karşılık bir alış emri ya da istenilen fiyatta bir alış emri olup olmadığına bakılır. Bu emirler satıcı olan taraf için uygun ise ürün fiyatı ve miktarı da kontrol edilerek satış için sistem üzerinden onay verilir. İşlemin iptal edilmesi istenirse, sadece eşleşmemiş ve kısmi eşleşmiş işlemler için sağlanabilir. Eşleşen ve işleme dönüşen emirlerde iptal söz konusu olmamaktadır. Alım emri için ise satış emirleri kısmından inceleme yapılabilir, henüz satışı olmayan ürün için de emir verilebilir. Alıcı tarafından ürün miktar ve fiyatı uygun olduğun da ise emir onaylanır. Verilen emrin iptali ise satış emrinde olduğu gibi işlemektedir.¹⁷⁴ Platform üzerinden gerçekleştirilecek normal işlemlerin yanı sıra özel emirli işlemler de gerçekleştirilmektedir. Özel emir, satıcının satacağı ürünün miktarını, fiyatını, alacak tarafını önceden belirlediği ve sisteme bilgisini girdiği işlemlerdir. Sisteme istenen bilgiler girildikten sonra onaylama yapılmaktadır.¹⁷⁵

TÜRİB gerçekleştirdiği bu işlem hizmetleri üzerinden belli oranlarda hizmet bedeli almaktadır. Bu tescil ücreti ve borsa hizmet bedeli olarak ikiye ayrılmaktadır. Ayrıca tescil ücretinin yüzde onu ise tazmin fonu için ayrılmaktadır. Tescil ücreti, her bir ürün senedinin takası anında işlem tutarı üzerinden on binde beş oranında hesaplanmakta ve vergilerde eklenerek satıcıdan temin edilmektedir. Hizmet bedeli ise tescil gibi satıcıdan tahsili gerçekleştirilmektedir. Bedel ise satışın gerçekleştiği miktar kırk bin tondan az ise binde üç, kırk bin ya da kırk ile altmış bin ton arasından ise binde

¹⁷³ TÜRİB, "Piyasa ve İşleyişi".

¹⁷⁴ TÜRİB, "İşlem Platformu Kullanım Kılavuzu", y.y., 2019, s. 8-13, (Çevrimiçi) <https://www.turib.com.tr/images/K%C4%B1lavuz.pdf>, 05.01.2020.

¹⁷⁵ A.e., s. 16-18.

iki buçuk, altmış bin ya da altmış ile seksen bin ton arasında ise binde iki, seksen bin ya da bu miktarın üzerinde ise binde bir buçuk şeklinde belirlenmektedir. Ayrıca 2023 yılının sonuna kadar borsada gerçekleşen ürün senedi alım satımı gelir ve kurumlar vergisine tabi değildir. Borsanın web sitesi tarafından ilgili bilgiler girildiğinde bedellerin ve vergilerin hesaplandığı bir işlem hizmet verilmektedir.¹⁷⁶

Tablo 3.3. TÜRİB Tüm Ürünler İçin İşlem Tutarları(kg-TL)

İşlem Türü	Normal(kg)	Normal(TL)	Anlaşmalı(kg)	TMO(kg)	TMO(TL)
07/2019	2.434.880	2.018.808	17.544.850	50.589.486	38.790.210
08/2019	13.079.762	10.463.029	105.898.118	233.779.283	155.325.532
09/2019	18.569.835	14.480.717	74.947.161	362.408.167	239.196.194
10/2019	16.039.445	11.761.928	94.113.875	671.260.519	542.805.100
11/2019	18.364.915	13.599.817	278.818.476	644.836.363	563.466.643
12/2019	28.494.197	20.700.279	161.778.353	87.017.259	73.693.672
01/2020	26.921.315	19.363.532	63.493.702	298.630.695	214.958.720
02/2020	25.677.527	19.177.719	81.523.511	345.576.343	249.975.270
03/2020	63.554.164	48.459.315	98.014.572	226.627.899	153.140.620
04/2020	302.353.974	239.444.055	132.113.100	651.018.961	436.658.719
05/2020	60.311.997	37.500.888	99.682.816	630.933.812	431.713.610
06/2020	15.817.678	22.732.423	210.059.506	280.623.038	389.086.047
Toplam	452.787.765	598.534.434	1.207.928.534	3.380.347.328	4.591.764.834

Kaynak: TÜRİB, “Aylık Bülten”, (Çevrimiçi) <https://www.turib.com.tr/AylıkBulten.aspx>, 03.07.2020.

Genel yapısı ile TÜRİB işlem süreci, çeşitleri, işlem platformu yapısı ifade edilmiştir. İhtisas borsası Temmuz 2019 tarihinden itibaren işlerlik göstermekte ve web sitesi üzerinden anlık, günlük, aylık işlem verilerini paylaşmaktadır. Günlük olarak yayınlanan verilere göre verilen işlem emri ile gerçekleşen işlem tutarı ve miktarı değişiklik göstermektedir. Ürün çeşidine, sınıfına göre ayırım yapılmadan toplam tutarlar üzerinden işlemlerin verilmesi, Tablo 3.3. ile gösterilen tarihler içerisinde gerçekleşen işlemler genel bir fikir oluşturacaktır. İhtisas Borsasının yeni bir oluşum olduğu göz önüne de alınarak aylara göre normal seans işlemlerinin daha yavaş arttığı görülmektedir. Anlaşmalı ve özellikle TMO işlemleri daha yoğundur. Bunun ile de gelişim aşamasında olan bir yapıya piyasa aktörlerinin çekilmesi için büyük oranda kamu tarafının işlem gerçekleştirdiği çıkarımında bulunulabilir.

3.4. Fındık Piyasasında LDS İşlemleri

Ülkemiz açısından fındık ürünü, hem dünya üretiminde önemli bir yere sahip olmamızdan hem de ihraç edilen tutarı ve kazancı dolayısıyla önemli bir tarım ürünüdür. Fındığın uygun şartlarda uzun süre muhafaza edilebileceği ve depolamaya

¹⁷⁶ TÜRİB, “Piyasa ve İşleyişi”.

uygun bir ürün olduğu bilinmektedir. Günümüzde de fındık piyasasında ürünün depolandığı yapıların depolama için uygun koşullara sahip olmaması kalite kaybına ve üründe aflatoksin gibi riskli maddelerin oluşmasına neden olabilmektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı fındık piyasasında modern depoların oluşturulması, uygun şartlarda ürünün muhafaza edilmesi, piyasadaki aktörlerinin oluşturulacak yapıya çekilmesi önemli ve gerekli görülmektedir. Fakat bunlara rağmen lisanslı depoculuk için sadece bir depo oluşturulabilmiştir ve yeterli depo ve ürün kapasitesi, sistemin işleyişi için bilgilendirme ve araştırma gibi unsurlarda eksiklikler bulunmaktadır.¹⁷⁷

İlk olarak fındıkta LDS'ye 2012 yılında iki pilot uygulama ile adım atılmıştır. Ünye ve Düzce de elli bir milyon sermaye belirtilerek ve büyük oranda TMO-TOBB ortaklığında depo tesisleri kiralanmıştır. Ünye'de kapasite yirmi beş bin ton, Düzce'de ise on bin tondur. Ancak bu kapasitenin çok altında Ünye'de otuz beş ton, Düzce'de ise dokuz yüz ton ürün depolara getirilmiştir. Bununla birlikte zararın ortaya çıkmasıyla da deponun 2013 yılının sonunda kapatılması ve ürün emanet eden üreticilerin ürünlerini geri alması kararlaştırılmıştır. Yaşanan durumun nedeni olarak yerel tüccarlar ile üreticilerin ilişkilerinin güçlü olması, tüccarların üreticiye avans vermesi ve nakliye giderlerinin olması, yeterli teşvikin olmaması gibi etkenler iddia edilmiştir.¹⁷⁸

Üretici ve tüccar arası ilişkilerin güçlü olduğu belirtilmekte ancak üretici ürününü hasat sonrası hemen satmak istemediğinde tüccara ürününü emanet etmektedir. Ancak bu durumda tam bir güven söz konusu değildir. Bazı olumsuz sonuçlar ya da tam bir güven ortamının yaratılmaması buna neden olmaktadır. Ayrıca Fiskobirlik'te dahil piyasada var olan depolar ürünü dökme ya da çuval olarak tutan betonarme yapılardır. Bu nedenle depolama süresine de bağlı olarak üründe kalite kaybı yaşanmaktadır. Depoculuk sistemi ise hem doğru saklama şartlarını hem de güvenli bir yapıyı barındırdığı için Giresun Ticaret Borsası yetkililerince Sanayi ve

¹⁷⁷ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, "2019 Ulusal Fındık Çalıştayı", Ordu, 2019, s. 46-47, (Çevrimiçi) <http://online.anyflip.com/vsmd/ikqt/mobile/index.html>, 05.01.2020.

¹⁷⁸ Murat Gürsoy, "Lisanslı Depo Fındıkta Çöktü", Dünya Gazetesi, 27 Ocak 2014, (Çevrimiçi) <https://www.dunya.com/sectorler/tarim/lisansli-depo-findikta-coktu-haberi-235975>, 10.11.2019.

Teknoloji Bakanlığı'nın programı kapsamında lisanslı depoculuk için proje oluşturulmuş ve 2009 yılında proje kabul edilmiştir.¹⁷⁹

Bakanlık tarafından yürütülen AB IPA Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Operasyonel Programı kapsamında hazırlanan proje ile 9.3 milyon Euro değerinde hibeye hak kazanılmıştır. Projeye Giresun Fındık Lisanslı Deposu ve Spot Borsa Kurulması adıyla hem bakanlık hem AB tarafından fon sağlanmıştır. Projeye 2014 yılı ile başlanmıştır. 2017 yılında ise hasat zamanı on yedi bin ton kapasite ile lisanslı depoculuk faaliyete başlamış ve hala faaliyetlerine devam etmektedir.¹⁸⁰

Tablo 3.4. Depo Hizmet Tarifeleri (04.07.2020 tarihi verileri)

Hizmet	Ücret
Mislen Depolama(ton)	0,82 TL/gün
Ayrı Depolama(ton)	0,82 TL/gün
Temizleme, Hamaliye(ton)	50 TL (mal teslim edenden)
Paketleme, Yükleme (70 kilo çuval)(ton)	50 TL (mal teslim alandan)
Paketleme, Yükleme (700 kilo Big-Bag çuval)(ton)	70 TL (mal teslim alandan)

Kaynak: Giflidaş, “Lisanslı Depo Hizmet Tarifeleri” (Çevrimiçi) <http://www.giflidas.com.tr/LisDep>, 04.07.2020.

Tablo 3.4.'te Giresun lisanslı deposunun hizmet bedelleri görülmektedir. Mislen depolama, teslim edilen ürünün diğer ürünlerle birlikte uygun sınıflama ile depolanmasıdır. Ayrı ise ürünün diğer ürünlerden ayrı olarak depolanmasıdır. Ürün ilk depoya geldiğinde kontrolü, numune alınması, ilgili depolara taşınması gibi hizmetlerden temizleme ve hamaliye ücreti doğmaktadır. Ürün geri alınırken ise ürünün çuvallara bölünmesi, ilgili yerlere taşınması ile paketleme ve yükleme hizmeti oluşmaktadır. Tüm bu hizmetlerden belirtilen oranlarda hizmet bedeli alınmaktadır. Ayrıca çuval ücretleri de ücrete dahil olmaktadır.

3.5. Fındık Piyasasında Borsa İşlemleri

Fındık ürünü boyutunda ticaret borsalarının işlem hareketliliğinin incelenmesi fındık piyasasındaki tarafların ticaret borsası yönelimi hakkında fikir sahibi olunmasında yardımcı olacaktır. Bu nedenle Tablo 3.5.'te fındık satışının gerçekleştiği il ve ilçe borsaları, bu borsalardaki satış miktarları ve satış tutarları verilmektedir.

¹⁷⁹ T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, “Giresun Fındığı Altına Dönüşüyor”, **Rekabetçi Sektörler Programı Haber Bülteni**, No:4, 2016, s. 14-16, (Çevrimiçi) https://rekabetsektorler.sanayi.gov.tr/media/dokumanlar/IVME_Issue4.pdf, 20.11.2019.

¹⁸⁰ Giflidaş, “Hakkımızda”, (Çevrimiçi) <http://www.giflidas.com.tr/Hakkimizda>, 25.12.2019.

2014 yılında Türkiye’de gerçekleşen o yılın fındık rekoltesine göre ticaret borsalarında rekoltenin %126’sı, 2015 yılı %87’si, 2016 yılı %109’u, 2017 yılı %108’i, 2018 yılı %58’i, 2019 yılı ise %74’ü işlem görmüştür. Bu verilerle borsada işlem yapan tarafın üretici, tüccar, kooperatif ve TMO olarak ayrımına sahip olunamamaktadır. Ancak yıllara göre ülke rekoltelerine oranla borsalarda fındık ürününün son iki yıl haricinde önemli oranda işlem gördüğü anlaşılmaktadır.

Tablo 15. Gerçekleşen Kabuklu Fındık İşlem Miktarları(Ton-Bin TL)(2017-2019)

Yıl	2017			2018			2019		
İl/İlçe	Miktar	Oran	Tutar	Miktar	Oran	Tutar	Miktar	Oran	Tutar
Giresun	88.447	11,69	893.677	32.583	9,99	489.026	82.939	14,45	1.310.881
Ordu	139.506	18,43	1.262.342	89.076	27,31	1.212.646	106.365	18,53	1.727.013
Ünye	47.252	6,24	436.026	12.231	3,75	180.252	25.847	4,5	451.610
Fatsa	20.368	2,69	179.004	9.504	2,91	130.335	17.666	3,08	289.184
Samsun	14.172	1,87	129.032	2.777	0,85	41.778	12.040	2,1	203.517
Terme	11.340	1,5	105.407	2.006	0,61	31.090	8.243	1,44	139.092
Çarşamba	70.142	9,27	652.424	26.591	8,15	387.418	51.597	8,99	851.295
Bafra	2.432	0,32	23.649	140	0,04	1.335	1.019	0,18	16.917
Trabzon	55.750	7,37	489.887	31.680	9,71	409.748	42.469	7,4	678.448
Rize	2.592	0,34	22.563	447	0,14	5.804	1.359	0,24	20.696
Doğu Toplam	452.000	59,72	4.194.007	207.033	63,46	2.889.428	349.543	60,9	5.688.648
Düzce	127.117	16,79	1.156.838	31.555	9,67	430.869	90.105	15,7	1.469.747
Sakarya	159.688	21,1	1.497.177	81.892	25,1	1.103.302	119.767	20,87	1.923.366
Akyazı	16.922	2,24	161.438	5.551	1,7	76.806	11.034	1,92	179.999
Kastamonu	306	0,04	2.771	82	0,03	1.256	1.930	0,34	31.807
İstanbul	865	0,11	0	109	0,03	0	1.594	0,28	0
Batı Toplam	304.897	40,28	2.826.428	119.189	36,54	1.613.537	224.430	39,1	3.631.617
Genel Toplam	756.898	100	7.020.435	326.222	100	4.502.965	573.973	100	9.320.265
Türkiye Rekolte	700.513			559.864			776.046		
Borsa	756.898	108		326.222	58		573.973	74	
Fark	-56.385	-8		233.642	42		202.073	26	

Kaynak: Giresun Ticaret Borsası, “Sezonlara Göre Gerçekleşen Hazır Müstahsil Satış Kabuklu Fındık Miktarları ve Oranları”, (Çevrimiçi) <http://www.giresuntb.org.tr/FindikBorsaVerileri>, 05.01.2020.

Tablo 16. TÜRİB Platformu Toplam Fındık İşlemleri(kg-TL)

Tarih	Normal(kg)	Normal(TL)	Anlaşmalı(kg)	TMO(kg)	TMO(TL)
08/2019	-	-	-	2.099	37.239
09/2019	-	-	-	3.441.768	60.642.736
10/2019	-	-	-	2.576.971	45.127.053
11/2019	-	-	-	30.896	538.493
12/2019	-	-	-	-	-
01/2020	2.884	59.631	2.761	-	-
02-03/2020	-	-	-	-	-
04/2020			314	2.797.000	62.377.100
05/2020	-	-	-	2.840.000	71.096.900
06/2020	-	-	1.890	-	-

Kaynak: TÜRİB, “Aylık Bülten”, (Çevrimiçi) <https://www.turib.com.tr/AylıkBulten.aspx>, 03.07.2020.

Ayrıca TÜRİB’de fındık işlemlerine bakılacak olunursa, aylık işlem verilerinde büyük oranda arpa, buğday, mısır, çeltik ürünleri işlemlerinin yoğunluğu bulunmaktadır. Fındık ürününde ise daha küçük oranda işlemler gerçekleşmektedir. Fındık ürünü için ilk olarak 2019 yılı Ağustos ayında platform üzerinden işlem olmuştur. Tablodan da görüldüğü gibi fındık için yoğun olarak TMO tarafından işlem gerçekleştirilmiştir. Normal ve anlaşmalı işlemlerin azlığının nedeni olarak ise fındık üretim bölgelerinde mevcut bir tane deponun olması çıkarımı yanlış olmayacaktır.

SONUÇ

Sert kabuklu bir meyve olan fındık, ilk sırada Türkiye olmak üzere İtalya, İspanya, Azerbaycan, Gürcistan, ABD ve küçük oranlarda diğer başka ülkelerde üretilmektedir. Türkiye’de yıllar içerisinde değişen rekolteye göre dünya üretiminin yüzde altmış ile yetmiş oranları arasında ve dört yüz bin ile yedi yüz bin ton aralığında üretim yapılmaktadır. Ülkenin, ürünün üretimi, ihracatında ilk sırada olmasına, önemli bir ihracat geliri elde etmesine rağmen diğer ülkelere göre üretim verimi düşük, mamul madde üretimi kısıtlıdır. Ayrıca fındık piyasası da bazı sorunları içermektedir. Özetlemek gerekirse bu sorunlar, üretim arazilerinin büyük oranda parçalı ve küçük yapıda olması, bu durumu miras yoluyla toprak paylaşımının da arttırması, üretim bölgelerinin verdiği yurt içi ve yurt dışı göç ile üretim bölgelerine önemli bir nüfusun uzak olması ve bunun ile hasat öncesi gerekli bakımların eksik kalması, üretim veriminin düşüklüğünün bahçe ömrü kadar bakım yetersizliğinden de kaynaklanması, hasat-harman-depolama öncesi ve sonrası süreçlere yönelik uygulama ve bilgi eksiklikleri, DGD ile mülke sahip olanın desteklenmesi ve desteğin bazı durumlarda yerel uygulamalarla gerçek üreticiye ulaşamaması, birçok tarım ürününde olduğu gibi hasat sonrası yoğun arz ile düşük fiyat seviyeleri ve bu seviyeden üreticinin ürününü satma zorunluluğu, bu nedenle belirli yıllarda kamunun taban fiyat ve ürün alımı uygulamaları ancak üründe seçici olma, geç alma ve ödeme nedeniyle üreticinin daha çok tüccara yönelmesi, il ve ilçe ticaret borsalarının işlemlerinde, altyapı ve organizasyonların yetersizliği şeklindedir.

Arazi bölünmesine yönelik hukuki, üretim verimi için ise üretim yeri sınırlamaları, yeni ürün üretimine geçiş için teşvik, hasat-harman-depolama dönemi öncesi ve sonrası için bakanlıklarca bilgilendirme gibi uygulamalar bulunmaktadır. Ancak geçerliliği ve yeterliliği eksik kalmaktadır. Bunların yanı sıra fındığın hasat sonrası yaşanan sorunları için ise birçok dayanıklı tarım ürünlerinde olduğu gibi LDS, beraberinde gelecek kurumlar ve Ürün İhtisas Borsası önerileri yoğun olarak belirtilmektedir. Bu yapıların oluşması ve gelişmesiyle üreticinin de ürünün kalite ve verimine yönelik önem vermesini teşvik edeceği düşünülmektedir. Bu nedenle

çalışmada, fındık piyasasının durumu, bu duruma yönelik uygulamalar, depoculuk sisteminin ve ihtisas borsasının oluşturulmasıyla bu yapıların getirdikleri, bu yapıların fındık piyasasındaki yeri ve getirdiklerinin açıklanması ve bu açıklamalar üzerinden fındık ürünü için değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

İlk olarak çalışmanın bölümlerinin özetlenmesi gerekirse, birinci bölümde, fındık piyasasının genel durumu incelenmiştir. Bunun ile fındık ürünü yetiştirme şartları, günümüze kadar uygulanmış kamu politikaları ve yöntemleri, ülke ve dünyadaki fındık arz-talebi, fiyat oluşumu işlenmiştir. İkinci bölümde ise Lisanslı Depoculuk Sistemi üzerine durulmuştur. LDS'nin yapısı, ilgili kavramları, işleyişi, sistem için en önemli alt kurum olan ticaret borsalarının yapısı, öncelikle ABD olmak üzere çeşitli ülkelerde sistemin uygulanışı araştırılmıştır. Son olarak üçüncü bölümde ise Türkiye'de sistem için uygulamalar, yapının işleyişi, oluşturulan alt kurumları, kamu teşvikleri, Türkiye'deki ticaret borsalarının yapısı, 2019 yılında faaliyete geçen ihtisas borsasının işlem süreçleri, özellikle fındık piyasasının sisteme entegrasyonu için gerçekleşen uygulamalar ve işlemler incelenmiştir.

LDS, Türkiye'de 2000'li yılların başından bu yana yıllar içerisinde gelişim göstermekte ve kapsamını genişletmektedir. Fındık ürünü için ise ilk olarak 2012 yılında iki pilot uygulama olarak TMO ve TOBB öncülüğünde Ünye ve Düzce'de gerçekleşmiştir. Ancak bir sene içerisinde yetersiz ürün teslimi ve oluşan zarar nedeniyle uygulama sonlandırılmıştır. Bu iki uygulamanın başarısız olmasında sistem hakkında üreticiye yeterli bilgilendirilme yapılmaması, üretici ile tüccar taraflarının uzun yıllar kurmuş olduğu bağlantılar ve tüccar tarafından hasat öncesi avans vermesi, hasat sonrası nakliye giderlerini karşılaması gibi imkanların verilmesi etkili olmuştur. Ancak üretici ve tüccar taraflarının güçlü ilişkileri olmasına rağmen üreticinin bir finansman gibi gördüğü avans alımı, üreticiyi hasat sonrası hemen ürününü o tüccara satmaya zorlamaktadır. Ayrıca ilerleyen aylarda yüksek fiyat seviyesinden yararlanmak için ürünü tüccarda bekletmek gibi bir emanet sistemi de vardır. Bu sistemin güvenilirliği güçlü değildir ve piyasada ürünün bekletilme şartlarının depolamak için uygun olmadığı bilinmektedir. Bu nedenle piyasadaki bu işlemleri de bir sistematığa oturtmak için Giresun Ticaret Borsası, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile AB işbirliğindeki bir program için lisanslı depoculuğa yönelik proje oluşturmuş ve hibe kazanmıştır. Bunun sonucunda depo inşa edilerek 2017 hasat zamanında faaliyete

geçmiştir. Günümüzde fındık için yalnız bir depo bulunmaktadır ve bu depo TMO ürün alımlarında teslimat yeri olarak da gösterilmektedir.

Bunun yanı sıra ürün senetlerinin alım ve satımı ile görevlendirilen TÜRİB Temmuz 2019 tarihinde faaliyete geçmiştir. Bu yıl içerisinde borsada, yoğun olarak Eylül, Ekim ve Kasım aylarında TMO tarafından fındık için işlem gerçekleştirilmiştir. Bu işlemler içerisinde direkt TÜRİB platformu üzerinden gerçekleşmeyen ancak TMO'ya satılmak için depoya getirilen ürünler üzerinden gerçekleştirilen işlemler de bulunmaktadır. Oransal olarak işlem şeklinin bilgisine sahip olunmasa da borsa platformunda en çok TMO işlemleri gerçekleşmektedir. Bu şekilde de sisteme tarafların çekilebilmesi için kamu tarafının işlemlerini platforma yönlendirdiği çıkarımında bulunulabilir. Fındık için de diğer tarım ürünleri için de iki yapı ülkemizde gelişim ve teşvik aşamasındadır. Ancak sistemin avantajlarının ve getirebileceği risklerin bilinmesi, uygulanması ve değerlendirmesinde çok önemlidir.

Depoculuk sistemi, fiyat hareketliliğini ve riskini azaltmayı, arzı yıl içerisinde yaymayı, ürün ticaretinin şeffaflığının artırılması ve geliştirilmesini, alıcı-satıcı için güvenli bir platform oluşturmayı, teknoloji ile zamandan tasarruf ederek istenilen miktar ve kalite de tarım ürününe ulaşılabilirliği amaçlamaktadır. Sistem, ürünün güvenilir olarak depolanması ve teminat gösterilerek finansman elde edilmesi, üreticinin satışını yıl içerisinde yayabilmesi, kira ve nakliyat gibi giderlere kamu desteğinin olması, ürünün sınıflandırılması ile kaliteye önem verilmesi ve bunun üreticiye teşvik edici bir unsur olması, tüccar ve sanayicinin de depolama ve birçok küçük üreticiye ulaşma maliyetlerinden kurtulması ve istenilen sınıfta ürüne ulaşması gibi fındık piyasası sorunlarına çözüm olacak etkiler sunmaktadır. Borsa ise ürün senetleri aracılığıyla ve elektronik platform ile alıcı-satıcıların zamandan ve maliyetlerden tasarruf ederek bir araya gelmesi, işlem yoğunluğu arttıkça ve yapı geliştikçe fiyat seviyelerin gerçek değere çekilmesi gibi yararlar sunmaktadır. Üretici, tüketici, sanayici, tüccar ve kamu taraflarına sağladığı faydalar ile sistem çok taraflı bir yapıya dayanmaktadır. Tüm bunlar ile sistem, fındık piyasasında ihtiyaç olan fiyat belirsizliğinin çözülmesine, tüccara ürün emanet edilmesine ya da tüccardan avans alınması gibi yöntemlere yönelik daha güvenilir bir yapı sunmaktadır.

Belirtilen bu avantajların dışında sistem ile oluşabilecek risklerin ifade edilmesi konunun değerlendirmesi için önemli olacaktır. Öncelikle sistem ürün arzını

yıl içerisinde yayarak fiyat hareketliliğinin önüne geçmeye çalışmaktadır. Ancak fiyat garantisi vermemektedir. Bu nedenle işleyişi bozucu ürün ithalatları, kamu müdahaleleri gibi yöntemler olumsuz sonuçlara yol açabilecektir. Özellikle sistemin işleyebilmesi ve istenilenlerin yerine getirilebilmesi için depo sayı ve kapasitesinin yeterli olması gerekmektedir. Bunun için ise büyük tutarda yatırımlar gerekmekte ancak sistemin yeni oluşuyor olması, yapılacak yatırımın geri dönüşünü yavaşlatmakta ve depo işletmecisini zorlamaktadır. Önemli bir unsur olarak da küçük üreticilerin yoğun olduğu piyasalarda, üreticinin sistem maliyetlerini katlanabileceği kadar ürünü olmaması nedeniyle küçük üreticinin sisteme çekilmesinin zorlayıcı olmasıdır. Ayrıca teşvikler geniş kapsamlı olsa da sistemi ve sistemin maliyetlerini benimsemek, uzun yıllar belli bir düzen içerisinde hareket eden piyasa tarafları açısından zaman alacaktır. Borsa boyutunda ise işlem hacmi artışı ile ürünün gerçek değerinde fiyat oluşumları gibi yararları belirtilmiştir. Ancak piyasa derinliği oluşmamışsa spekülasyon işlemlerin olması, tekelleri yapıda tarafların oluşması riski söz konusu olacaktır.

Fındık piyasasında, uzun yıllar formel ve informal bir ilişkiler ağı oluşması, üreticilerin direkt satış üzerinden işlemlerini gerçekleştirmesi gibi etkenler yeni bir yapıya geçişi yavaşlatacaktır. Bunun için sistemin avantajları ve dezavantajları iyi değerlendirilerek piyasa yapısı ve aktörlerin ilişkileri de göz önüne alınarak, doğru ve kapsamlı bilgilendirme yapılması, sisteme güven yaratılması ve herkese ulaşması için kapasitesinin genişletilmesi, özellikle gelişim aşamasında tarafları sisteme çekecek kapsamlı teşviklerin olması önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akıncı, Merter, Ahmet Deniz Bozkurt ve Seval Mutlu Çamoğlu: “Fındık Sektörü, Ekonomik ve Yapısal Problemleri: Ordu İli Değerlendirilmesi”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, C.III, No:6, 2011, s. 27-48, (Çevrimiçi)
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/202005>, 10.10.2019.
- Akseki, Utku: “Dünya Fındık Talebinin Ekonometrik Analizi: Panel Veri Analizi (1970-2010)”, **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, C.V, No:1, 2014, s. 65-78, <http://dergipark.org.tr/tr/pub/esam/issue/6073/81718>, 25.10.2019.
- Altunpala, Buket ve Mehmet Bozoğlu: “Fındık İşletmelerin Destekleme Düzeyine Bağlı Yetiştirme İstekliliği”, **Tarım ve Doğa Dergisi**, No: 21, 2018, s. 161-167, (Çevrimiçi)
https://www.researchgate.net/publication/330097237_Findik_Isletmelerinin_Destekleme_Duzeyine_Bagli_Yetistirme_Istekliligi, 25.10.2019.
- Ayden Eryılmaz, Gamze ve Osman Kılıç: “Türkiye’nin Organik Fındık Üretimi ve İhracatındaki Gelişmeler”, **Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.III, No:1, 2019, s. 41-54, (Çevrimiçi)
<http://dergipark.org.tr/tr/pub/fuuiibfdergi/issue/46079/579622>, 20.10.2019.
- Ballı, Ergün: “Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçiliğin Gelişimi ve Fiskobirlik: Tarihsel Bir Değerlendirme”, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu**, Ankara, 2017, s. 657-701, (Çevrimiçi)
https://www.academia.edu/17671256/_T%C3%BCrkiye_de_Tar%C4%B1msal_Kooperatif%C3%A7ili%C4%9Fin_Geli%C5%9Fimi_ve_Fiskobirlik_Tarihsel_Bir_De%C4%9Ferlendirme_T%C3%BCrkiye_Cumhuriyetinin_Ekonomik_ve_Sosyal_Tarihi_Uluslararası%C4%B1_Sempozyumu_Bildiriler_Kitab%C4%B1_Ankara_AKDTYK_Atat%C3%BCrk_Ara%C5%9F%C4%B1rma_Merkezi_Yay%C4%B1nlar%C4%B1_Cilt_1_2_017_s._657-700, 15.09.2019.
- Bozoğlu, Mehmet: “Türkiye’nin Fındık Piyasası: Tespitler ve Yapılması Gerekenler”, **TÜRKTOB Dergisi**, No:27, 2018, s. 11-

- 13, (Çevrimiçi)
<https://www.turktob.org.tr/dergi/makaleler/dergi27/11-13.pdf>, 20.10.2019.
- Burtan Doğan, Bahar: “Ticaret Borsacılığının Dünya’da ve Türkiye’deki Gelişim Süreçlerine Genel Bir Bakış”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.XXIV, No:1, 2010, s. 43-61, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/en/download/article-file/30281>, 25.12.2019.
- Can Niyaz, Özge ve diğerleri: “Türkiye’de Lisanslı Depoculuk Sistemi’nin Fındık Sektörü Açısından Değerlendirilmesi”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, C.IV, No:1, 2012, s. 245-254, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117296>, 05.12.2019.
- Demirbaş, Nevin ve Muzaffer Kerem Savran: “The Warehouse Receipt System in terms of Olive Oil Producers in Turkey”, **Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, Vol..LIV, No:1, 2017, p. 45-52, (Online) <http://static.dergipark.org.tr:8080/article-download/4270/d97b/5eac/58c7da5e62626.pdf?>, 20.11.2019.
- DOĞAKA: “Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Araştırması ve Ön Fizibilite Çalışması”, y.y., 2014, (Çevrimiçi) <https://www.dogaka.gov.tr/dokuman-merkezi/arastirma-ve-planlama/tarim-urunleri-lisansli-depoculuk-arastirmasi-ve-on-fizibilite-calismasi>, 10.11.2019.
- Doğanay, Hayati: “Türkiye Fındık Meyvacılığında Yeni Gelişmeler”, **Doğu Coğrafya Dergisi**, C.XVII, No:27, 2012, s. 1-22, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunidcd/issue/2455/31265>, 20.08.2019.
- DPT 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı: “Fındık İşleme Sanayi Alt Komisyon Raporu”, Ankara, 2001, (Çevrimiçi) http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_GidaSanayii_Findik%C4%B0slemeSanayii.pdf, 25.10.2019.
- Fındık Tarım Satış Kooperatifler Birliği: “Fındık-İklim İlişkisi”, (Çevrimiçi) <http://camas.fiskobirlik.org.tr/duyurular.php?id=14>, 20.08.2019.

- Fındık Tarım Satış Kooperatifler Birliği'nden T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü: “2018 Yılı Fındık Raporu”, Ankara, 2019, (Çevrimiçi) <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e59913b87639ac9e02e8/5c41e34d540794faaa011bdfa3466ff3.pdf>, 10.08.2019.
- Food and Agricultural Organization of the United Nations: “Crops and Livestock Products”, (Çevrimiçi) <http://www.fao.org/faostat/en/#data/TP>, 10.10.2019.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations: “Crop Statistics”, (Çevrimiçi) <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>, 03.07.2020.
- Garthwaite, Bill and Philine Wehling: “Designing Warehouse Receipt Legislation: Regulatory, Options and Recent Trends”, FAO Investment Centre, Rome, 2015, (Online) <http://www.fao.org/3/a-i4318e.pdf>, 10.11.2019.
- Gaziantep Ticaret Borsası: “Hububat Lisanslı Depoculuk İşletmesi Fizibilite Raporu”, Gaziantep, 2015, (Çevrimiçi) <https://www.gtb.org.tr/dosya/pdf/hububat-lisansli-depoculuk-fizibilite-raporu-1.pdf>, 10.11.2019.
- Giflidaş: “E-Ürün”, (Çevrimiçi) <http://www.giflidas.com.tr/Eurun>, 25.12.2019.
- Giflidaş: “Hakkımızda”, (Çevrimiçi) <http://www.giflidas.com.tr/Hakkimizda>, 25.12.2019.
- Giflidaş: “Lisanslı Depo Hizmet Tarifeleri” (Çevrimiçi) <http://www.giflidas.com.tr/LisDep>, 04.07.2020.
- Giresun Ticaret Borsası: “Sezonlara Göre Gerçekleşen Hazır Müstahsil Satışı Kabuklu Fındık Miktarları ve Oranları”, (Çevrimiçi) <http://www.giresuntb.org.tr/FindikBorsaVerileri>, 05.01.2020.
- Gün, Nurten: “Role of Electronic Warehouse Receipt System in Development of Commodity Exchanges: An Assessment for Turkey”, **Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi**, Vol.V, No:1, 2019, p. 9-24, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/tead/issue/47221/594653>, 05.12.2019.
- Güresinli, Cansu Naldan: “AB ve Türkiye Tarımsal Destekleme Politikaları ve Yapısal Politikaların Tarihi Gelişiminin

- Değerlendirilmesi”, (T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı AB Uzmanlık Tezi, 2015), (Çevrimiçi), <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/%C4%B0DAR%C4%B0%20%C4%B0%C5%9ELER/Uzmanl%C4%B1k%20Tez%20Eyl%C3%BCl%202015/Cansu%20Naldan%20Guresinli.pdf>, 10.10.2019.
- Gürler A. Zafer, Selma Karabaş: “Lisanslı Depoculuk Sistemi’nin İşleyişi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C.V, No:1, 2010, s. 196-210, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/48556/616529>, 20.11.2019.
- Gürsoy, Murat: “Lisanslı Depo Fındıkta Çöktü”, Dünya Gazetesi, 27 Ocak 2014, (Çevrimiçi) <https://www.dunya.com/sectorler/tarim/lisansli-depo-findikta-coktu-haberi-235975>, 10.11.2019.
- Hacıoğlu Deniz, Müjgan, Oğuzhan Özcelebi ve Elif Haykır Hobikoğlu: “Küresel Rekabet Koşullarında Türkiye’de Lisanslı Depoculuğun Gelişmesinin Türk Tarım Ürünlerinin Rekabet Gücüne Etkisi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.LXI, No: 2, 2011, s. 165-186, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifm/issue/841/9325>, 05.12.2019.
- Höllinger, Frank, Lamon Rutten and Krassimir Kiriakov: “The Use of Warehouse Receipt Finance in Agriculture in Transition Countries”, FAO Investment Centre, St. Petersburg, 2009, (Online) https://www.researchgate.net/publication/242578672_The_use_of_warehouse_receipt_finance_in_agriculture_in_transition_countries, 10.11.2019.
- Hüsnüoğlu, Nadide: “Türkiye’de Fındık Üretim Miktarı ve Fiyat İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, C.VII, No:4, 2018, s. 24-41, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/ssrj/issue/40567/464550>, 25.10.2019.
- İncekara, Ahmet: “Dünya’da ve Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları”, **3. Milli Fındık Şurası**, Giresun, 2006, s. 194-209.
- İstanbul Ticaret Borsası: “Ticaret Borsası”, (Çevrimiçi) <http://www.istib.org.tr/bilgilendirme/ticaret-borsalari-hakkinda/61>, 03.01.2020.

- Jovicic, Daliborka and others: “Warehouse Receipts Functioning to Reduce Market Risk”, **Economics Agriculture**, No:2, 2014, p. 347-365, (Online) https://www.researchgate.net/publication/277350692_Warehouse_receipts_functioning_to_reduce_market_risk, 10.11.2019.
- Kalyoncu, İsmail Hakkı: “Ülkemiz Milli Meyvesi Olan Fındık Yetiştiriciliğinde Uygulanması Gereken Ülkesel ve Bölgesel Gerçekçi Politikalar”, **3. Milli Fındık Şurası**, Giresun, 2006, s. 245-266.
- Karadeniz İhracatçıları Birliği: “Ülkelere Göre Türkiye Yıllık Fındık İhracatı”, (Çevrimiçi) <http://www.kib.org.tr/tr/ihracat-istatistikler-findik-istatistikleri.html>, 03.07.2020.
- Karadeniz, Turan ve diğerleri: **Fındık Yetiştiriciliği**, Ordu, Ordu Ziraat Odası Başkanlığı Bilimsel Yayınlar Serisi, 2008, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/287331865_Findik_Yetistirciligi, 25.08.2019.
- Karaibrahimoğlu, Selin ve Özgür Demirkan: “Tarımsal Bir Ürün Olarak Fındığın Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Giresun Kent Meydanına Yansımaları”, **İdealkent Dergisi**, C.IX, No:25, 2018, s. 856-884, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/article/493386>, 20.09.2019.
- Kayalak, Selma ve Ahmet Özçelik: “Türkiye’de ve Dünya’da Fındık Politikaları”, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, C.XVIII, No:1-2, 2012, s. 43-53, (Çevrimiçi) <http://journal.tarekoder.org/tr/issue/25842/272436>, 15.09.2019.
- Kaya, Mustafa: “ABD Lisanslı Depoculuk Sistemi ve Fiyat Desteği Uygulaması Işığında Hububatta Yeni Bir Destekleme Fiyat Sistemi Önerisi”, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, C.XXIV, No:1, 2018, s. 53-62, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/326740751_ABD_Lisansli_Depoculuk_Sistemi_ve_Fiyat_Destegi_Uygulamasi_Isiginda_Hububatta_Yeni_Bir_Destekleme_Fiyat_Sistemi_Onerisi, 05.12.2019.
- Kaya, Mustafa: “Tarımda Lisanslı Depoculuk Sistemi: Hububat Piyasası Örneği”, (T.C. Kalkınma Bakanlığı Uzmanlık Tezi, 2017), (Çevrimiçi) <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/MustafaKaya.pdf>, 10.10.2019.

- Kazancı, Fatih: “Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Uygun Teverruk Pazarı: Ürün İhtisas Borsası”, **İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi**, C.IV, No:1, 2018, s. 17-47, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jief/issue/37656/345291>, 25.12.2019.
- Kazgan, Gülten: **Tarım ve Gelişme**, 2. bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Keskin, H. Dilara ve Salih Memiş: “Fındık Mamulü İhracatı Yapan İşletmelerin Lisanslı Depo Yeri Seçimine Yönelik Algılarının Faktör Analizi Yöntemiyle Belirlenmesi”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.XVIII, No:2, 2016, s. 83-113, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil/issue/31333/339818>, 05.12.2019.
- Kılıç Topuz, Bakiye ve diğerleri: “Türkiye’de Fındık Üretim Alanlarının Daraltılması”, **Akademik Ziraat Dergisi**, C.VIII, No:1, 2019, s. 141-148, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/azd/issue/47121/594060>, 10.10.2019.
- Kızılkaya, Oktay: “XX. Yüzyılın Başlarında Türkiye’de Fındık Üretimi ve Ticareti”, **Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi**, C.II, No:2, 2018, s. 119-129, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anadoluiid/issue/39759/466505>, 20.08.2019.
- Kızıltan, Alaattin ve Hanife Yalçın: “Türkiye’nin Fındık Sektöründe Üreticilerin Sorunları: Samsun İlinde Bir Uygulama”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.XIV, No:4, 2010, s. 79-98, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiibd/issue/2701/35611>, 25.10.2019.
- Kösekahyaoğlu, Levent ve Müge Burcu Özdemir: “Türkiye’nin Fındık, Zeytinyağı ve Kuru Kayısı Ürünlerindeki Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırılmalı Üstünlükler Yöntemi ile Analizi”, **ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi**, C.V, No:12, 2018, s. 88-107, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/609632>, 25.10.2019.

- Kurt, Haydar: “Fındığın Üretim ve Pazarlama Aşamasındaki Sorunları”, **3. Milli Fındık Şurası**, Giresun, 2006, s. 158-162.
- Mızrak, Gürbüz: “Fındık İhtisas Borsası”, Ordu Ticaret Borsası, Ordu, 2005, (Çevrimiçi) http://xn--grbzmzrak-q9ac25d.com/Yayinlarim/F%C4%B1nd%C4%B1k%C4%B0htisasBorsas%C4%B1_Kitap.pdf, 20.11.2019.
- Mızrak, Gürbüz: “Ürün İhtisas Borsacılığı Sisteminde Lisanslı Depoculuğun Rolü” Ankara, 2012, (Çevrimiçi) http://xn--grbzmzrak-q9ac25d.com/Yayinlarim/Lisansl%C4%B1_Depoculuk_GMizrak_Kitap.pdf, 20.11.2019.
- Mutlu Çamoğlu, Seval: 1. Milli Fındık Şurası Sonuç Bildirisi, **3. Milli Fındık Şurası**, Giresun, 2006, s. 619-623.
2. “Türkiye Fındık Üretici Fiyatlarındaki Dalgalanmaların Analizi”, **Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.I, No:2, 2017, s. 54-62, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/uiibfd/issue/35259/326926>, 25.10.2019.
- Nadirgil, Ozan: “Avrupa Birliği ve Türkiye’deki Ticari Ürün Borsaları ve Karşılaştırılmalı Analizi”, (T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı AB Uzmanlık Tezi, 2015), (Çevrimiçi) <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/%C4%B0DAR%C4%B0%20%C4%B0%C5%9ELER/Uzmanlik%20Tez%20may%C4%B1s%202015/Ozan%20Nadirgil.pdf>, 05.12.2019.
- Onumah, Gideon: “Implementing Warehouse Receipt Systems In Africa Potential And Challenges” Africa Agricultural Markets Program, Malawi, 2010, p. 3’den Salih Memiş ve H. Dilara Keskin, “Tarımsal Mamullerde Lisanslı Depoculuk Sisteminin Rolü”, **Yönetim ve Ekonomi**, C.XXII, No:2, 2015, s. 619-633, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/en/download/article-file/146218>, 10.11.2019.
- Oral, Necdet: “TMO’dan Fındık Alımı, Fiskobirlik Devre Dışı”, **Tarım ve Mühendislik**, No: 78-79, 2006, s. 52-57, (Çevrimiçi) http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/4d92e2cd541fca8_ek.pdf?dergi=139, 10.09.2019.

- Ordu Ticaret Borsası: “Fındık Sektöründeki Sorunlar ve Yeni Nesil Çözüm Önerileri”, Ordu, Mayıs 2014, (Çevrimiçi)
<https://www.ordutb.org.tr/findik-sorunlari-cozumleri/>, 10.09.2019.
- Özkan, Ahmet Hakan: “Türkiye’de Fındık Üretimi ve Pazarlama Sorunlarına Global Bakış”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.II, No:2, 2011, s. 183-192, (Çevrimiçi)
<http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254078>, 20.10.2019.
- Resmi Gazete: Karar Sayısı: 1691, 24 Ekim 2019, Sayı: 30928, (Çevrimiçi)
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191024-3.pdf>, 30.10.2019.
- Resmi Gazete: Karar Sayısı: 2014/7253, 7 Şubat 2015, Sayı: 29260, (Çevrimiçi)
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150207-6.htm>, 15.10.2019.
- Resmi Gazete: Tebliğ No: 2020/05, 20 Mart 2020, Sayı: 31074, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200320-6.htm> (Çevrimiçi), 04.07.2020.
- Sezal, Levent: “Türkiye’de Lisanslı Depoculuk Sistemi ve Sağlanan Devlet Teşvikleri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.X, No:52, 2017, s. 1147-1155, (Çevrimiçi)
http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt10/sayi52_pdf/6iksisat_kamu_isletme/sezal_levent1.pdf, 10.11.2019.
- Songül, Hüseyin and Semih Tümen: “How Does the Licensed Warehousing System Contribute to Price Stability” CBRT Blog, (Online)
<https://tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/en/main+menu/analyses/how-does-the-licensed-warehousing-system-contribute-to-price-stability>, 10.11.2019.
- Şakar, Numan: “Türkiye’de Lisanslı Depoculuk Sistemi’nin Vergi Harcaması Yöntemiyle Yaygınlaştırılması”, **Ekonomik Forum Dergisi**, 2012, s. 20-27, (Çevrimiçi)
<http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2012/03/020-027.pdf>, 20.11.2019.
- Tezcek, Özlem: “Kriz ve Kooperatifçilik: Fiskobirlik Örneği”, **Kriz ve Türkiye: Aşınan** Teoriler, Ed. Fuat Ercan ve Hale

- Balseven, Ankara, 2013, s. 1-12, (Çevrimiçi)
https://www.academia.edu/4056229/Economy_Politics_of_Fiskobirlik_The_Union_of_Hazelnut_Sales_Cooperatives_an_article_in_Turkish_Kriz_ve_Kooperatif%C3%A7ilik_Fiskobirlik_%C3%96rne%C4%9Fi_Kriz_ve_T%C3%BCrkiye_ba%C5%9Fl%C4%B1kl%C4%B1_derleme_kitap_i%C3%A7inde, 25.10.2019.
- TOBB: “Ekonomi Raporu 2018”, Ankara, 2019, (Çevrimiçi)
<https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2019/75-GK-Faaliyet-Raporu.pdf>, 05.01.2020.
- TOBB: **Ticaret Borsaları ve Vadeli İşlemler Piyasaları**, Ankara, TOBB Yayınları, 1994.
- Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü: “2018 Hububat Sektör Raporu”, Ankara, 2019, (Çevrimiçi)
<http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/hububatsektorraporu2018.pdf>, 05.12.2019.
- Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü: “2018 Yılı Fındık Sektörü Raporu”, Ankara, 2019, (Çevrimiçi)
<http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/findiksektorraporu2018.pdf>, 10.09.2019.
- Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü: “2019-2023 Stratejik Plan”, Ankara, 2019, (Çevrimiçi)
<http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/stratejikplan.pdf>, 05.12.2019.
- Tosun, Duygu and others: “The Evaluation of The Warehouse Receipt System for Agro-Food Products in Turkey”, **Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi**, Vol.XXIX, No:3, 2014, p. 240-247, (Online)
<http://dergipark.org.tr/tr/pub/omuanajas/issue/20240/214561>, 05.12.2019.
- TÜİK: “Bitkisel Üretim İstatistikleri”, (Çevrimiçi)
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr>, 03.07.2020.
- Türkiye İhracatçıları Meclisi: “Sektörel Bazda İhracat Rakamları”, (Çevrimiçi)
<https://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html>, 03.07.2020.
- TÜRİB: “Acente Bilgilendirme Kılavuzu”, (Çevrimiçi)
<https://www.turib.com.tr/AcenteBilgilendirmeKilavuzu.aspx>, 05.01.2020.

- TÜRİB: “Aylık Bülten”, (Çevrimiçi)
<https://www.turib.com.tr/AylıkBulten.aspx>,
03.06.2020.
- TÜRİB: “İşlem Platformu Kullanım Kılavuzu”, y.y., 2019,
(Çevrimiçi)
<https://www.turib.com.tr/images/K%C4%B1lavuz.pdf>,
05.01.2020.
- TÜRİB: “Kurumsal”, (Çevrimiçi)
<https://www.turib.com.tr/Kurumsal.aspx?id=home>,
05.01.2020.
- TÜRİB: “Piyasa ve İşleyişi”, (Çevrimiçi)
<https://www.turib.com.tr/piyasa-ve-isleyisi.aspx?id=genel>, 05.01.2020.
- T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı: “Giresun Fındığı Altına Dönüşüyor”, **Rekabetçi Sektörler Programı Haber Bülteni**, No:4, 2016, s. 13-19,
(Çevrimiçi)
https://rekabetcisektorler.sanayi.gov.tr/media/dokumanlar/IVME_Issue4.pdf, 20.11.2019.
- T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı: “Destekleme Bülteni: 2018”, (Çevrimiçi)
<https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/TARYAT/Belgeler/TARIMSAL%20DESTEKLER%202018.pdf>,
15.10.2019.
- T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü: “2017 Fındık Ürün Raporu”, Ankara, 2018, (Çevrimiçi)
<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2017%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/F%C4%B1nd%C4%B1k%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202017-298.pdf>, 10.08.2019.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü: “Fındığın Tarihçesi”, (Çevrimiçi)
<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=26>, 10.08.2019.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü: “Fındıkta Harman Teknolojisi”, (Çevrimiçi)
<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=33>, 10.08.2019.

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü:	“Fındıkta Hasat Teknolojisi”, (Çevrimiçi) https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=32 , 10.08.2019.
T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü:	“Fındık Yetiştirme Teknikleri”, (Çevrimiçi) https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=22 , 10.08.2019.
T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü:	“Gıda Olarak Fındığın Değeri”, (Çevrimiçi), https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=29 , 10.08.2019.
T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü:	“Hasat ve Harman Sonrası İşlemler”, (Çevrimiçi) https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=34 , 10.08.2019.
T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Fındık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü:	“Her Derde Deva Fındığın Değeri”, (Çevrimiçi), https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=30 , 10.08.2019.
T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü:	“Tarım Ürünleri Piyasaları: Fındık”, Ankara, 2019, (Çevrimiçi) https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20Tar%C4%B1m%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Piyasalar%C4%B1/2019-Ocak%20Tar%C4%B1m%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20Raporu/2019-Ocak%20F%C4%B1nd%C4%B1k.pdf , 10.10.2019.
T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı:	“2019 Ulusal Fındık Çalıştayı”, Ordu, 2019, (Çevrimiçi) http://online.anyflip.com/vsmd/ikqt/mobile/index.html , 05.01.2020.
T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü:	“2018 Yılı Fındık Raporu”, Ankara, 2019, (Çevrimiçi) https://ticaret.gov.tr/data/5d41e59913b87639ac9e02e8/5c41e34d540794faaa011bdfa3466ff3.pdf , 10.08.2019.
T.C. Ticaret Bakanlığı:	“İstatistiklerle Lisanslı Depoculuk”, (Çevrimiçi) https://www.ticaret.gov.tr/ic-ticaret/lisansli-

depoculuk/istatistiklerle-lisansli-depoculuk,
10.12.2019.

T.C. Ticaret Bakanlığı: “Lisans Bedelleri”, (Çevrimiçi)
<https://www.ticaret.gov.tr/ic-ticaret/lisansli-depoculuk/lisans-bedelleri>, 25.12.2019.

T.C. Ticaret Bakanlığı: “Lisanslı Depoculuk Genel Bilgiler”, (Çevrimiçi)
<https://www.ticaret.gov.tr/ic-ticaret/lisansli-depoculuk/genel-bilgiler>, 10.09.2019.

T.C. Ticaret Bakanlığı: “Lisanslı Depoculuk ve Ürün İhtisas Borsası”, (Çevrimiçi) <https://ticaret.gov.tr/ic-ticaret/sikca-sorulan-sorular/lisansli-depoculuk-ve-urun-ihtisas-borsasi>, 10.09.2019.

T.C. Ticaret Bakanlığı: “Odalar, Borsalar ve TOBB”, (Çevrimiçi)
<https://www.ticaret.gov.tr/ic-ticaret/sikca-sorulan-sorular/odalar-borsalar-ve-tobb#1>, 25.12.2019.

T.C. Ticaret Bakanlığı: “Sistemin İşleyişi”, (Çevrimiçi)
<https://www.ticaret.gov.tr/ic-ticaret/lisansli-depoculuk/sistemin-isleyisi>, 25.12.2019.

T.C. Ticaret Bakanlığı: “Vergi Teşvikleri ve Devlet Yardımları”, (Çevrimiçi)
<https://www.ticaret.gov.tr/ic-ticaret/lisansli-depoculuk/vergi-tesvikleri-ve-devlet-yardimlari>, 25.12.2019.

Ulaş, Dilber: “EU Market Access: The Way of Licensed Warehouse System for Turkish Food Producers and Exporters”, **105. EAAE Seminar**, Bologna, 2007, p. 706-715, (Online)
https://www.researchgate.net/publication/23508851_EU_Market_Access_The_Way_Of_Licensed_Warehousing_System_for_Turkish_Food_Producers_and_Exporters, 20.11.2019.

Ulusal Fındık Konseyi: “Fındık Raporu”, Ordu, 2018, (Çevrimiçi)
<http://www.ufk.org.tr/Sayfalar/6768/2018-yili-findik-raporu/tr>, 25.10.2019.

UNCTAD: “Review of Warehouse Receipt System and Inventory Credit Initiatives in Eastern and Southern Africa”, w.place, 2009, (Çevrimiçi)
http://www.ruralfinanceandinvestment.org/sites/default/files/Review_of_Warehouse_pdf.pdf, 05.12.2019.

- The United States Warehouse Act: 11 August 1916, (Online) https://www.fsa.usda.gov/Internet/FSA_File/aboutuswa.pdf, 05.12.2009.
- USDA: “Nonrecourse Marketing Assistance Loans and Loans Deficiency Payments”, w.place, 2007, (Çevrimiçi) https://www.fsa.usda.gov/Internet/FSA_File/marketing_assistance.pdf, 05.12.2019.
- Uzunöz, Meral: “Türkiye ve Avrupa Fındık Fiyatları ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, **Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, C.XXII, No:2, 2008, s. 47-56, (Çevrimiçi) <http://dergipark.org.tr/tr/pub/ziraatuludag/issue/16752/174165>, 25.10.2019.
- Ünye Ticaret Borsası: “2018 Yılı Faaliyet Raporu”, Ordu, 2019, (Çevrimiçi) <https://www.unyetb.org.tr/images/uploads/files/2018faaliyetraporu.pdf>, 10.09.2019.
- Zakic, Vladimir and others: “Importance of Public Warehouse System for Financing Agribusiness Sector”, **Economics Agriculture**, No:4, 2014, p. 929-943, (Online) https://www.researchgate.net/publication/277897831_Importance_of_public_warehouse_system_for_financing_agribusiness_sector, 10.11.2019.
- Ziraat Mühendisleri Odası: “Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu Tasarısına İlişkin Ziraat Mühendisleri Odası’nın Görüşleri”, (Çevrimiçi) http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=140&tipi=5&sube=0, 15.09.2019.
- World Bank Group: “Warehouse Receipt Financing Reform”, w.place, 2016, p. 10, (Online) <http://documents.worldbank.org/curated/en/885791474533448759/pdf/108450-WP-PUBLIC.pdf>, 10.11.2019.